

ğının da bir göstergesi olduğunu geçerken belirtelim. Aynı olguyu MSP ve MHP'nin oy dağılımında da gözlemliyoruz. Her iki partinin aynı oy tabanı üzerinde oynadıkları ve bu oyların asıl kaynağının kapitalizm-öncesi ideolojilerde yatığı, bu nedenle bu iki parti arasında oy kaydırılması yolunda büyük bir çekişmenin sürdürüldüğü, ve nihayet 5 Haziran seçimlerinde, bu çekişmeden MHP'nin kârlı çıktığı, gene seçim sonuçlarıyla apaçık sergilenmektedir. Buna göre, 1973 seçimleri ile 1977 seçimleri arasında MHP'de görülen oy artışı, hemen hemen tümüyle MSP'deki azalma oranında gerçekleşmiştir. Şöyle ki: MSP, Adana'da 1973 seçimlerine göre yüzde 2 oranında gerilerken, MHP yüzde 2.9 oranında, MSP Ankara'da yüzde 3.2 arasında gerilerken, MHP yüzde 3.8 oranında, Çorum'da yüzde 15.8 oranında gerilerken, MHP yüzde 10.4, Elazığ'da yüzde 15.5 oranında gerilerken, MHP yüzde 14.6, Erzurum'da yüzde 12 oranında gerilerken, MHP yüzde 7.6, Kayseri'de yüzde 7.5 oranında gerilerken, MHP yüzde 5.7, Malatya'da yüzde 10.5 oranında gerilerken, MHP yüzde 18.7, K. Maraş'ta yüzde 11.1 oranında gerilerken, MHP yüzde 9.9, Nevşehir'de yüzde 8.6 oranında gerilerken, MHP yüzde 5.6, Niğde'de yüzde 2.1 gerilerken, MHP yüzde 4.2, Sivas'ta yüzde 11.6 oranında gerilerken, MHP yüzde 8.7, Tokat'ta yüzde 7.5 oranında gerilerken, MHP yüzde 5.8, Yozgat'ta yüzde 8.6 oranında gerilerken, MHP yüzde 11.9 oranında oylarını artırmıştır.⁴⁴

Bu durum faşizan güçlerin sağın kendi içindeki en geri unsurlar arasında taban oluşturmaya çabaladığı olgusunu da vurgulamaktadır. Ne var ki "gerçek halk", bir milyona yakın bir oyla faşist bir partiyi dördüncü büyük parti olarak iktidar koltuğuna oturtmuş bulunmaktadır. Buna, onunla tam bir işbirliği içinde olan AP'ye verilen oyları da katacak olursak, AP-MHP, toplam oyların yüzde olarak 43'ünü, sayısal olarak da 6 milyonunu almış bulunmaktadır. Ancak bu, hiç bir zaman geniş halk yığınlarının faşizmden yana olduğu anlamına gelmeyeceği gibi, milyonlarca emekçi yığınının karşı-devrimci olduğu anlamına da gelmez. Olsa olsa, geniş halk yığınlarının, daha yeterince bilinçlenmediğini, bu yığın-

ları bilinçlendirme görevinin herkesten önce devrimcilerin omuzlarında bulunduğunu gösterir. Bu görevi hakkıyla yerine getirmeden, yığınları devrimci bir yönelişe sokmanın olanağı yoktur. Burjuva demokrasisi de, faşizm de, bir avuç azınlığın, milyonlarla ifade edilen çoğunluk üzerindeki diktatörlüğüdür. Yığınları uyutarak, afyonlayarak, aptallaştırarak, uyanmalarını, bilinçlenmelerini türlü yollardan engelleyerek diktatörlüklerini sürdürmüşlerdir ve bugün de sürdürmek için ellerindeki bütün olanakları kullanmaktan geri durmuyorlar. Onun için burjuvazinin en gerici kesiminin, emekçi yığınlarının, değil en geri kesimlerinde, en ileri kesiminde de destek bulmalarına şaşmamak gerek. İtalyan faşist Partisinin sanayi işçileri arasında ne ölçüde örgütlenebildikleri, Erdost'un yazısında rakamlarıyla gösterilmektedir.⁴⁵

Seçimlerin ve parlamenter mücadelenin önemi de burada yatıyor. Seçimler ve parlamento, toplumdaki sınıfların, eğilimlerinin ve yönelimlerinin —biraz çarpık da olsa— aynasıdır. Dört yılda bir kapalı bir odada bir kâğıt parçası üzerine bir mühür basmaktan öteye geçmeyen demokratik bir görevin bilincine tam ulaşamamış yığınları, bu görevin çok daha ötesinde bulunan devrimci eyleme itmenin, devrim dalgasının kabardığı tarihsel koşullar dışında, pek olanaklı olmadığı söylenebilir. Yığınların katılmadığı devrimci eylemin başarıya ulaştığını ise tarih henüz kaydetmemiştir. Termini savunmak ise sol gevezelikten başka bir şey değildir.

6. 5 HAZİRAN SEÇİMLERİNDE SOL CHP'Yİ BİLİNÇLİ OLARAK DESTEKLEMİŞTİR

Gerek 1973 seçimlerinde, gerek 1977 seçimlerinde solun, seçimlerde CHP'yi destekleyip desteklememesi konusu yoğun tartışmalara yolaçmıştır. CHP'nin öteki burjuva partilerinden hiç bir farkı olmadığı, bu nedenle CHP'yi desteklemenin, sözgeli AP'yi desteklemekle aynı anlama geleceği yolunda görüşler ileri sürülmüştür. Öte yandan CHP'yi öteki partilerden az da olsa ayırmakla birlikte, "işçi sınıfı hareketinin bağımsızlığını korumak" ve işçi sınıfını "burjuva partilerinin

⁴⁴ Erhan Karaesmen, aynı yazı.

⁴⁵ Bkz: Muzaffer Erdost'un yazısı, s. 21-29.

kuyruğuna takmamak” gerekçesiyle de seçimlerde CHP’yi desteklememek gerektiğini savunanlar olmuştur. Aslında her iki görüş de pratikte aynı kapıya çıkar. CHP’nin desteklenmemesi. Aralarındaki biricik fark, birinci görüşü savunanların genel olarak seçimlerde pasif bir tutum takınmaları, ikinci görüşü savunanların ise, CHP’ye oy vermek yerine, bir başka sol partiye oy vermiş olmalarıdır. Seçimlerin ve parlamenta- rizin tarihini doldurmuş olduğunu savunan görüşler hesaba katılmadığında, bir üçüncüsü de, anti-demokratik gerici milliyetçi cephe karşısında, CHP’nin bir küçük-burjuva demokrat parti olduğunu, hiç değilse demokrasiden yana bir parti olduğunu, bu nedenle de desteklenmesi gerektiğini savunan görüştür. Seçim sonuçları bu görüşün sol hareket içerisinde ağır bastığını göstermektedir.

Hiç kuşkusuz bu destek CHP ile bir bütünleşme ya da onun peşine takılmak anlamında bir destek değildir. “CHP iktidara gelemeye ise faşizm gelir” mantığı ile CHP’yi faşizm karşısında demokrasinin kurtarıcısı olarak görmek de değildir. Demokratik mücadelenin sınırları içinde demokrasi cephesinde mücadele veren bir partinin desteklenmesidir. Böyle bir partiye karşı “devrimci işçi partisinin” tutumunu Marx ve Engels şöyle formüle etmişlerdir: “devirmeyi amaçladığı kesime karşı onlarla birlikte ilerler; kendi çıkarları uğruna konumlarını pekiştirmeye çalıştıkları her şeyde onlara karşı çıkar”.⁴⁶

Demokratik küçük-burjuvazi karşısında takınılması gereken bu iki yönlü tutumdan birinden birini tavsatmamak gerekir. Çünkü demokratik küçük-burjuvazi ezilmekte olduğu her dönem ve yerde, proletaryaya “birlik” ve “uzlaşma” elini uzatmıştır. Proletaryaya kendi partisi içinde bütünleşmesini, egemen sınıflara karşı güçlerini bölmemeleri gerektiğini öğütlemiştir. Çoğu kez bu öğüde uyan proletarya, özellikle de kendi partisinin bulunmadığı dönemlerde, küçük-burjuva demokratların partisinde birleşmiş ve böylece sınıfsal bağımsızlığını yitirerek “burjuva demokrasisinin eklentisi” durumuna düşmüştür. Demek oluyor ki, proletarya kendi partisinin ve siyasetinin bağımsızlığını titizlikle korumak zorun-

dadır. Bu, temel bir ilkedir. Ancak bu temel ilkeye bağlı kalmak başka şeydir, ortak bir düşmana karşı savaşımında, özel durumların yaratacağı ittifaklara girmek başka şeydir. Marx ve Engels bu konuda şunları söylüyorlar: “Ortak bir düşmana karşı savaşım durumunda, herhangi bir özel birliğe gerek yoktur. Böyle bir düşmanla doğrudan savaşım gerekli olur olmaz, her iki tarafın da çıkarları o an için çakışır ve ... yalnızca o an için geçerli olacağı hesaplanmış bu bağ, kendiliğinden ortaya çıkar”.⁴⁷

Böylesine bir mücadelede ise en yiğit, en kararlı ve en özverili savaşımı verecek olan kuşkusuz yalnızca işçi sınıfıdır. Küçük-burjuvazi ise, ikircikli, kararsız ve ürkek davranacak, mücadele çözüme ulaşır ulaşmaz, hemen zaferin meyvelerini burjuvaziyle birlikte toplamak üzere, işçi sınıfını bir yana itmeye çalışacaktır. İşçi sınıfının siyasal bir partisinin bulunmadığı koşullarda, işçi sınıfının burjuva demokrasisinin kuyruğuna takılması kaçınılmaz bir olgudur. Ama bu böyle olacak diye, küçük-burjuva demokratlarının, ortak düşmana karşı savaşımında kenara çekilmek, onları yalnız bırakıp düşmana yem olarak terketmek, hiç de devrimci bir tutum sayılamaz. “İşçi sınıfı partisinin bağımsızlığını korumak”, ya da “devrimci hareketi burjuvazinin peşine takmamak” gerekçeleriyle, anti-komünizm silahına sarılan ve “solu” tek ve bütünleşmiş bir düşman olarak gören ve üstelik CHP’yi “solun koruyucusu ve kollayıcısı” olarak gören bir cephe karşısında, CHP’nin verdiği savaşımında “tarafsız” kalmak, ya da CHP’nin oylarını bölecek davranışlara girmek, karşı-devrimin değirmenine su taşımak anlamına gelir. Nitekim 5 Haziran seçimlerinde gerek “tarafsız” kalıp pasif bir tutum takınılması, gerek “bağımsız adayların” desteklenmesi, gerek “bağımsızlığı korumak” gerekçesiyle CHP’nin azımsanamayacak bir oy kaybına yolaçıldığı görülmektedir.

Hiç kuşkusuz, seçimlere katılmak, parlamentoya girmek mutlak bir ilke değildir. Ama katılmamayı bir ilke olarak benimsemek, ya da seçimleri burjuvazinin kendi arasındaki bir çekişme olarak niteleyip, “tarafsız” kalmayı yeğlemek ise “sol” çocukluğun en çocukçasıdır. Dünya devrimci hare-

⁴⁶ Marx-Engels, Seçme Yapıtlar 1, s. 216.

⁴⁷ Aynı yapıt, s. 219.

ketinin tarihine şöyle bir gözatanların, bu tarihin, “burjuva partileri dahil, öteki partilerle anlaşmalarla ve uzlaşmalarla dolu olduğunu bilmemeleri mümkün değildir”.⁴⁸ Bu uzlaşmalardan, devrimcilerin “faşizm mi, burjuva demokrasisi mi” seçeneği ile karşı karşıya kaldıkları dönemler bir yana, burjuva partileri arasındaki çelişkilerden “bir anlık da olsa” yararlanılması, “geçici de olsa, pek o kadar güvenilir olmasa da” bu uzlaşmaların gerçekleştirilmeleri yolunda çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulayan Lenin, “burjuvaziyi çarlığa karşı desteklemekte hiç bir zaman kusur etmediklerini”, seçimlerin ikinci turunda ya da ikinci oylama döneminde, *kazanamayacakları yerlerde* liberalleri desteklediklerini belirtmektedir.⁴⁹

“İşçi sınıfı hareketinin bağımsızlığını korumak” ve “burjuva partilerinin peşine takmamak” tezlerinin yeni tezler olmadığını, 1920’lerde Avrupa koşullarında, “sol” komünistler arasında yaygınlaşan tezler olduğunu belirtmiştik. Bu konuya biraz daha açıklık kazandırmak için 1920’lerde, İngiltere’deki seçimler sırasında siyasal partiler arasında uzun süre sürdürülmüş olan tartışmayı anımsamakta yarar var. İngiltere’de başında Churchill’in bulunduğu Muhafazakâr Parti, başında Lloyd George’un bulunduğu Liberal Parti ve liderliğini Henderson’un, Clynes’in, MacDonald’ın bulunduğu oportünist İşçi Partisi vardır. Solun öteki fraksiyonları İşçi Partisinin dışında kümelenmiştir. Liberallerin bir kanadı İşçi Partisi ile muhafazakârlar karşısında birleşmeyi savunurlarken, Lloyd George’un başını çektiği kanat buna şiddetle karşı çıkıyor ve muhafazakârlarla ittifakı savunuyordu. “İngiliz İşçi Partisinin başarısını önlemek için liberaller ile muhafazakârlar arasında bir koalisyonun —sıkı bir koalisyonun— zorunlu”⁵⁰ olduğunu tanıtlamaya çalışan Lloyd George, başında “iflah olmaz gericilerin” bulunduğu İngiliz İşçi Partisini komünist olarak ilan ediyordu: “Fransa’da komünistlik denen işte budur. Almanya’da buna sosyalizm dendi, Rusya’daki adı bolşevizmdir.”⁵¹ Buna karşılık İşçi partisinin dışın-

⁴⁸ V. İ. Lenin, “Sol” Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı, s. 73.

⁴⁹ Aynı yapıt, s. 76.

⁵⁰ Aynı yapıt, s. 89.

⁵¹ Aynı yapıt, s. 90.

da kalmış sol çevreler ise, bu partinin gerici bir burjuva partisi olduğunu, bu partinin karşısında işçi sınıfının bağımsızlığını korumak gerektiğini savunuyorlardı. Lenin, giderek ağırlık kazanan bu eğilimi şiddetle eleştirdi. Lenin bu konuda şunları yazdı: “Henderson’ların, Clynes, MacDonald ve Snowden’lerin, iflah olmaz gerici oldukları doğrudur. Bunların iktidara geçmek istedikleri ve bu yolda zaten burjuvaziyle koalisyon kurmayı yeğledikleri; burjuva kurallarına göre ülkeyi ‘yönetmek’ istedikleri ve iktidara geçince zorunlu olarak Scheidemann ve Noske’ler gibi davranacakları da doğrudur. Bütün bunlar doğrudur. Ama bundan, bunları desteklemenin devrime ihanet olduğu sonucu çıkmaz; bundan çıkarılabilecek tek sonuç, işçi sınıfı devrimcilerinin, devrimin çıkarı için bu baylara belirli ölçüde parlamenter destek sağlamaları gerektiğidir.”⁵²

Lenin, Lloyd George’un muhafazakârlarla ortak hareket etmeleri gerektiği önerisinden Lloyd George’un sadece zeki bir adam olmakla kalmayıp, aynı zamanda, marksistlerden de çok şey öğrendiğini, bizim de ondan birşeyler öğrenmemiz gerektiği sonucunu çıkarıyor.⁵³ 1960’ların başından beri tartışması yapıldığı halde ancak yeni yeni pratiğe indirgenen cephe politikasını soldan çok daha önce sağın MC formülüyle gerçekleştirdiği Türkiye’de, devrimci hareketin, yarım yüzyıl önce söylenen bu sözlerden çok şeyler öğrenmesi gerektiği ortadadır. Kuşkusuz, ayrı ekonomik, toplumsal ve siyasal koşullar içinde, ayrı tarihsel bir dönemdeki olguları getirip çok değişik koşullarda ve farklı bir tarihsel dönemde olduğu gibi uygulamaya kalkışmak, diyalektik bir yaklaşım sayılamaz. Ancak tarih, diyalektik bir anlayışla ele alındığında, bugünün değerlendirilmesi ve geleceğin belirlenmesi yönünden toplumsal bilincin biricik aracı olduğunu unutmamak gerekir. Marx, *Kapital*’de temel olarak İngiltere’nin alınmasına, Alman işçilerinin omuz silkmemesi gerektiğini Almanca basımının önsözünde belirtirken şu uyarıyı yapmaktadır: *De te fabula narratur!* (Bu hikâyede senin sözün ediliyor). Ve hemen ardından da ekliyor: “sanayi yönünden daha çok gelişmiş bir ülke, daha az gelişmiş olana, ancak kendi

⁵² Aynı yapıt, s. 89.

⁵³ Aynı yapıt, s. 90.

geleceğinin imgesini gösterir”⁵⁴

Kaldı ki, ne o zamanın liberal Lloyd George’u, muhafazakâr Churchill’i demokrasi ve özgürlük anlayışı konusunda, bugün “solcular ve miliyetçiler” nârasını atan “liberal” Demirel’den ve Alman Nasyonal Sosyalizminin utangaç temsilcisi Türkeş’ten daha geride idiler, ne de o zamanın Henderson, Clynes ve Snowden’leri işçi sınıfının haklarını savunma konusunda bugünün Ecevit’inden daha ileri idiler.

Seçimlerde nasıl bir tutum takınılması gerektiğini Lenin şöyle açıklıyor: “Eğer biz, salt bir devrimci grubun değil de, devrimci *sınıfın* partisi isek; arkamızda yığınları sürüklemek istiyorsak (ki böyle bir isteğimiz yoksa, gevezeden başka bir şey olamayız); ilkin Henderson’un ya da Snowden’in Lloyd George ile Churchill’i yenmelerine yardım etmeliyiz ... ve sonra da işçi sınıfının çoğunluğunun, Henderson’larla, Snowden’lerin hiç bir işe yaramadıklarını, bunların hain küçük-burjuvalar olduklarını, iflaslarının kesin olduğunu, kendi deneyimleriyle anlamalarına yardım etmeliyiz.”⁵⁵ Lenin, o zamanın İngiliz sollarına seçimlere katılabileceğini ama şu koşullarla katılabileceğini söylüyor: “... bir liberalin bir İşçi Partiliye karşı zaferi sonucunu vermeyeceği yerlerde pek az sayıda seçim bölgelerinde adaylarımız seçime katılabilir”; propagandanın ise, “kendi adaylarımızın seçime katılmadıkları *bütün* bölgelerde, seçmeni *burjuva adayına karşı, işçi partisi adayına* oy vermeye davet ederek”⁵⁶ yürütülmesini öğütüyor.

Burada, “*bir liberalin bir İşçi Partiliye zaferi sonucunu vermeyecek yerlerde*” cümlecığının altını çizmek gerekiyor ve hiç yorum yapmaya gerek göstermeden, liberal bir adayın İşçi Partili karşısında zafer kazanması sözkonusu olduğu zaman, kesinlikle İşçi Partili adayın desteklenmesinin ve o bölgelerde aday gösterilmemesinin en doğru tutum olduğu apaçık ortaya çıkıyor. Salt “İşçi sınıfı hareketinin bağımsızlığını korumak”, “sosyalizmin bayrağını meclise dikmek” gibi soyut sloganlar gerekçe gösterilerek, MC ortaklığı karşısında, seçimleri önlemek yolunda tertiplenen türlü tuzakları bo-

zarak, silahlı saldırıları göğüsleyerek mücadele etmek zorunda bırakılan bir partiye gidecek olan oyları bölmek, en azından devrimci uyanıklığı göstermemek anlamına gelir. Seçim sonuçlarının ortaya koyduğu tabloda seçimlere katılan sol partiler içinden yalnızca TİP’in, Bursa’da CHP’ye bir milletvekilliği kaybettiği bir gerçek ise de, yürüttüğü propaganda ve etkilediği çevrelerin seçimlerde takındıkları olumsuz tutum hesaba katıldığında ve ayrıca bu tutumda olan TBP ve SDP ve öteki sol grupların da bu yöndeki katkı ve gayretleri de gözönünde tutulacak olursa, CHP’nin kimi illerde kıl payı kaybettiği milletvekilliklerinden en azından birkaçını bu yüzden kaçırdığını söylemek yanlış olmasa gerek.

Öte yandan sorun, CHP’nin milletvekilliği kaybetmesi ya da kazanması sorununun da ötesinde, geçtiğimiz seçimlerde, sosyalist hareketin takınılması gereken doğru tutumun ne olduğu sorunudur. Çünkü bu, aynı zamanda da demokratik güçbirliği sorununu da içermektedir. Solun büyük bir bölümüyle seçimlerde CHP’yi desteklemiş olmasını görmezlikten gelerek solu sırf kendi aldıkları oylarla değerlendiren ve bu nedenle de kendi başarısızlıklarını “işçi sınıfı hareketinin başarısızlığı”⁵⁷ olarak niteleyen görüşlere bu açıdan bakmak gerekir. Oyların bölünmemesi, MC’nin bir an önce iktidardan uzaklaştırılması amacından hareket ederek, oylarını kiskançlıkla CHP’de toplayan emekçi yığınların bu bilinçli tutumuna, seçimlerden başarısızlıkla çıkan TİP son derece yanlış bir anlayışla yaklaşmaktadır. TİP Merkez Yürütme Kurulunun seçim sonuçlarını değerlendiren bildirisinde şöyle denmektedir: “MC döneminin yarattığı toplumsal panik geniş yığınların sosyalizm doğrultusunda tutarlı, kararlı, bağımsızlık ve demokrasi kavgası safında oylarıyla yer almalarını bugün için engellemiştir. Yaratılan korku ve bugünden yarına kurtuluş havasının yaygınlığı, bilimsel sosyalist hareket etrafında oluşturulan çemberi kısa sürede yıkanın güçlüğü, partimizi kitlelerde sahip olduğu desteğin ve seçim çalışmalarının oya dönüşmesini önlemiştir.”⁵⁸

Burada TİP, seçimlerde izlemiş bulunduğu yanlış politi-

⁵⁴ Karl Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Ankara 1975, Sol Yayınları, s. 15.

⁵⁵ V. İ. Lenin, “Sol” *Komünizm, Bir Çocukluk Hastalığı*, s. 95.

⁵⁶ Aynı yapıt, s. 98.

⁵⁷ Yalçın Küçük, “Sosyalizm ve Demokrasi Bayrağını Dik Tutmak İçin”, *Yürüyüş*, 14 Haziran 1977, sayı, 114.

⁵⁸ Aynı dergi, sayı 114.

kasını "MC'nin yarattığı toplumsal paniğe" yükleyerek yığınları "korkaklık" ve "bilimsel sosyalist hareket etrafında oluşturulan çemberi" kıramamak gibi bir suçlamayla geçiştirmektedir. Bu yargı, yığınların faşizmin kanlı saldırıları karşısında sinmeden, en ufak bir yılgınlık göstermeden her gün birkaç kişinin can verdiği, düzinelerce insanın yaralandığı bir dönemde, yığınların anti-faşist gösterilere, mitinglere katıldığı bir dönemde verilmektedir. Bu yargı "bilimsel sosyalizmin" yığınlara malolduğu, işçi sınıfının yığınlar halinde siyasal grevlere, emekçi sınıfların siyasal hareketlere katıldığı bir dönemde, "bilimsel sosyalizmin" temel klasiklerinin yüzbinlere ulaştığı bir dönemde yapıyor, vb. vb.

Kaldı ki kurulduğu günden beri tek mirasçısı olduğunu söylediği 1966'ların TİP'i çok daha dar olanaklarla, çok daha zor koşullar altında üçyüzbine yakın, 1969 seçimlerinde ise, partideki bölünmelere karşın gene ikiyüzlübin oy almıştı. Benzer durum TBP için de sözkonusudur. Bugün bu partiler beklediklerinin çok altında bir oy almışlarsa, bunu, yığınların oylarını "bilinçsiz" olarak değil, "bilinçli" olarak kullanmış olmalarında aramak gerekir.

Sosyalistlerin görevi yalnızca sömürü olgusunu belirtmek ve yığınlar önünde onu mahkûm etmek değildir; bunun yanısıra, sömürü mekanizmasını, bu mekanizmanın nasıl işlediğini de koymak gerekir. Marx-öncesi ütöpik sosyalizmin yaptığı bunun birinci bölümü idi. Proudhon "servet hırsızlıktır" diyor, sömürüyü hem ortaya koyuyor, hem de mahkûm ediyordu. Ama bu sorunun işleyiş biçimine bir açıklık getirmediği için "hayalci" olarak kalıyordu. Bu mekanizmayı açıklayan, onun yasalarını (yani kapitalist ekonominin yasalarını) ortaya çıkaran Marx oldu ve sosyalizmin "bilimsel sosyalizme" sıçraması da böyle gerçekleşti.

Türkiye'de de sosyalistler sömürü olgusunu belirtmek ve onu mahkûm etmek görevini başarıyla yapmışlardır. Ama, bu mekanizmanın Türkiye ölçüsünde nasıl işlediğini açıklama işini yeterince yerine getirmiş sayılmazlar. Bunun üstesinden gelebilmek için, Türkiye'de, kapitalizmin girişiyle başlayan sermaye hareketini, meta ekonomisinin toplum içindeki çözücü sürecini doğru bir biçimde açıklamak ve bunun sınıflaşma sürecindeki ve sınıf mücadelesindeki yansımala-

rını doğru saptamak gerekir.

Kapitalizmin yoğunlaşması ile küçük üreticilerin büyük ölçüde mülksüzleşmeleri birlikte yürüyen iki süreçtir. *Süreç* sözcüğünün burada altını çizmek gerekiyor. Çünkü bu kavram bir oluşumu ifade etmektedir. Bir başka deyişle, toplumu iki karşıt sınıfa nihai olarak bölme gibi bir yanıyı önleyen bir kavramdır. Meta ekonomisi geliştikçe, mülksüzleşmenin hızı da artmakta, toplumsal işbölümü gelişmekte ve üretim toplumsallaşmaktadır. Bütün bu oluşum sürerken toplumda sınıflaşma da sürmektedir. Küçük üreticiler, bir yandan mülksüzleşerek proleterleşirken, çok az bir kesimi de burjuvalaşmakta, geri kalanlar ise küçük üreticiler halinde bu sürecin gelecekteki öğeleri olarak kaçınılmaz yazgısını beklemektedir. Sorun bu kadar da değildir. Burjuvazi de bu süreç içinde nicel ve nitel değişmeye uğramaktadır. Kapitalizm geliştikçe iş kolları sayısı artar, işbölümü gelişir, gerek aynı iş kolları arasında, gerek çeşitli iş kolları arasında burjuvazinin rekabeti hızlanır. Sermaye yoğunlaşması, kapitalistlerin sayısını artırırken, tek tek kapitalistlerin gücünü de artırır. Kuşkusuz bunlar kapitalizmin temel kurallarıdır.

Bu basit olguları burada yinelemekteki amaç, toplumları bir yandan proletarya, öte yandan burjuvazi diye kategorik bir ayırım içinde görme yanlışlığını vurgulamaktır. İki sınıf arasında çok büyük bir kesimi oluşturan ara sınıflar ve tabakalar vardır ve bu sınıf ve tabakaları görmezlikten gelmek, ya da onları bu iki kutuptan birinin yanına koymak bilimsel bir değerlendirme olmaktan uzaktır. Bu ara sınıf ve tabakaları burjuvazinin yanında görmek ve böylece onların tümünü gerici kabul etmek lasalcı bir tutumdur. Bu tutum Marx tarafından yüz yıl önce mahkûm edilmiştir. Bunları proletaryanın yanında görmek ise, sağcı, sosyal-demokrat, küçük-burjuva sosyalizmi tutumudur.

Birinci tutumu genel çizgileri ile TİP'in izlediği siyasal politikada gözlemliyoruz. Öteden beri TİP, proletarya ile burjuvaziye görmüş, bu iki sınıfın dışında kalan sınıf ve tabakaları özellikle de kapitalizm-öncesi kalıntıları görmezlikten gelmeyi yeğlemiştir. Zaten TİP içersindeki ilk ideolojik kavramın temel öğelerinden biri de bu konu olmuştur. Bugün de o zamanınkinden uzun boylu farklı bir yaklaşım görül-

müyor. Bugünün TİP yetkilileri, bütün konuşma ve yazılarında ve özellikle de seçim kampanyası boyunca, CHP ve AP'yi aynı kefeye koyup Ecevit ve Demirel'in resimlerini yanyana basarak "yoktur aramızda farkımız, ikimizde sermayenin adamlarıyız" gibi sloganlarla, iki parti arasında hiç bir ayırım yapmamıştır. Bütün varlığını sermayeye hizmet yolunda (ki kendisi de büyük bir sermayedardır) anti-komünizm ticaretine dayandıran ve seçim kampanyası boyunca CHP'yi "komünistlerin koruyucusu" olarak gösteren, MHP ile açık işbirliği içinde, kanlı MC iktidarının mimarı Demirel ile, 141-142. maddelerin, lokavt hakkının kaldırılacağını, işçi haklarını genişleteceğini, memurlara sendika kurma hakkının tanınacağını söyleyen CHP'yi aynı kefeye koyabilmek için gerçeği iyice zorlamak gerekir. Kaldı ki bu tutum, gerçeklere olduğu kadar, siyasal esnekliğe, siyasal taktiğe de aykırıdır.

Marx, Lassalle'ın Alman işçi partisinin, propagandasında "işçi sınıfı karşısında bütün öteki sınıflar *ancak gerici bir kitle oluştururlar*"⁵⁹ sözlerine şiddetle karşı çıkarken şunları söylemektedir: "Büyük sanayi etkin olduğu sürece, burjuvazi, burada eskimiş olan üretim tarzının ürünü olan toplumsal durumlarını korumaya azimli feodallerin ve orta sınıfların karşısında devrimci bir sınıf olarak değerlendirilmelidir. Demek ki, feodaller ve orta sınıflar, *burjuvazi ile birlikte tek bir gerici kitle oluşturmuyorlar*."⁶⁰

Burjuvazinin bu nesnel konumunu vurguladıktan sonra Marx şöyle devam ediyor: "... proletarya, kendisi de büyük sanayiden doğmuş bir sınıf olarak, üretimi, burjuvazinin sürdürmeye uğraştığı kapitalist nitelikten arındırma eğilimi gösterdiği için, burjuvazi karşısında, devrimci bir sınıftır. Ama, *Manifesto* 'orta sınıfların ... proletarya saflarına geçmelerinin kaçınılmaz olması bakımından ... devrimci olduklarını' da buna ekler."⁶¹

Görülüyor ki, orta sınıflar ve bu sınıfların siyasal eğilimleri ne burjuvaziden yanadır, ne de işçi sınıfının gelecek-

teki kaynağı olarak işçi sınıfının karşısındadır. "Bu bakımdan, orta sınıfları, burjuvaziyle birlikte ve hele de feodalleri de buna katarak, işçi sınıfı karşısına 'tek bir gerici kitle' olarak çıkarmak da bir saçmalaktır"⁶² Marx, seçimlerde de bunun tersinin uygulandığını belirterek lasalcılara şunu sormaktadır: "Son seçimler sırasında, zanaatçılara, küçük sanayicilere, vb. ve köylülere de 'siz, bizim karşımızda, burjuvalar ve feodallerle birlikte tek bir gerici kitle teşkil ediyorsunuz' diye haykırıldı mı?"⁶³

Aslında devrimci hareket içersinde ittifaklar politikasının doğru uygulanması konusunu saptamak için sosyalizmin klasiklerinden uzun boylu aktarmalar yapmaya bile gerek yoktur. Toplumsal pratiğe bakmak yeterlidir. Ama soruna bir oy rekabeti anlayışıyla yaklaşıldığında, oyun hangi siyasal partinin tabanından koparılacağı hesabı, ister istemez insanı bu tür yanlışlığa götürecektir.

TİP, "sosyalizmin bayrağını meclise dikmek" ilkesiyle seçimlere katılmıştır. TİP'in dışında kalan sosyalist hareketin büyük bir kitlesi ise "MC iktidarının yıkılması" ilkesiyle hareket etmiştir. Birinci ilke gerçekleştirilememiştir, ikinci ilke ise, gerçekleştirilememiş olmakla birlikte, MC ittifakı önemli ölçüde geriletilmiş, demokratik güçler küçümsenemeyecek bir başarı kazanmıştır. Bu başarı, hiç kuşkusuz, geniş emekçi yığınları yüreklendirmiş, MC ittifakını ise ürkütmüştür. Seçimler sonrası Demirel'in "TİP'in ve TBP'nin oylarının CHP'ye aktığından" yakınması bunu göstermektedir.

5 Haziran seçimlerinde TİP, ülke ölçüsünde 20 bin dolayında oy almıştır. Bu oy 1963 seçimleriyle, hele 1965 seçimleriyle kıyaslandığında son derece küçük bir rakamdır. Bir zamanlar yalnızca tek bir ilde bundan daha fazla oy almış olduğu anımsanacak olursa, seçimlere katılan solcu partilerin dışında çok büyük bir sosyalist oyun bulunduğu ortaya çıkar. Bu durum solcu partilerin başarısızlığını göstermekten çok, bu görüşlere katılmayanların başarısını gösterir. Yoksa sol zayıflamış mıdır? TİP'li ideologların yargılarına güvenilecek olursa sol gerilemiştir. Bu partinin ideologları sosyalist harekette bölünme olmadığı, bölünmenin tabanda de-

⁵⁹ Karl Marx, F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*, Sol Yayınları, s. 32.

⁶⁰ Aynı yapıt, s. 33.

⁶¹ Aynı yapıt, s. 33.

⁶² Aynı yapıt, s. 33.

⁶³ Aynı yapıt, s. 33.

ğil tavanda olduğu, işçi sınıfının partisinin kurulduğu 1961 yılından beri, partinin “arına arına”⁶⁴ bugüne ulaştığı görülmüştür. Bu durumda bu “arınan” partinin, bölünmemiş tabanın oylarını toplaması gerekmez miydi? Böylesine bir anlayışın ulaşacağı bir başka sonuç da, TİP’in dışında kalan sosyalist hareketin yadsınmasıdır. Gerçekten de TİP işçi sınıfının en ileri örgütlerini ve eylemlerini zaman zaman küçümser bir tutum takınmaktadır. Örneğin DİSK’in eylemleri sık sık eleştirilmektedir. Oysa CHP’nin desteklenmesi istemi işçi sınıfının kendisinden gelen bir istektir. Bu istek doğrultusunda karar veren DİSK yönetimini eleştirmek yerine kutlamak gerekir. Gerçekten de işçi sendikalarının CHP’yi desteklemesi, TİP’i ya da aynı doğrultuda olan bir partiyi desteklemesinden çok daha haklı nedenlere dayanmaktadır. Bir takım asgarî sendikal hakların bile sağlanması ve elde edilen bu hakların korunması CHP’nin başarısına bağlıdır. Yoksa MC ittifakı bu kazanımları geri almak ve işçi sınıfının devrimci sendikalarını bir kaşık suda boğmak için büyük bir iştahla tetikte beklemektedir. İşçi sınıfı, Genel Başkan Behice Boran’ın, 5 Haziran akşamı TV’de söylediği gibi, TİP’in “uyarılarına” uyup CHP’ye oy vermemek gibi bir yanlışlığı içine düşmüş olsaydı bugün belki TİP’in bayrağı da meclislerde sallanıyor olacaktı, ama bu bayrak daha güçlü dalgalanacak olan faşizmin kara sancağının yanında pek sönük kalacaktı. Çünkü bu seçim sistemi içersinde TİP ya da o doğrultuda olan partilerin kazanacağı her milletvekilliği için, CHP birkaç milletvekilliği kaybedecek, MC ise birkaç milletvekili daha fazla kazanacak ve demokratik cephedeki partilerin parlamentodaki gücü çok gerilerde kalacaktı.

Bu durum bir başka olumsuz sonuç daha doğuracaktı. CHP gibi bir küçük-burjuva demokrat parti, egemen güçlerin baskısı karşısında ve kendi güçsüzlüğü ölçüsünde sağa daha kolay kayar. Bunun örneğini hemen seçimi izleyen günlerde gördük. CHP bir yandan büyük burjuvazinin açık baskısını görüyor, bir yandan da kendisine oy veren geniş emekçi yığınların baskısını hissediyordu. İktidar olabilmek için sağ güçlerin desteğini sağlamak zorunda kalınca burjuvaziye

⁶⁴ Bkz: “Türkiye İşçi Partisi 1961-1971”, *Yürüyüş*, 20 Temmuz 1976.

bir dizi ödünler vermek zorunluluğunu duyacaktır. Nitekim tek başına iktidar olduğuna inandığı 6 Haziran günü Genel Başkan Ecevit, basın mensuplarının sorularına verdiği yanıtlarda 141-142. maddelerin kaldırılacağını, fikir özgürlüğüne sınır tanınmayacağını, vb. söylemiştir.⁶⁵ Seçim sonuçları kesinleşip CHP’nin çoğunluk sağlayamayacağı anlaşılınca, Ecevit, düzenlediği basın toplantısında şunları söylemiştir: “Seçim sonuçlarını gerçekçi olarak değerlendiren yurttaşlarımız, herhalde, bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisinin yeni programındaki köklü değişiklikleri ve çözümleri tüm olarak gerçekleştiremeyeceğini takdir ederler.”⁶⁶

Özetleyecek olursak, TİP’le birlikte TBP’nin, SDP’nin ve bunların dışında kalan öteki bazı grupların seçimlere katılmaları ya da bağımsız adayları desteklemelerine ilişkin gerekçeleri bugünün koşullarında geçerli gerekçeler değildir. Sosyalist hareketin bağımsızlığını korumak için, ille de seçimlere katılmak gerekmez. Bağımsızlığı korumanın pek çok yolları olduğu gibi, seçimlere katılmadan başka bir partiyi desteklemek yoluyla da bağımsızlık korunabilir. Demokratik bir partinin ya da partiler grubunun anti-demokratik faşist güçler karşısında ezici çoğunluğu alacağı kesin olduğu zaman, hiç kuşkusuz bağımsız sosyalist partiler olarak parlamentoya girmek, parlamento kürsüsünden yığınlara seslenmek, emekçi sınıfların sorunlarını egemen sınıfların partileri karşısında savunmak devrimci bir görevdir. Ama 5 Haziran seçimlerinde böyle bir durumun sözkonusu olmadığı “CHP’nin tek başına iktidar olamayacağı” bizzat bu partilerin yetkili ağızları tarafından yinelenmiştir. Böyle olunca, “hareketin bağımsızlığı” gibi bir gerekçe ile seçimlere katılmamanın hiç bir nesnel temeli yoktur. Üstelik bu gerekçeyi gösterenler, parlamentoya giremedikleri gibi, CHP’nin milletvekili sayısının azalmasında etkili olmuşlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu olumsuz etkiyi değerlendirmek için yalnızca bu partilerin toparladıkları oy sayısına bakmak yeterli değildir. Bu propagandanın havasına kapılıp oy kullanmayanlar olduğu kadar, seçimlerde pasif bir tutum takınarak da seçim sonuçlarında etkili olmuşlardır.

⁶⁵ Cumhuriyet, 7 Haziran 1977.

⁶⁶ Cumhuriyet, 9 Haziran 1977.

S O N U Ç

Lenin, seçimlerin, nüfus sayımı gibi birtakım istatistiksel sonuçlar verdiğini ve bu sonuçların siyasal istatistikler olduğunu söyler.⁶⁷ Ancak, yineleyerek belirttiğimiz gibi, seçimlerin verdiği siyasal istatistikler, toplumun sınıfsal yapısını, siyasal eğilimini şaşmaz ölçüler içinde vermez. Olsa olsa, siyasal eğilimlerin genel yönelimini gösterebilir. Türkiye'de kapitalizmin boyutları genişledikçe, burjuvazi yeni alışkanlıklar edinmekte ve toplumsal ilişkiler, kapitalizmin kurallarına giderek daha çok boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Hiç kuşkusuz, burjuvazinin siyasal partileri de bu kuralın dışında değildir. Kapitalist rekabetin bütün işlerliği bu alanda da geçerliliğini korumaktadır. Nasıl ki, reklâm, tüketimi koşullandırarak metaların satışını hızlandırıyor, siyasal partiler de, seçmenlerin tercihlerini koşullandırmak için akla gelmedik reklâm yollarına başvuruyorlar. "Albeni" yarışmasında gazetelerde çıkan çarşaf çarşaf ilânlar, sahne sunucuları, film sanatçılarının çeşitli şaklabanlıkları, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarının bir aldatmaca makinesine dönüştürülmesi, din, inanç, ırk sömürsü, siyasal şantajlar, vb., vb. bütün bunlar, seçmen yığını etkilemektedir. Kuşkusuz bu tür bir yarışta daha çok para harcayan, daha kârlı çıkar ve bu koşullandırmalar, başka şeyler yanında, seçmenin doğru bir seçim yapmasını engeller.

Bu tür reklâmcılık, meta reklâmcılığı yanında çok daha uzun vadeli sakıncalar doğurur. Çünkü, reklâm koşullandırılması sonucu satın alınan bir meta kullanıldığında beğenilmeyince, kısa süre sonra bir başka meta ile yer değiştirebilir. Oysa, siyasal partiler arasında yapılacak bir seçmede, aldandığı ve aldandığının anlaşılabilmesi için, aradan daha uzun bir süre geçmesi gerekir. Üstelik, bunların gerçek niteliklerini sergilemek için de büyük bir çaba ve savaşım gereklidir. Tek başına bu olgu bile, parlamenter savaşımın ve seçimlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu yolda bir savaşıma girilmeden, halkın aldatılması, gözlerinin boyanması, çok daha kolay olmaktadır, ve yığınlar önünde egemen sınıfların yüzlerine taktığı maskeyi indirmek, onların gerçek nitelik-

⁶⁷ V. İ. Lenin, "Results of the Elections", *Collected Works*, Vol. 18, s. 505.

lerini sergilemek çok daha zor olmaktadır. Bu nedenle, bir ülkede siyasal özgürlük ne denli geniş, temsili kuruluşlar ne denli demokratik ve burjuva demokrasisi ne denli sağlam ise, halk yığınlarının siyasal bilinçlenmesi o denli hızlı ve egemen sınıfların yalan ve ikiyüzlülükleri o denli kolay sergilenir.

Aslında, MC ortaklığı Türkiye'nin ulusal zenginliklerini sömürmek üzere kurulan bir anonim ortaklığa pek benzemektedir. Ortaklığın payları, MC'yi oluşturan partilerin yetkilileri ve destekçileri arasında bölüştürülmüştür. Dahası, bu ortaklık, meta üreten bir ortaklık değil, başkalarının ürettiklerini çeşitli yollarla alıp, ortaklarına dağıtan bir şirket niteliğindedir. Banka kredileri, ithalât, ihracat, devlet ihaleleri, çeşitli spekülasyonlar, herkesin gözü önünde ortaklar arasında parsellenmektedir. "Büyük Türkiye" sloganı altında ülkenin döviz kaynakları bu yağma politikasının sonucu olarak iki yılda eritilmiş, dış borçlar 13 milyar dolara yükselmiş, bunların faizleri bile ödenemez duruma gelmiş, dış ticaret açığı 3.168,4 milyon dolara çıkmıştır. Yeni borçlanma istemleri, uluslararası tekeller tarafından tersyüz edilmektedir. Ekonomik bir iflâsın eşiğine adımını atmış bulunan Türkiye, bu iflâstan kurtulmak için, tıpkı 1957'lerde, 1967'lerde olduğu gibi, uluslararası tekellerin dikte ettirdikleri önlemleri olduğu gibi bugün de kabul etmek zorundadır. Cephe ortaklığının sürdürülmesi için bu önlemlerin bütün yükü, hiç kuşkusuz gene emekçi sınıfların omuzlarına yüklenecektir. Ondan sonrasını da kestirebilmek için 1960'ları ve 1970'leri anımsamak yetecektir. Ama tarih hiç bir toplumsal olayı ikinci kez yinelememiştir. Yineleniyormuş gibi görünen her olay, bir üst düzeyde ve bir başka koşul altında kendini göstermiştir. Ne dünya, 1960'ların ya da 1970'lerin dünyasıdır, ne de Türkiye, 1960'ların ya da 1970'lerin Türkiye'sidir.

5 Haziran seçimleri, Türkiye'de demokratik güçlerin anti-demokratik gerici güçler karşısında güçbirliği içersinde birleştiğini simgelemektedir. Bütün olumsuzluklara, engellemelere karşın, CHP'nin MC karşısında gösterdiği başarı, geniş emekçi yığınlarının hızlı bir bilinçlenme süreci içinde olduklarını göstermiştir. Özellikle, sanayiye yoğunlaştığı bölgelerde ve kentlerde CHP'nin büyük bir üstünlük sağlaması,

buna karşılık görel olarak AP'nin gerilemesi, MHP'nin ise bir varlık gösterememesi, işçi sınıfının demokrasiye sahip çıkma yolunda önemli adımlar atmakta olduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin MHP, İstanbul'da yüzde 2.7, Bursa'da 2.9, Kocaeli'nde 1.8, İzmir'de 1.59, Zonguldak'ta 2.41 oranında oy almıştır, ki bu oran, Türkiye ortalamasının çok altındadır. CHP'nin böylesine bir gelişme göstermesi, egemen sınıfları tedirgin etmiş ve gerici ittifakın pekiştirilmesi yolunda MC'yi yeni adımlar atmaya zorlamıştır. Seçimlerin hemen ardından Demirel'in ilk demeci "iktidarı sola kaptırmayacağız" yolunda olmuştur. Bu sözler, iktidar konusunda MC ortaklığının ne denli kararlı olduğunu göstermektedir. Nitekim seçimlerden sonra, CHP'nin hükümet kurma girişimi karşısında nasıl bir yaygara koparıldığı ve Ecevit'in iktidar olması için ne yollara başvurulduğu henüz anılarda canlılığını korumaktadır.

Toplumdaki sınıf mücadelesinin getirdiği güçler kutuplaşmasını görmezlikten gelerek, CHP hükümetinin güven oylamasında başarısız kalışını kişilere yüklemek, Demirel'in kişiliğinde hiç de kendisinde olmayan birtakım erdemler aramaya kalkışmak, Ecevit'e de beceriksizlik, hayalcilik sıfatlarını yakıştırmak, özünde, bu iktidar sorununun sınıfsal kökenini gözden kaçırmaktan kaynaklanmaktadır. Demirel hemen seçimin ertesinde Abdi İpekçi ile yaptığı konuşmada, "AP olarak biz, Türkiye siyasetinin ikiye bölündüğünü, bir tarafta solculuk ve solcuların başında Halk Partisinin, karşısında ise biz milliyetçilerin bulunduğunu ifade ettik. Sanıyorum ki, Türkiye siyasetine konan bu teşhisi değiştirmek mümkün değildir." diyor ve şöyle devam ediyordu: "Hal böyle olunca, solcularla milliyetçilerin bir araya gelmesi mümkün değildir." Aynı konuşmasında Demirel, şu gerçeği de vurgulamayı ihmal etmiyordu: "İktidar ikram edilecek bir şey değildir. ... Kimse kimseye iktidar ikram etmez."⁶⁸

Demek oluyor ki, toplumda somutlaşmış bulunan kutuplaşmalar, yeni iktidarların oluşmasında hangi noktalarda uzlaşmaların olabileceğini, hangi noktalarda olmayacağını hiç bir kuşkuya yer vermeyecek bir biçimde belirlemiş bu-

lunmaktadır. Bu nesnel gerçekliği zorlayarak birtakım uzlaşmalar aramak, Demirel'in deyiimiyle "eşyanın tabiatına aykırıdır". Nitekim gelişmeler de bu olguyu kanıtlamıştır. CHP'nin iktidara ilişkin bütün çabaları ve zorlamaları boşa çıkarılmıştır.

Öte yandan, CHP-AP koalisyonunun gerçekleştirilmesi yönündeki çabalar, özünde CHP'nin AP'ileştirilmesi amacını taşıyan ve böylece CHP'yi demokratik güçlerin saflarından koparma hesaplarına dayanan çabalardır. Bu hesaplar öylesi boyutlara ulaştırılmıştır ki, CHP-MHP işbirliğini bile öneren, üstelik CHP içersinden gelen önerilerle başlatılan son derece çarpık, ama o ölçüde de hesaplı planlar yapılabilmektedir. Görünüşte olanaksızmış gibi gelen bu önerilerin faşizmin tarihinde denenmiş bir olay olduğu anımsanmalıdır. Mussolini'nin sosyalistleri komünistlerden tecrit etmek ve işin başında emekçi sınıfları aldatmak için kurduğu kabineye sosyalistlerden de bir bakan aldığına yukarıda değinmiştik. Bugün MHP'nin sık sık yaptığı "barış" çağrısı, aslında bir kutsal ittifak çağrısıdır. Bu çağrının "içtenliği" konusunda kuşkuya kapılmamak gerekir, çünkü taraflar arasındaki her barış, kendi koşulları üzerinde temellenir, koşullar gerçekleşince barış da gerçekleşir. Bu koşullar, "komünizmin başının ezilmesi", "devrimci hareketin çiğnenmesi" koşullarıdır. CHP bunları kabul ettiği anda, MHP ile barış masasına oturmaması için hiç bir neden kalmaz.

Son derece yanlış görüşlerden biri de, siyasal partilerin attıkları sloganlara bakarak onları birtakım yerlere oturtmak çabalarıdır. MHP'nin kapitalizme, emperyalizme karşı olduğu yolundaki sloganlarına dayanılarak, onun "sol" bir parti olduğunu söyleyenler vardır. MSP'nin kapitalizme karşı islamcı bir tepki olduğunu söyleyenler vardır. Oysa her ikisi de ideolojileriyle, parti yapılarıyla ve eylemleriyle, solun karşısında, emperyalizmin yanındadır. MHP'nin "solculuk"u, Hitler'in, Mussolini'nin sosyalistliği gibidir. Kaldı ki MHP, kendisi de, solcu olmayı şiddetle reddetmekte ve sola karşı cihadı "millî bir görev" olarak üstlenmektedir. MSP'de "toplumcu" bir içerik aramaya çalışanlar da, aynı ölçüde yanılmaktadırlar. "Materyalist görüşe iktidarı bırakmadığını" ve sağcı olduğunu ilan eden bir partinin "toplumcu" olabilece-

⁶⁸ Milliyet, 12 Haziran 1977.

ğini ileri sürmek gerçeklikle ne denli bağdaşır, ne denli “bilimsel” bir tahlil olarak kabul edilebilir, açıklanması zor bir sorundur.

Toplumculuğun “ölçütü” olarak birtakım yanlış varsayımlar alındığında her siyasal hareket toplumcu kabul edilebilir. Hepsinin toplumsal bir tabanı vardır ve emekçi sınıfların çeşitli katmanlarından oy alabilmektedirler. Sağın kendi içindeki çelişkilerine bakılarak onlara birtakım yapay sıfatlar yakıştırılınca, MHP-CHP işbirliğine kadar ulaşan yorumlar getirmek için “bilimsel” gerekçeler bulmak da pek zor olmaz.

Anti-komünizmi temel silah olarak alan ve demokratik düşünceye ters doğrultuda demokratik kazanımları ortadan kaldırmaya yönelik bir yolda ilerleyen cephe hareketi karşısında kuşkusuz CHP'ye büyük görevler düşmektedir. Parlamento içinde CHP'nin vereceği mücadelenin başarı ölçüsü öteki alanlardaki demokratik mücadele ile, CHP'nin mücadelesinin bütünleşmesine bağlıdır. Bu nedenle CHP egemen güçlerin baskı ve telkinlerine boyun eğmek yerine kendi dışında bulunan demokratik güçlerin sesine kulak vermek zordur. Bu, hem CHP'nin, hem de demokratik mücadelenin yararına olacaktır. CHP egemen güçlere yaklaştıkça kendini en büyük desteği olan emekçi yığınlardan ve öteki demokratik güçlerden uzaklaştırmış olacaktır. Bu yolda tutarlı bir biçimde yürümesi ise CHP'nin dinamik bir örgüt niteliğine kavuşmasına bağlıdır.

İCEN BÖRTÜCENE KÖYLÜLÜĞÜN FARKLILAŞMASI ÜZERİNE

B A Ş L A R K E N

Kapitalistleşme süreci içinde kalkınmayı benimsemiş ülkelerde, pek çok kişi, sömürünün yükünü en çok çekenlerin köylüler olduğunu ileri sürer. Bu doğru olabilir, ama savaşım sözkonusu olduğu yerde çekilen acının ya da işin ağırlığının önemli olmadığı kavranmalıdır. En aşırı bir acı bile, ulusal kurtuluş savaşı için gerekli olan bilinçlenmeyi karşılamayabilir. Gerçekten, Gine'de köylüler, köleliğe eşit düzeyde bir sömürü düzeni içindedirler, ama sömürüldüklerini, soyulduklarını anlatsanız bile, teknik ve ekonomik bir tecrübe sürecine dayanmayan bir anlatı onları, sömürüldüklerine inandıramaz. Oysa bir sanayi işçisini, kentte hizmetler sektöründe ücretle çalışanları ya da türedi işlerde çalışan gelir transferleri ile geçinen kişileri yoğun bir sömürü ve adaletsizlik altında ezildiklerine inandırmak daha kolaydır; çün-

kü sömürüye dayanan bir yaşam öğretisi ile her an daha çok yüz yüzedirler ve görmekteirler.

Binlerce köye yayılmış, üretim biçimi ve ilişkisi, tarımsal teknoloji, geleneksel yapıdan en modern düzeye değin farklılaşmış köylü dünyası, gerçekten "türdeş" (homojen) değildir (bir sınıf değildir.) Engels'in de dediği gibi "devrimci yolda başarılı olmak için köylülüğün bir sınıf bağlaşığına gereksinmesi" vardır. Köylülük feodalizme ve emperyalizme karşı önemli bir güç olmuş, ama kendi başına bir zafere ulaşamamıştır. Bütün başarılar 1789 Fransız burjuva devriminde burjuva-köylü bağlaşmasıyla ya da 1917'de Rusya'da olduğu gibi işçi sınıfı-köylü bağlaşmasıyla sonuç bulmuştur. Japonya'da da köylülüğün feodalizme karşı çıkan bir yanı vardır. Burada da en önemli rolü oynayan Japonya'nın 1945 yenilgisinden sonra ABD'nin açıkça desteklediği tekelci sermaye-köylü bağlaşmasıdır. Bu farklı örneklerin hiç birinde ne tarımsal yapının dönüşümünü başlatan, ne de ülkenin tümü için daha geniş ekonomik, sosyal ve siyasal amaçların önderliğini yapan köylülük olmamıştır. "Çünkü köylülük, iki yanı açık bir dış macunu tüpüne benzer. Bu tüpün geniş alt kısmından küçük toprak sahiplerinden, ortakçıdan, yarıcıdan oluşan geniş bir ordu, üst ağzından ise, ücretli emek çalıştıran zengin köylülerden oluşan küçük bir tabaka fışkırır."*

Sosyalist hareketin programının belirlenmesi ya da devrimin ön koşullarının ve stratejisinin özelliklerinin belirlenmesi açısından genel doğrular (kuramlar) yanında bunların Türkiye pratiğine indirilmesi ister istemez kaçınılmaz bir zorunluluktur. Özellikle devrimin temel kaynağı olan "ittifaklar ve niteliklerine" yaklaşımı belirleyen en önemli kaynaklar yapısal çözümler ve ona yardımcı inceleme ve araştırmalardır.

Kapitalistleşmenin niteliğini belirlemede ve bu niteliğin oluşturduğu koşullara göre yürütülecek siyasal politika ve stratejilerin özelliklerini belirlemede köylülüğün ve tarımdaki kapitalistleşme sürecinin açıkça ve belirgin bir biçimde tanımlanması zorunludur. Bu tür incelemeler, araştırma-

lar yapılmaksızın yalnızca genel kuramsal doğrulara ve gözlemlere dayandırılmış toplumsal teşhisler, siyasal strateji ve politikaların sapmasının ve özellikle sosyalist hareket içinde farklı fraksiyonların doğmasının nedenlerinden biri olabilmektedir. Türkiye'de sosyalist çevrelerde yürütülen çözümler ve yorumlamalara bugüne değin dayanak olan incelemeler kuşkusuz böylesine bir gereksinmenin ürünü olmuştur. Ancak ne varki eldeki burjuva bilgi kaynakları ve özellikle Türkiye'deki kapitalizmin niteliği, yapısal çözümlerde olguyu tüm boyutları ile sergileme olanağı vermemektedir. Bu nedenle tartışmalar, yorumlar ya önceden belirlenmiş genel doğrulardan hareketle o doğruların nesnel koşullarının varlığının irdelenmesi yapılmaksızın ya da somut verilere dayanmayan soyut kavramlar biçiminde sürdürülmüştür.

Türkiye'nin toplumsal yapısı üzerinde yapılan tanımlamalar bu nedenle yeterli bir düzeye erişememiştir. Bugün bile, kimi sonuçlara bakarak ekonomi politiği neredeyse yadsımaya yönelik kafalar, bir an bile ekonomi politiğin genel doğrularının Türkiye pratiğinden geçirilmesi zorunluluğunu düşünmemektedir.

Türkiye'nin toplumsal yapısının bir parçası olan köylülük sorununun ve tarımdaki üretim biçim ve ilişkilerinin zaman içinde geçirdiği evrim ve ulaştığı düzey ve niteliğinin incelenmesinde bu açıdan yarar bulunmaktadır. En büyük kargaşanın sürdüğü bu alanda eldeki ve yeni kaynaklar ile yeniden bir değerlendirmeyi amaçlayan bu inceleme, bir yerde konuya ışık tutacak bir başlangıç sayılmalıdır. Eski incelemelerde olduğu gibi bu incelemede de genel çizgiler belirlenmekte ve yer yer yeni bulgular, savlar ileri sürülmektedir. Ancak bu ve buna benzer incelemelerin ortaya koyduğu bulgular ayrıntıya inen dikey çalışmalarla desteklenmelidir. Böylece gerçek ilişkiler ve bu ilişkilerin biçimlendirdiği yapı üzerinde yapılacak yorumlarla doğruya yakın teşhislere ulaşılabilecektir. Bu nedenle bir tartışma açmak ve bu tartışmanın getireceği yeni soruların yanıtlarını arayan yeni çalışmalara olanak sağlayacağını umarak bu inceleme ortaya konulmaktadır.

Toplumsal yapının bir parçası olan Türkiye'deki köylü-

*Jack Woddis, *Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi*, Fanouve Afrika'da Sınıftar, Bilim Yayınları, Nisan 1975, s. 34.

lük ve yapısındaki değişimleri sergilemek geçmişe oranla daha kolay görülmektedir. Bu nedenle köylülüğün kendi iç yapısının ve egemen olan üretim biçimi ve ilişkilerinin ortaya konulması, Lenin'in somut bir biçimde ilkelerini belirlediği işçi-köylü bağınlaşmasının demokratik devrimci iktidarının bir önkoşulu olacaktır. Bunun yolu da sağlıklı bir yönteme dayandırılmış bir çözümleme ile köylülüğün yapısının, kendi içindeki farklılaşmasının üretimin temel biçiminden, üretim ilişkilerine değin tüm boyutlarını kapsayan gerçekçi teşhisler yapmaktır.

Türkiye'deki köylülüğü bir ölçüde sergilemek için kapsamlı ve denenmiş bir yönteme başvurmak zorunlu olmuştur. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* adlı yapıtında bu tür bir yöntemi ortaya koymuştur. Burada genel çizgileri ile kullanılacak yöntem bu yapıttan alınmıştır.*

1. KURAMSAL TEMEL

1.1. TARIMDA META ÜRETİMİNİN GELİŞİMİ

Marx'ın kapitalist üretim biçiminin gelişmesi konusundaki teorisi tıpkı sanayide olduğu gibi tarımda da geçerlidir. Kapitalistleşme sürecinin ortaya çıkışını kanıtlayan iki gösterge vardır: 1) meta üretimi, 2) emekgücünün alınıp satılabilen bir meta düzeyine erişmesi, yani emekgücünün metalaşması. Meta üretimi bir yerde ticaretin gelişimi ile özdeştir. Ticaretin gelişimi ise, pazarın oluşum ve büyümesine bağlıdır. O halde pazarın durumu ve büyümesi meta üretimini geliştiren neden olmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken şudur: Meta üretimi ile pazar arasında kurduğumuz ilişki tek yönlü, yani pazar-meta ya da meta-pazar olarak ele alınmamalıdır. Olay bir dönence gibi içiçe ve peşpeşedir. Yani meta-pazar-meta şeklindedir. Şimdi de, pazar nedir sorusunu soralım. Pazar, bireylerin ellerindeki malları değiştikleri, yani mübadele ettikleri yerdir. Mübadele pazarda olur, aracı da paradır. Bu durumda meta-pazar-meta dönencesi daha anlamlı bir yapıya, meta-para-meta biçimine dönüşür. Bu olguda, her türlü rekabet, ekonomik ünitelerin iktisadi başat-

* V. İ. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Sol Yayınları, s. 25-52; 155-167; 276-292.

lıkları için savaşım, üretim araçlarından soyutlanma, sermayenin ya da toprağın toplulaşması, proleterleşme, içiçe ve aynı anda bulunur. Gene vurgulamak gerekir ki, yukarıdaki olgu ve içerdiği koşullar bir önceki düzenin kalıntıları kapsar ama bu düzenden daha ileri bir düzendir.

Tarımda, meta-para-meta dönencesinde somutlaşan kapitalistleşme süreci kendine özgü biçimlere ve özelliklere sahiptir. Bu biçim ve özelliklerin ortaya koyduğu farklılıklar ne olursa olsun eğer emekgücü bir meta olarak pazarda alışverişin içine çekilmişse, o kesimde üretimin genel doğrultusu kapitalist nitelik kazanır. Kuşkusuz tarımda meta üretiminin büyümesi ve ücretli emeğin gelişmesi sanayiye oranla farklı biçimlerde görülebilir. Ne var ki, son çözümlemede tarımın gelişimi ve ücretli emeğin oluşturduğu tarım proleteriyasının büyümesi kapitalistleşme sürecini simgeler.

Tarımda kapitalistleşme sürecini incelerken, kuramsal olarak başlangıç noktamız, tarımsal nüfusun mülksüzleştirilmesidir. Çünkü, "sermaye birikimi artı-değerin varlığını, artı-değer kapitalist üretimi; kapitalist üretim ise meta üreticilerinin ellerinde daha önceden oldukça büyük bir sermaye ve emekgücü kitlesinin bulunmasını öngörür."* Bu belirli bir üretim biçiminin sonucu değil, çıkış noktasını oluşturan bir ilkel birikimdir ve tarih boyunca ilkel birikimin yöntemleri saf ve sevimli olmaktan çok uzak kalmıştır.

"Üretim ve yaşama araçları kendiliklerinden sermaye olmadıkları gibi, para ile metalar da kendiliklerinden sermaye değillerdir."** Bu dönüşüm birbirinden çok farklı iki meta sahibinin ilişkilenebilmesi sonucunda oluşur. Bir yandan para, üretim aracı vb. gibi yaşama araçlarının sahipleri, diğer yandan kendi emekgüçlerini satan özgür işçiler, meta pazarındaki bu kutuplaşma ile kapitalist üretimin temel koşulları sağlanmış olur. "Bu durumda ilkel birikim denilen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihi süreçten başka bir şey değildir."

Marx'ın çok açık bir biçimde altını çizdiği gibi ilkel birikimin süreci içindeki devrimler, çağ açıcı devrimlerdir. Bu devrimler kapitalist sınıfın oluşumuna birer kaldıraç görevi

* K. Marx, *Kapital*, Birinci Cilt, Sol Yayınları, s. 751.

** a.y. 752.

de görmüşlerdir. Bu süreç içerisinde en önemli anlar ise büyük insan yığınlarının birdenbire ve zorla üretim araçlarından kopartılarak bağımsız emekçiler olarak emekgücü piyasasına atıldıkları dönemlerdir. Tarımsal üreticilerin köylülerin mülksüzleştirilmeleri topraktan ayrılmaları bir önce sözünü ettiğimiz sürecin temelidir.

Avrupa'da feodalite ile başlayan toprağa bağlı kölelik dönemi ortaçağın ikinci yarısından itibaren çözülmeye başlamıştır. Bu çözümlenin temelinde sınaî devrim ve deniz aşırı ticaret yollarının açılması yatar. Tarımsal devrim ise, yani tarımda tohum ıslahı, iyi yetiştirilmiş çeki hayvanlarının kullanılması, gübreleme vb. gibi girdilerle gerçekleşmiş, sonuçta hektar başına verimi artırmıştır. Tarımsal devrim, bir başka somut sonucu da doğurmuştur: üretim güçleri içinde emek payının oransal ağırlığı azalmaya başlamıştır. Deniz aşırı ulaşım yollarının açılması özellikle Amerika kıtasının keşfi ve kolonizasyon Batı Avrupa'daki ilkel birikime yeni fonların aktarılması sonucunu doğurmuş, pazar genişlemiştir. Bunlar bilinen olgulardır. Ne var ki, bu oluşumların yanı sıra kapitalist çiftçi dediğimiz bir sınıf da ortaya çıkmaktadır. Bir kez şu noktayı vurgulamalıyız: Tarımsal nüfusun mülksüzleştirilmesi, büyük toprak sahiplerinin oluşumunun bir sonucudur. Çağdaş anlamda, kapitalist çiftçinin doğuşu ise şu aşamalardan geçmiştir:

- 1) Kendisi de serf olan çiftlik kahyâhğı,
- 2) Hayvanların ve üretim araçlarının toprak beyince sağlandığı çiftçi,
- 3) Yarıcı çiftçi,
- 4) Sermayeyi kendisi yatıran, ücretli işçi çalıştıran çiftçi,
- 5) Artı-ürünün bir bölümünü toprak beyine kira olarak veren çiftçi,
- 6) Toprağın beye satılması.

Bu son iki aşama kapitalist çiftçinin tomurcuklandığı aşamadır. Toprak beyi ile yapılan kira anlaşmalarının uzun vadeli oluşu, para değerinin aynı dönem içerisinde düşmesi ile söz konusu çiftçilere toprak beyinin sırtından büyük fonlar sağlamıştır. Kısacası bu tür çiftçiler hem toprak beyinin hem de ücretli emeğin sırtından büyümüşlerdir.

Bu noktada para-meta-para dönüşümü için çok önemli olan iç pazarın oluşumuna değinmekte yarar vardır. Tarımsal nüfusun bir kısmının mülksüzleştirilmesi ve yerlerinden atılmaları kapitalist için, ucuz emekgücü ile bu emekgücünün oluşturduğu iç pazar yaratır. Diğer yandan üretim işçilerle bunların yaşama araçlarını ve iş araçlarını serbest hale getiren bir iç pazar da yaratmış olur. Burada da açıklandığı gibi, bir önce anlatığımız süreç iç pazarı da oluşturmuştur. Eskiden köylü ailesinin gereksindiği üretim araçları ve hammaddeler gene köylü ailesi tarafından üretilirdi. Oysa anlatılan süreç sonucunda söz konusu gereksinimleri gideren tüm maddeler birer meta halini almışlardır. Bu da iç pazarı genişletmiştir.

Mülksüzleşme, tarım devrimi, büyük kitlelerin özgür emek olarak kırsal alan dışına çıkmasını sağlamıştır. Yani, o güne değin kır ve kent arasındaki mevcut demografik oransal denge kentlerden yana bozulmuştur. Biz bu olguyu tarım-dışı nüfusun büyümesi olarak tanımlıyoruz ve tarımda kapitalistleşmenin en belirgin göstergesi olarak da altını çiziyoruz. Kuşkusuz ikincil gösterge de kırsal alanda yaşamaya devam eden köylülerin kendi içlerinde farklılaşmasıdır.

1. 2. TARIMDA BURJUVA VE KIR PROLETERYASI

Kırsal alanda görülen bu farklılaşmanın temel nedeni olarak mülk eşitsizliğinin doğması ve giderek artması gösterilmektedir. Kuşkusuz mülk eşitsizliğinin ortaya çıkması bu sürecin başlangıç noktasıdır. Fakat şu gerçeği gözden uzak tutmamak gerekir; farklılaşma mülk eşitsizliği ile sınırlanmış bir olgu değildir. Çünkü bu yolla eski köylülük dağılmakla kalmamakta tümüyle yok olmaktadır ve kendi temelini yıkmaktadır. Bunun yerine köyün yeni sakinleri birbirinden farklı iki tipe dönüşmektedir. Bu iki tip, kapitalist ve meta üretiminin egemen olduğu bir toplumun temelidir artık. Gerçekten ortak özellikleri meta üretimi ve para olan bu yeni iki tip sakinlerden biri tarım burjuvazisidir. İkincisi ise kır proleteryasıdır.

Tarım burjuvası ya da hali-vakti yerinde köylüler, ticari tarımı çeşitli yollarla uygulayan bağımsız çiftçileri ve daha sonra da hem tarım hem ticari hem de sınaî kurumlara sahip

kimseleri içerir. Bunlar tarım kesiminde gerek üretim araçlarına sahip gerek üretimi denetleyen gruplardır; sayıları ve görece ağırlıkları toplam köylülük içinde düşüktür. Başka bir anlatımla üretim araçlarına sahipliğe ve ürettiği tarım ürünlerinin hacminde koşulsuz egemen durumundadırlar.

İkinci yeni tip sakinler ise kır proleteriyasıdır. Bunlar işleyeceği toprağı olmayanlarla varlıklı olmayan köylülerdir. Başka bir anlatımla verilmiş bir toprağı ücretle tasarruf edenler ile çok küçük toprak sahipleridir. Ancak tarım işçisini en belirgin biçimde ortaya koyan sınıf ücretli tarım işçisi, ırgat ya da çok küçük toprağına sahip, sonradan verilmiş bir toprak ile geçimini sağlayamayan ve emekgücünü de satmak zorunda olan kimsedir.

Ne var ki, tarımdaki mülksüzleşme ve onun sınır koymaksızın ortadan kaldırdığı köylülük bir anda oluşan bir olgu değildir. Kapitalizm kıra çok çeşitli ve oldukça yavaş girmektedir. Bu nedenle birbirinden farklı yapıları bir arada görmek olanaklıdır.

1. 3. ORTA KÖYLÜLÜK VE TEFEÇİ SERMAYE

Ancak tarım burjuvası ve kır proleterini birbirinden ayıran önemli bir gruptan söz etmeksizin yapamayız, o da "orta halli" köylülerdir. Bu grup önemli bir potansiyeldir. Çünkü belli bir üretim aracına sahiptir. Yani ekip biçeceği bir toprağı vardır. Kazanırsa o da tarım burjuvası sınıfına girme umudu içindedir. Bu umut bu sınıfı içinde bulunduğu koşullara sıkı sıkıya bağlamaya yeterlidir. Ne yazık ki tarımın, kendi teknolojik koşullarının ve içinde bulunduğu kapitalist düzenin ona sağladığı dar olanaklar zaman zaman bu katmandan büyük kitleleri kır proleterleri içine doğru iter. Bir süre "emek-hizmeti" sunarak tarım burjuvası ve kır proleterleri sınıfları arasında tutunmaya çalışır. Fakat hiçbir zaman yukarı gruplara girme olasılığı artmaz. Pek az şansla buna ulaşabilir.

Bu olgu içinde bir başka önemli gelişme de bu sınıfın bir tampon olarak uzunca bir süre yaşatılmasıdır. Orta köylülüğün mülkiyet bağı duygusunun ve tarım burjuvası olma umudunun varlığı zaman zaman bazı burjuva önlemleri ile desteklenebilir. Bunların başında toprak reformu gelmek-

tedir. Kapitalist ilişkiler içinde yapılan reformlar kırsal patronların son derece hoşlarına gitmektedir. Böylece sistemin proleterleştirdiği orta köylülüğün tekrar derlenip toparlanmasını ve kır burjuvasının bu küçük üretici üzerinden sömürüsünün devamını sağlar. Hatta bu nedenle ticari ve tefeci sermaye geliştirilir. O geliştikçe sömürü bu kesim üzerinde artar. Ancak ne var ki köylülüğün dağılmasını engelleyici bir rol oynanır bu yolla, ama sürecin varlığı ister istemez kırdaki iki kesimin kalmasına neden olmaktadır: tarım burjuvası ve kır proleterleri. Orta köylülük bu ağır koşullar altında umudunu yitirince büyük bir kesimi kırdan terketmektedir. Terkedilen topraklar, kır burjuvası tarafından satın alınır ya da kira ile tutulur. Bir süre sonra kiralananlar da bu grubun mülküne girmektedir.

1. 4. FEODAL KALINTILAR

Köylülüğün farklılaşmasını engelleyen ve iki kutup halindeki oluşuma olanak tanımayan etmenlerden biri de angarya ekonomisinin kırdaki hâlâ geçerliliğini korumasıdır. Gerçekten meta üretiminin henüz giremediği bölgelerde emeğin aynı olarak ödenmesi olgusu bulunabilir. Çünkü toplumların bir üretim ilişkisinden daha ileri bir üretim ilişkisine geçmelerinin birdenbire ve tüm topluma yaygınlaşmış bir ölçekte gerçekleşmesi olanaksızdır. Bu nedenle meta üretiminden önceki angarya ekonomisinin kalıntılarının varlığı ya da feodal üretim biçiminin geçerli olduğu koşullar bulunabilir.

Buraya kadar anlatılanlar Lenin'in temel bulgularıdır. Bu genel doğruların Türk tarımında 1970'li yıllar için ne denli geçerli olduğunu tanıtlamak bu çalışmanın başlıca uğraşısıdır. Başka bir anlatımla, Türk tarımında kapitalistleşme süreci ve toprak sorunu ile ilgili incelemenin varsayımlarıdır bunlar.

Benimsenen bu varsayımların irdelenmesi ve Türkiye için geçerliliğinin sağlanması için bazı göstergeler kullanmak zorunluluğu vardır. Göstergelerin seçiminde Türkiye tarımında üretim ilişkilerinin niteliğini ortaya koymada yardımcı olmaları kadar yukarıdaki varsayımların kanıtlanması ya da geçersizliğinin saptanmasına olanak sağlayacak nitelikte olmalarına da dikkat edilmiştir.

İncelemede aşağıda belirlenen temel göstergeler kullanılmıştır.

- Kentsel gelişmeyi ve niteliğini yansıtan göstergeler,
- Pazara açılma ile ilgili göstergeler,
- Teknolojik gelişme ve yapısına ilişkin göstergeler,
- Toprak dağılımı ve kullanımına ilişkin göstergeler.

a. Kentleşme ve Niteliği

Kent ve kır nüfus değişimelerindeki gelişmeler Türkiye'de kentsel nüfus yığılmasının görece öneminin arttığını belirlemektedir. 1950 yılında toplam nüfusun yüzde 18,7'si kentli nüfustur. Bu oran 1960'ta yüzde 26,3, 1970'te yüzde 35,8'e ve 1975'te de yüzde 42'ye çıkmış bulunmaktadır. Yirmibeş yıllık bu gelişmenin ortalama yıllık artış hızı yüzde 6,4'tür. Kırsal nüfusun ise görece ağırlığı giderek azalma göstermiş ve 1950'de toplam nüfusun yüzde 82'si olan kırsal nüfus, 1975 yılında yüzde 58,0'a düşmüştür. (Tablo 1 ve 2.)

TABLO 1
KENT VE KIR NÜFUS DEĞİŞİMİ: (1950-1975)

	(000) Kent Nüfusu	Toplam Nüfus İçinde Yüzdesi	(000) Kır Nüfusu	Toplam Nüfus İçinde Yüzdesi
1950	3.924	18,7	17.023	81,3
1955	5.425	22,5	18.640	77,5
1960	7.308	26,3	20.447	73,7
1965	9.383	29,9	22.008	70,1
1970	12.761	35,8	22.844	64,2
1975	16.894	42,0	23.304	58,0

Kaynak: DİE-Nüfus Sayımı sonuçları ve İstatistik Yıllıkları, DPT-Planlar, Programlar ve Türkiye Nüfusu üzerine istatistik çalışmaları.

TABLO 2
KENTLİ NÜFUS ARTIŞ HIZI (1950-1955)

	Yıllık Ortalama Artış Hızı
1950-1955	7,6
1955-1960	6,5
1960-1965	5,7
1965-1970	6,2
1970-1975	6,1
25 Yıl ortalaması	6,4

Kaynak: DPT-SPD, Kentleşme Grubu Çalışmaları, Planlar ve Yıllık Program Çalışmaları.

Çalışan nüfusun kır ve kent dağılımı da bu yapıya benzer bir gelişme göstermiştir. Kırdaki çalışan nüfus, 1937-1955 yılları arasında yüzde 82 iken, bu oran 1975'te yüzde 62'ye inmiş, buna karşın kent kesiminde çalışan nüfusun toplam içindeki payı da aynı yıllarda yüzde 18,0'dan yüzde 38'e çıkmıştır. (Tablo 3.)

TABLO 3
ÇALIŞAN NÜFUSUN SEKTÖREL DAĞILIMI

	Toplam	Kır	Toplam İçinde % Pay	Kent	Toplam İçinde % Pay
1935	7.921,0	6.480,0	82,0	1.441,0	18,0
1955	11.478,6	9.446,1	82,3	2.032,5	17,7
1960	12.332,5	9.737,5	78,9	2.595,0	21,1
1965	13.047,5	9.767,7	74,9	3.279,5	25,1
1970	13.510,0	8.760,0	64,8	4.750,0	35,2
1975	14.030,0	8.700,0	62,0	5.330,0	38,0

Kaynak: 1) II. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 445. Tablo 353, 354.

2) III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s. 143. Tablo 59, 60, 61, 62.

3) DPT, Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmesinin 50 Yılı, İkinci baskı, Ankara 1973.

1960-1975 yılları arasında köy ve kent nüfus artışlarının bölgelere göre gösterdiği gelişme ilginç sonuçlar göstermektedir. (Tablo 4 ve 5.)

Tablodan en yüksek nüfuslu bölgenin Ege ve Marmara olduğu, bunu sırasıyla İç Anadolu, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz'in izlediği görülmektedir. Buna karşılık kentleşme derecesine göre bölgeler, sırasıyla Ege ve Marmara, İç Anadolu, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Karadeniz olmaktadır. İç Anadolu'nun kentleşme derecesi oldukça düşük görülmektedir. 1960-1975 yılları arasında Ege ve Marmara dışındaki bütün bölgeler kentleşme oranlarında 2 kata yakın bir artış göstermişlerdir. Ege ve Marmara Bölgesinde daha yavaş bir artış izlenmekte, ayrıca bu bölgenin kentleşme hızı da diğer bölgelerden düşük olmaktadır. Söz konusu bölge kentleşme konusunda belirli bir düzeye varmış olduğundan hızdaki bu yavaşlama doğaldır. Ancak bu bölge kentlerine göç eden nüfus, (mutlak rakam olarak kent nüfuslarının büyük olması nedeniyle) hız düşük olsa da, gene büyük sayılara ulaşmaktadır. Ancak burada geleceğe ışık tutabilecek dikkate değer

TABLO 4

BÖLGELERE GÖRE NÜFUS, KENTLİ NÜFUS, KENTLEŞME ORANI VE KENTLEŞME HIZI: (1960-1975)

Bölgeler	EGE VE MARMARA			İÇ ANADOLU			AKDENİZ			KARADENİZ			DOĞU ANADOLU			
	Kentleşme	Nüfus	Oran (%)	Hızı (%)	Oran (%)	Nüfus	Kentleşme	Nüfus	Oran (%)	Hızı (%)	Oran (%)	Nüfus	Kentleşme	Nüfus	Oran (%)	Hızı (%)
1960	7 560 379	46,2	—	6 495 948	25,0	—	4 034 057	21,8	—	4 951 465	12,3	—	4 713 301	14,3	—	—
1965	8 528 293	48,0	3,4	7 327 769	29,7	6,0	4 616 030	29,6	7,8	5 509 145	13,5	4,5	5 380 184	17,6	7,1	7,1
1970	9 823 219	54,6	6,2	8 282 190	35,9	6,3	5 320 540	35,0	6,2	5 890 263	19,0	6,3	6 178 964	22,8	6,3	6,3
1975	11 367 182	59,3	5,1	9 328 642	43,2	6,1	6 197 437	41,9	6,9	6 367 936	24,5	6,5	6 936 472	28,4	6,5	6,5

Kaynak: DPT-SPD, Kentleşme Grubu Çalışmaları.

TABLO 5

BÖLGELERİN NÜFUS, KENTLİ NÜFUS VE KENTLEŞME ORANLARI ARTIŞ ENDEKSİ (1960=100)

Yıllar	EGE VE MARMARA			İÇ ANADOLU			AKDENİZ			KARADENİZ			DOĞU ANADOLU		
	Nüfus	Kentli Nüfus	Kentleşme Oranı (%)	Nüfus	Kentli Nüfus	Kentleşme Oranı (%)	Nüfus	Kentli Nüfus	Kentleşme Oranı (%)	Nüfus	Kentli Nüfus	Kentleşme Oranı (%)	Nüfus	Kentli Nüfus	Kentleşme Oranı (%)
1960	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1965	113	117	104	113	135	119	114	156	136	111	123	110	114	141	123
1970	130	153	118	128	183	144	132	211	160	121	187	154	131	209	159
1975	150	193	128	144	248	173	154	295	192	129	257	199	147	292	199

Kaynak: DPT-SPD, Kentleşme Grubu Çalışmaları.

bir eğilim olarak, özellikle Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindeki yüksek kentleşme hızı gösterilebilir. Ayrıca Akdeniz Bölgesi de giderek hızlanan bir kentleşme eğilimi göstermektedir.

Tablo 6, bölgelerin toplam ve kentli nüfuslarının Türkiye toplam ve kentli nüfuslarına oranlarını vermektedir. Bu tabloda da, 1960 yılına göre 1975 yılında bölgelerin nüfus ve kentli nüfus dağılımlarının daha fazla dengelenmiş olduğu; ancak Ege ve Marmara Bölgesinden yana görülen ağırlığın oransal olarak azalmakla birlikte, mutlak olarak sürüp gitdiği görülmektedir. Ege ve Marmara Bölgesinin kentli nüfusunun Türkiye nüfusuna oranı zaman içinde düşmekte, fakat toplam kentli nüfusa oranı yükselmektedir. Bu durum, bölgenin göç çekmekte olduğunu; ancak bu göçün bölge içinde dağılmaya başladığı biçiminde yorumlanabilir. İç Anadolu Bölgesinin kentleşme oranı yükselmektedir. Toplam nüfus oranı düşmektedir. Bu da, bölgenin göç verdiği, öte yandan bölge içi kentsel yerleşmelerde bir nüfus yoğunlaşmasının varlığı anlamına gelmektedir. Karadeniz Bölgesi en az kentleşmiş bölgedir. Bununla birlikte kentleşme hızı yüksektir. Buna karşılık bölge toplam nüfusunun Türkiye toplam nüfusuna oranı giderek düşmektedir. Bu da, İç Anadolu ile Karadeniz Bölgelerinde benzer eğilimlerin varlığını göstermektedir. Bölge içi göçler kentlerde yoğunlaşmakta, bunun yanı sıra bölge dışına da göç verme durumu sürüp gitmektedir. Bölge dışından gelen göçler ise, bölge dışına verilen göçten daha azdır. Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri gerek toplam gerek kentsel nüfus oranı yönünden sürekli ve normal bir yükselme göstermektedirler. (Tablo 6.)

Nüfusun yerleşme büyüklüklerine göre yoğunlaşmasının yalnızca kentleşme olgusunu belirlemede yeterli olmadığı açıktır. Bununla birlikte kır ve kent nüfus oranlarının gelişmesi, tarım ve sanayi sektörlerinde (tarım-dışı) çalışan nüfusun oransal gelişmesi, nüfus yığılması açısından Türkiye'de hızlı bir kentleşme olgusunu belirlemektedir. Ancak bu göstergelerin kapitalizmin doruğuna erişmiş ülkelerdeki kentleşmenin özelliklerini yansıttığını ileri sürmek olanaksızdır.

Söz konusu gelişmenin tarım-dışı faaliyetlerde ne denli bir yapı oluşturduğu konumuzun dışında kalmaktadır. Bu

TABLO 6
BÖLGELERİN TÜRKİYE TOPLAMI VE KENTLİ NÜFUSLARI İLE
KARŞILAŞTIRMASI (1960-1975)

TÜRKİYE BÖLGELER	1960		1965		1970		1975	
	B. Nüfus/ T. Nüfus	B. K. Nüfus/ T. K. Nüfus	B. Nüfus/ T. Nüfus	B. K. Nüfus/ T. K. Nüfus	B. Nüfus/ T. Nüfus	B. K. Nüfus/ T. K. Nüfus	B. Nüfus/ T. Nüfus	B. K. Nüfus/ T. K. Nüfus
Ege ve Marmara	27.2	47.8	27.2	43.7	27.6	42.0	28.3	39.9
İç Anadolu	23.5	22.5	23.4	23.4	23.3	23.4	32.2	23.8
Akdeniz	14.5	12.1	14.7	14.7	14.9	14.7	15.4	15.4
Karadeniz	17.8	8.3	17.6	8.0	16.9	8.9	15.8	9.3
Doğu Anadolu	17.0	9.3	17.1	10.2	17.3	11.0	17.3	11.6

Kaynak: DPT-SPD Kentleşme Grubu Çalışmaları.

incelemenin devamı olacak bir ikinci inceleme bu yapının özelliklerine yönelik olacaktır. Şimdilik şu bulguyu ortaya koymakla yetinmekteyiz: Türkiye'de 1950'lerden bu yana çeşitli bölgelerde ve farklı hızlarda da olsa, genel eğilimin kırsal alandan kentsel yerleşme yerlerine hızla oluşan bir nüfus akımının olduğuudur. Bu kısa inceleme ve sınırlı göstergelerle bile kendine yeterli kapalı ve geçim ekonomisinin hızla kırıldığı ve kentleşme ve onun getirdiği işbölümü ve uzmanlaşmanın tarım ve tarım-dışı faaliyetleri birbirinden ayırarak yapısal bir bağınlaşmayı yarattığı ileri sürülebilir. Ancak kapitalizmin Türkiye'de kapitalist üretim ilişkilerini tarım-dışı faaliyetlerde yaygın bir biçimde geliştirdiğini, açık bir kutuplaşmanın oluştuğunu ileri sürmek olanaksızdır. Gerçekten tarım dışında çalışanların önemlice bir kesimi küçük üretici durumundadır. Diğer önemli bir kesimi de küçük üretici gibi üretim araçlarına gereksinim duyulmayacak, sermayesiz, örgütsüz türedi işlerde çalışmaktadır. Aşağıdaki tablo bu yapıyı kanıtlamaktadır. (Tablo 7.)

Görüldüğü gibi küçük üretici, kentlerde toplam çalışanların yüzde 22'si ve türedi işlerde çalışanlar yüzde 23'üdür. Her ikisinin toplamı yüzde 45'tir. Bu yapının 1960-65 ve 1970 yılları arasında çok az bir değişme göstermesi kent kesiminde henüz tarım kesimi gibi kapitalistleşmede yeterli bir düzeye erişilmediğini yansıtmaktadır. İlhan Tekeli de, *Bağımlı*

TABLO 7
ÇEŞİTLİ MESLEKLERİN KIR VE KENTTE NİTELİKLERİNE
GÖRE AYIRIMI

	Kent	Kır	Türkiye Toplam
Kapitalist İşletmeler	%55	% 6	%18
Küçük Üreticilik	%22	%87	%72
Türedi İşler	%23	% 6	%10

Kaynak: İ. Börtüçene, *Ülkemizin Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde Küçük Üreticinin Yeri*, Halk Bankası 1974-1975 Konferansları. s. 90, Tablo: 3.

Kentleşme'sinde aynı olguya değinmekte ve "Marjinal Kesim" adı altında özellikle yarı işli-yarı işsiz proleter sayısal çözümlemesini yapmaktadır.* Bu grubu endüstrileşmiş kapitalist ülkelerin istihdam kavramlarına uydurarak işsiz olarak benimsemek yerine bağımlı kapitalizmin ve sanayileşmenin bir sonucu olarak kabullenmek yerinde olacaktır. Bu bulgu geçerliliğini koruduğu sürece, Türkiye'de küçük üreticiliğin ve türedi faaliyetlerin hem kentte hem de kırdaki (ilerde incelenecek) büyük ölçüde egemen olduğunu benimsemek söz konusudur ve çözümlenecek sorun, bunların zaman içinde kazanacağı yapıyı bağımlı kapitalizmin olumsuz etkileri içinde en uygun strateji ve politikalarla belirlemek olacaktır.

b. Pazara Açılma

Meta üretiminin ve kapitalist ekonominin temel göstergelerinden biri de pazara açılmadır. Köylülüğün kendi kendine yeterli kapalı bir ekonomiden ya da yarı-feodal ilişkilerden çıkması ve pazar için üretim yapar duruma gelmesi ve gerek tüketim gerek üretim mallarını pazardan sağlanması kırsal alandaki kapitalistleşmeyi belirleyen bir göstergedir. Başka bir anlatımla pazara açılma, tarımda üretici güçlerin ve kapitalist ilişkilerin giderek yaygınlaşmasının bir ölçütü olmaktadır.

Pazar olanaklarının gelişmesini önce yol ve ulaşım olanaklarının gelişmesi ile bir çözümlenmeye yöneltmek istiyoruz. Çünkü yol ve ulaşım olanaklarının nitel ve nicel gelişmesi bu olgunun başlıca göstergesi olabilmektedir. Ülkemizde 1950 yılından başlayarak ulaşım olanakları daha önceki

* Bakınız: İ. Tekeli, *Bağımlı Kentleşme*, s. 45-72, Tablo 1.

gelişmeye ters bir görünüm kazanmıştır. Aşağıdaki tablo, karayolu ve demiryolu yatırımlarına ayrılan kaynakları ve bunlardaki gelişmeyi göstermektedir. (Tablo 8.)

TABLO 8
KARA VE DEMİRYOLLARINA YAPILAN YATIRIMLAR (1930-1975)

Yıllar	Demiryolu Yatırımı (10 ⁸ TL.)	Karayolu Yatırımı (10 ⁸ TL.)
1930	300	2.592
1935	1.500	1.612
1940	13.938	9.272
1945	19.061	8.163
1950	95.400	64.802
1955	80.251	308.499
1960	187.185	785.380
1965	353.800	576.923
1970	512.099	1.268.598
1975	2.100.000	4.543.000

Kaynak: DPT, Yerleşme, Bölgesel Gelişme Kentleşme Konut ÖİK Raporu 1977, B: 121, Tablo: 24.

Yatırımlar görüldüğü gibi 1950 yılından sonra geniş ölçüde karayolu ulaşımına ayrılmış ve karayolu ulaşım sistemindeki gelişme de, mal ve insan akımını hızlandırmıştır. Benzer gelişmeyi, üretilen demiryolu ve karayolu uzunluklarında da izlemekteyiz. (Tablo 9.)

TABLO 9
DEVLET KARAYOLLARI VE DEMİRYOLLARI UZUNLUĞU

Yıllar	Karayolu Uzunluğu Km.			Demiryolu Km.	
	Devlet Yolu	İl Yolu	Toplam	Uzunluğu Km.	Taşınan Yolcu (10.000)
1923	—	—	18.335	1.756	1.919
1939	—	—	40.932	7.324	30.646
1950	24.306	22.744	47.080	7.671	53.130
1960	26.711	34.831	61.542	7.895	96.798
1965	34.502	24.290	58.792	8.008	83.741
1970	35.016	24.437	59.453	7.985	104.041
1975	35.005	24.465	59.470	8.141	115.712

Kaynak: DİE, İstatistik yıllıkları, DPT, Plan, Program ve Rakamlarla Kalkınan Türkiye, Karayolları Genel Müdürlüğü İstatistik yıllıkları.

Tablodan da anlaşılacağı gibi özellikle 1950'lerden sonra karayolu yapım ve onarımında büyük bir gelişme görülmektedir. 1950-1975 yılları arasındaki dönemde karayolu uzun-

luğu yüzde 26 oranında gelişirken demiryolu uzunluğu aynı dönemde ancak yüzde 6 oranında bir gelişme göstermektedir. Öte yandan yukardaki tablonun gösterdiği ilginç bir durum da, il karayollarının bu dönemde önemsenmemiş olmasıdır. Bu ise ana ulaşım sistemine verilen önemin, büyük merkezleri birbirine bağlama düşüncesiyle tutarlı olduğunu göstermektedir, ulaşma olanaklarının özellikle il düzeyinde yeterli olmadığını kanıtlamaktadır.

Gerçekten kırsal yörelerin yol durumu da bu kanıtı destekler durumdadır. Köylerin yol durumunu saptamak için kullanılan gösterge, yapılmış yol (kaplama+tesviye) uzunluğunun (yapılmış+yapılması gerekli) yol uzunluğuna oranı olarak alındığında kırsal ulaşım olanaklarının bölgelere göre çok dengesiz olduğunu, göstermektedir. (Tablo 10.)

TABLO 10
KIRSAL YERLEŞMELERE GÖTÜRÜLEN ULAŞIM HİZMETLERİ
(1976, Km.)

Bölgeler	Toplam Yapılan Yol	Yapılması Gerekli Yol	Toplam Yol	Toplam Yapılan Yol Toplam Yol
Marmara	9.954	1.353	11.307	0.88
Ege	11.634	2.023	13.657	0.85
Akdeniz	12.880	4.154	17.032	0.76
Karadeniz	27.665	11.197	38.862	0.72
Doğu Anadolu	29.951	18.213	48.164	0.62
Orta Anadolu	29.885	1.465	31.350	0.95

Kaynak: DPT, Yerleşme Bölgesel Gelişme Kentleşme Konut ÖİK Raporu. 1977, s. 124, Tablo: 25.

Görüldüğü gibi en düşük oran Doğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgedeki 0.62'lik oran kırsal yerleşimlerin ulaşım yetersizliğini, il ve illerin ana ulaşım sistemine olan cılız bağları olduğunu belirlemektedir. Bunun dışındaki bölgelerde bu oranın yüksek oluşu, kapitalist ilişkilerin gelişmesi ile açıklanabilir. Ancak Orta Anadolu'da 0.95 gibi büyük bir oranın görülmesi ise 1940-1950 yılları arasındaki ana ulaşım sisteminin Kayseri merkez fonksiyonunun 1950'lerden sonra Ankara'da sürdürülmesi ile açıklanabilir. Öte yandan Orta Anadolu'nun topoğrafik koşullarının karayolu sistemine uygun düşmesi de ayrı bir etmendir.

Pazara açılıma ve bu olgunun bölgelere göre farklılıklarını kanıtlamak üzere ürün türündeki gelişmelere ve ürünün pazarlama durumuna da değinmekte yarar görülmektedir. Özellikle tarımsal kaynakların işlenmesinde, doğrudan doğruya değişim konusu olan sınıai bitkilerin kullanılmasındaki artış, pazara açılmanın en temel göstergelerinden biridir. Sınıai bitkilerin üretiminde yıllara göre büyük gelişmeler görülmektedir. Aşağıdaki tablo gelişmeyi yansıtmaktadır. (Tablo 11.)

TABLO 11
TAHİL VE SİNAİ BİTKİLERİN EKİMİ VE ÜRETİMİ

Yıllar	Tahıl Üretimi		Sınıai Bitki	
	Alan (Ha)	Üretim (Ton)	Alan (Ha)	Üretim (Ton)
1927	4.083.362	2.500.487	280.410	160.944
1945	6.899.896	4.013.459	536.727	933.180
1950	8.244.182	7.763.883	848.031	1.876.878
1955	12.078.900	12.433.400	1.149.750	3.481.600
1960	12.945.000	15.215.500	1.325.765	6.548.158
1965	12.969.000	14.670.000	1.263.007	6.124.311
1970	13.239.700	15.882.580	1.325.795	7.518.243
1975	13.608.550	22.111.050	1.425.379	10.895.318

Kaynak: DİE. *Tarım İstatistikleri Özetleri*,
DPT. *Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Gelişmesinin 50 Yılı*.
DİE. İstatistik yıllıkları.

Görüldüğü gibi tahıl üretimi 1927-1950 arasında üç kat artarken aynı dönemde sınıai bitki üretimi yaklaşık 12 kat artmıştır. 1950-1975 döneminde tahıl üretimi 2,8 kat olurken sınıai bitki üretim artışı 6 kat olmuştur.

Öte yandan 1970 tarım sayımı sonuçlarına dayanarak buğday ve arpa için yapılan işletme büyüklüklerine göre pazarlama oranları da ilginç sonuçlar vermektedir. Gerçekten bu oranlar pazar için ne denli sınırlı üretim yapıldığını özellikle belli ölçek büyüklükleri için ortaya koymaktadır. Tablo 12'de bu oranlar verilmektedir.

Tablodan da açıkça izleneceği gibi özellikle 50 dönümden ve 20 dönümden küçük işletmelerin, üretimlerinin büyük çoğunluğunu kendi tüketimlerine ayırdıklarını; üstelik büyük bir çoğunluğunun da bu üretimle geçinemedikleri için pazara açılma durumlarında tahıl alıcısı olduklarını söylemek ola-

naklıdır. 20 dönümün altındaki işletmelerde tahıl üretiminin pazarlama oranı yüzde 5-7 gibi çok düşük bir düzeydedir. Bu oran 20-50 dönümlük işletmelerde buğday için yüzde 12, arpa için yüzde 10 dolaylarındadır. 50-100 dönüm arasındaki işletmelerde ise bu oranlar sırasıyla yüzde 24 ve yüzde 16'dır. Toprak büyüdükçe buğday ve arpada pazarlama oranları yükselmektedir. Bununla birlikte 1000 dönümden yukarı işletmelerde bu oran sırasıyla yüzde 75 ve yüzde 65'e çıkmaktadır.*

TABLO 12
BUĞDAY VE ARPANIN BÖLGESEL PAZARLAMA ORANLARI

	İşletme Büyüklüğü (Dekar)	Karadeniz	Marmara	Ege	Kuzeydoğu	Ortakuzey	Akdeniz	Güneydoğu	Ortadoğu	Orta Güney	Türkiye
BUĞDAY	1—20	1.72	8.88	12.75	2.99	4.32	14.57	4.47	7.53	7.15	7.23
	21—50	4.22	11.70	11.76	4.13	11.14	26.22	17.22	12.71	10.72	12.14
	51—100	12.46	19.73	22.38	6.60	25.54	40.96	15.91	21.57	29.09	23.75
	101—200	27.20	34.51	38.77	10.73	38.47	60.25	26.08	55.03	45.75	40.70
	201—500	36.65	53.42	67.22	11.72	67.01	71.73	35.66	48.55	57.80	58.02
	501—1000	54.64	71.30	87.00	28.66	73.70	78.85	55.56	67.99	63.26	68.91
	1001+	52.40	48.81	94.22	42.87	83.15	90.42	72.86	78.30	77.99	76.18
ARPA	1—20	2.60	19.20	18.82	4.42	12.24	0.63	9.24	9.45	19.22	5.18
	21—50	5.15	18.59	12.80	5.10	6.70	14.25	8.97	15.26	18.46	10.34
	51—100	14.65	19.84	18.55	7.46	12.93	20.72	20.68	20.14	23.25	16.26
	101—200	15.53	21.15	22.86	11.62	20.29	29.91	32.22	27.22	25.25	22.75
	201—500	34.77	27.26	37.64	8.34	38.63	43.03	40.11	35.44	36.94	34.87
	501—1000	—	38.95	25.35	8.40	49.24	57.76	53.62	34.35	29.59	42.99
	1001+	70.78	46.84	59.30	23.84	67.25	72.47	69.84	48.27	42.01	64.50

Kaynak: DİE. 1970 *Tarım Sayımı Sonuçları*.

Bölgelere göre bakıldığında tahıl pazarlama oranlarının büyük farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. 20 dönümden küçük işletmelerde buğday pazarlama oranı tüm bölgelerde yüzde 15'in altındadır. Ancak bu oran Karadeniz, Orta Kuzey ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yüzde 5'in de altın-

* Pazarlama oranlarının bu denli düşük olması özellikle uygulanmakta olan tahıl destekleme politikalarının gerçekte orta ve büyük tahıl üreticisine yarar sağladığının da bir kanıtıdır. Buna ek olarak sayıları bir milyonu aşkın bu küçük ve cüce tarım ailesinin ürettiği tahıl kendilerine yetmediği için tahıl alıcısı olma durumunda yüksek taban fiyatlarından olumsuz yönde etkilenmekte oldukları da ileri sürülebilir.

da kalmaktadır. Toplam buğday üretiminin yaklaşık yüzde 30'una yakın üretildiği Orta Kuzey Anadolu'da bu oran yüzde 4, buğday üretiminin yüzde 20'sine yakınına sağlayan Orta Güney Anadolu'da yüzde 7, gene toplam buğday üretiminin yüzde 15'ini sağlayan Marmara Bölgesinde ise yüzde 9 dolaylarında hesaplanmıştır. 20-50 dönümlük işletmelerde ise bu oranlar Akdeniz Bölgesi dışında, yüzde 20'nin altında çıkmıştır. Güneydoğu Anadolu'da ve Orta Kuzey Anadolu'da buğday pazarlama oranları, sırasıyla, yüzde 17 ve yüzde 11'dir. Kuzeydoğu Anadolu'da ise yüzde 4 gibi çok düşük bir düzeydedir. Ancak 100 dönümden büyük işletmelerden başlayarak buğday ve arpa pazarlama oranları artmaktadır. Bu oran özellikle 1000 dönümden yukarı işletmelerde arpa için Orta Güney (yüzde 42), Kuzeydoğu (yüzde 24), Orta Doğu (yüzde 48) ve Marmara (yüzde 47) yüzde 50'nin altında ve diğerleri için ise yüzde 75'in altındadır. Bu oranları buğday için incelediğimizde Kuzeydoğu Bölgesinin yüzde 43 ile en düşük düzeyde olduğunu, diğer bölgelerin ise yüzde 75'i aştığını görmekteyiz.

Karadeniz (yüzde 52) ve Kuzeydoğu Bölgelerinde diğer işletme büyüklüklerinde olduğu gibi buğday pazarlama oranının 1000 dönümden büyük işletmelerde, öteki bölgelere göre düşük olmasının nedenini işletme alanları içinde buğdaya öteki bölgelere oranla daha az pay ayrılması ile açıklayabiliriz. (Tablo 13.)

TABLO 13
BÖLGELERE GÖRE EKİLİ ALANDA ARPA VE
BUĞDAYA AYRILAN PAYLAR

Tarım Bölgeleri	BUĞDAY		ARPA	
	Ekili Alanda Payı (%)	Verimlilik (Kg./Hektar)	Ekili Alanda Payı (%)	Verimlilik (Kg./Hektar)
Orta Kuzey	69,2	1.169	18,2	1.358
Ege	32,5	1.725	16,1	1.560
Marmara	41,0	1.616	6,4	1.704
Akdeniz	53,7	1.742	12,2	1.366
Kuzey Doğu	56,4	767	30,4	902
Güney Doğu	70,1	787	19,7	946
Karadeniz	34,6	1.333	12,3	1.353
Orta Doğu	66,4	944	17,4	1.196
Orta Güney	59,6	949	19,6	1.213
Türkiye	55,5	1.170	16,7	1.262

Kaynak: DİE. Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972.

Tarımda kredi hacmindeki gelişmeler ve kredilerin dağılımı ve kullanımı pazar için üretimin bir başka belirtisidir. Bu alandaki gelişmeler, kapitalist ilişkilerin gelişme eğilimini ve niteliğini bir ölçüde yansıtabilmektedir. Gerçekten 1950'lerde toplam net tarımsal kredi hacmi, toplam kredi hacminin yüzde 38'ini oluştururken, bu oran 1955 yılında yüzde 36, 1960 yılında yüzde 30, 1965'te yüzde 31, 1970'te yüzde 32 ve 1975'te de yüzde 33 dolaylarındadır.* Bu sayılardan da anlaşıldığı gibi tarımın toplam kaynaklardan aldığı pay yaklaşık olarak ortalama üçte-bir dolaylarındadır. Bu kredilerin bölgesel dağılımına bakıldığında daha çok Ege, Karadeniz, Akdeniz, Orta Kuzey Anadolu yörelerinde yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tarımsal banka kredilerinin bölgesel dağılımının görece ağırlıkları sırasıyla, Ortakuzey Anadolu'da yüzde 15, Ege'de yüzde 21, Marmara'da yüzde 9, Akdeniz'de yüzde 16, Kuzeydoğu ve Güneydoğu'da yüzde 5, Karadeniz'de yüzde 18, Ortadoğu'da yüzde 4 ve Ortakuzey Anadolu'da yüzde 8'dir.** Görüldüğü gibi kredi kaynaklarından en az yararlanan bölgeler Kuzeydoğu ve Güneydoğu Bölgeleridir.

Öte yandan T.C. Ziraat Bankasının 1975 yılında dağıttığı 11 milyar toplam tarım kredilerinin yüzde-üçü o yıl bankadan kredi alanların yüzde 89'una verilirken, geriye kalan yüzde 11 (7.725 çiftçi) dağıtılan kredilerin yüzde 97'sini alabilmiştir. Bu durum kredi dağılımında büyük bir dengesizlik olduğuna tanıttır. Gerçekten de 1973 yılında T.C. Ziraat Bankasının örnek çiftçiler arasında yapmış olduğu bir örnekleme çalışmasının sonuçları da bu durumu desteklemektedir.***

Ziraat Bankası kredi kaynaklarından yararlanamayan işletmelerin yüzde 79'u 100 dönümden küçük işletmelerden, yüzde 6'sı 100-200 dönümlük işletmelerden ve yüzde 5'i de 200 dönümden büyük işletmelerden oluşmaktadır. Gene aynı verilere göre kredi alanların yüzde 24'ü 100 dönümden fazla, yüzde 21'i 50-100 dönüm ve yüzde 55'i de 50 dönümden küçük toprakları işletmektedirler.* Ancak bunların aldıkları kre-

* DPT. Buğday Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerde Taban Fiyatının Değiştirilmesini ya da Aynen Korunmasını Gerektiren Gelişmeler.

** 1969 ve T.C. Merkez Bankası İstatistikleri. İbrahim Aksöz, Türkiye Tarımının Kredi Sorunları ve Çözüm Yolları, Nisan 1973, s. 22.

*** T.C. Ziraat Bankası, Tarımsal Kredi Araştırması, soru kağıtlarından yayınlanmadan bulunan ağırlıklar.

diler çoğunlukla tüketim kredileri olarak kullanılmakta ve çoğunlukla geriye dönüşmemektedir. Nitekim bunlardan işletme genişliği, geçimine yeterli olmaması, bilgisizlik, tecrübesizlik, doğal afetlerden zarar görme ve ürünün değer fiyatına satılmaması gibi nedenlerle borcunu ödeyemeyenler, 100 dönümden aşağı işletmelerde yüzde 64'tür. Geri kalanları ise çoğunlukla bankanın politikası ve uygulama aksaklıkları ile ölüm vb. nedenlerle borçlarını ödememektedirler.

Öte yandan adı geçen araştırmamızın bir başka önemli bulgusu da, toplam tarımda kullanılan kredi kaynaklarının yüzde 44'ünün örgütlenmiş, geri kalan yüzde 56'sının da örgütlenmemiş kredi kaynaklarından oluşmasıdır.** Bu verilere göre 1973 yılında örgütsüz kredi kaynaklarının yüzde 45'i komisyoncular, yüzde 23'ü tüccar ve esnaf, yüzde 12'si tefeci (faizle para veren), yüzde 11'i hısım akraba, yüzde 5'i özel fabrika ve imalâthane sahipleri ve yüzde 4'ü de köyün sözü geçen kişilerince sağlanmaktadır.

Örgütlenmemiş kredi kaynaklarının toplam tarımda kullanılan kaynakların yarısına yakın olması ve bunların gereksinim duyanlara büyük ölçüde tüccar ve tefeci sermaye tarafından (yüzde 80) sağlanması, özellikle küçük üreticilik üzerinde yaygın olduğu ileri sürülen kapitalist sömürünün tanıtı olmaktadır. Bu şekilde köylüyü kendisine bağlayan tefeci-tüccar, köylünün elinden yok pahasına ürünlerini kapatmakta ve onu kendisine sürekli borç bağı ile bağlayarak sömürü kaynağını elinde tutmaktadır. Öte yandan, tefeci-tüccarın, köylünün gerek tüketim gerek üretim mallarının satıcısı olması, küçük köylünün bir de fiyat makası ile sömürülmesine yol açmaktadır. Gerçekten de 1950 yıllarında, tarımsal ürün fiyat endeksi 31,6 iken, köy geçinme endeksi 45,7'dir. İç ticaret haddi bu durumda yüzde 69,1 ile köylünün aleyhindedir. 1955 yılında bu oranlar sırasıyla 42,8; 54,0 ve iç ticaret haddi ise yüzde 79,3'tür. 1960 yılında ise iç ticaret endeks değerleri sırasıyla 81, 95 ve 85 olmuştur.*** Bilindiği gibi tarımsal ürün fiyatlarının, köylünün tükettiği tarım dışı malların fiyatlarından daha yavaş artması

* a.g.e.

** a.g.e.

*** DPT, Ülkü Eğeci, *Tarımın Ekonomik Kalkınmadaki Yeri*, 1968, s. 18. (Endeks değerleri 1963=100 olarak bulunmuştur.)

iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhinde olduğuna tanıtır. Bu ise tarım sektöründen tarım dışı sektöre bir fon akımını, yani köyün sanayi ve ticaret faaliyetlerini beslediğini gösterir.

Bu yapı, 1968 ve 1972 yılları içinde durumunu korumuştur. Köylüler 1968 yılında 100 birim mal satın alabilmek için gerekli ürün miktarıyla, 1972 yılında ancak 93 birim mal alabilmek durumunda kalmışlardır. Çünkü 1968 yılında 100 olan tarım ürünleri fiyat endeksi, 1972'de 153'e çıkarken, köy geçinme endeksi 100'den 165'e çıkmış bulunmaktadır. Bu nedenle iç ticaret haddi de 100'den 93'e düşmüştür.* Kuşkusuz bu durumdan en çok etkilenen sınıf, tarım emekçileridir. Kaldı ki, iç ticaret hadleri yalnızca tüketim mallarını içermemekte traktör, suni gübre vb. tarım giderlerinin fiyatlarını dışarda bırakmaktadır. O nedenle küçük köylü ve orta köylünün bu üretim araçları fiyatlarının yükselmesinden geniş ölçüde olumsuz etkilendiği ileri sürülebilir. Çünkü bu malların fiyatları 1960 ve 1970'li yıllarda çok hızlı bir biçimde artmıştır.

Genel olarak tefeci-tüccar eliyle köylüler üzerinde yürütülen bu sömürü, bir yandan tarımdan büyük fonları sanayi ve ticarete aktarmakta, öte yandan köylerde sınıfsal farklılaşmayı da hızlandırmaktadır. Özellikle yarı çiftçi, yarı tarım işçisi durumunda olan köylüler ile, küçük ve orta köylüler bu sömürü alanına girmiş bulunmaktadır. Kaldı ki, devlet eliyle yürütülen destekleme politikaları da daha çok büyük tarım işletmelerine ve toprak ağalarına yarar sağlayacak bir biçimde yürütülmektedir.** Çünkü tahıl üretiminde küçük üreticilerin büyük çoğunluğu, üretimini kendi tüketimine ayırmakta, sınai bitki üreten küçük köylüler ise uygulanan fiyat politikası yüksek olsa da, tarım girdilerine ödedikleri yüksek fiyatlar nedeniyle, ancak geçimlerini sağlayabilmektedirler. Elde ettikleri düşük geliri de, fiyat mekanizması ile yürütülen sömürüye terketmektedirler. O nedenle bugünkü niteliği ile destekleme politikalarının sınıfsal farklılaşmayı hızlandırmakta, keskinleştirmekte ve yoksul ile zengin köylü arasındaki farkı çoğaltmakta olduğu ileri sürülebilir.

* DPT-SPD *Kırsal Refah Endeksi, 1968-1972*, 1975, s. 29, Tablo 10.

** Bakınız: DPT-SPD, *Destekleme Politikasının Çay, Şeker Pancarı, Pamuk, Fındık Üreticileri Üzerindeki Etkileri*, 1976, s. 62-65.

Bütün bu göstergeler, Türk tarımının süratle pazara açıldığını, ancak bu açılmanın büyük tarım işletmelerinin yararına bir gelişme olduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle pazara dönük ürünlerin yaygın biçimde üretildiği, kapitalist tarım ilişkilerinin biraz daha gelişmiş olduğu Karadeniz, Ege ve Marmara ile Akdeniz Bölgelerinde çok sayıdaki küçük üretici ve çüce tarım işletmesinin, varlıklarını kıt kanaat sürdükleri, tahıl üreticilerinin geniş ölçüde sınırlı bir biçimde pazara açıldıkları; öte yandan kapitalist ilişkilerin gecikerek girdiği Doğu ve Güneydoğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgelerinde ise daha belirgin sınırlamaların bulunduğu anlaşılmaktadır.

c. *Tarım Teknolojisi ve Üretim Yöntemlerindeki Gelişmeler*

Tarımda kapitalistleşmenin en belirgin ölçütü, kuşkusuz, üretim araçlarının, başka bir anlatımla, kullanılan teknolojinin niteliğinin değişmesidir. Kapitalist üretim biçiminde ileri teknolojinin kullanılması, ihtisaslaşma ve ölçek büyüklüğü önemli bir olgudur. Bu nedenle geleneksel teknolojiden makineli tarıma geçiş ve bu süreç içinde traktörün yeri önemli gösterge olmaktadır. Traktörün girdiği her bölgede önemli ölçüde değişmeler olmuştur. Hatta traktör, bir yerde teknolojik gelişmenin tarımda bir simgesi haline gelirken, öte yandan kırsal alandan emegücünün kopmasının ve geniş ölçüde kentleşmenin nedeni olarak da gösterilmiştir.

Traktör kullanımının yıllara göre gelişmesi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi gerek traktör sayısı gerek traktörle işlenen alan artışları 1955'ten bu yana son derece açık bir biçimde artmıştır. İlk bakışta traktör sayısının ve traktörle işlenen alanın artışı, tarımda sermaye yoğun teknolojinin kullanılması anlamına gelmektedir. Ancak unutmamak gerekir ki, makine yoğun teknoloji belli büyüklükte bir ölçeği de zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle traktörün ya da makineli tarımın özellikle küçük ve orta işletmelerde, doğrudan doğruya eski üretim ilişkilerini değiştirmesi beklenemez. Başka bir anlatımla, üretim ilişkilerini biçimlendiren üretim araçlarının mülkiyetinde ve kullanımında yapısal değişmeler olmaksızın makineli tarımın feodal üretim ilişkilerini doğrudan çözmesi,

kırsal nüfusun topraktan kopması ve bunların üretim araçlarından soyutlanması olanaksızdır.

Gerçekten Türkiye'de tarımda makineleşme bir tek doğrultuda olmamıştır. Gelişmede değişik dönemler dikkati çekmektedir. Örneğin 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de makineleşmenin çekirdekleri atılmıştır. Bu dönemdeki makineleşme ile geniş ölçüde ortaya çıkan dengesiz sınırlamalar, bir sonraki dönemde gelişmeyi durgunlaştırmıştır. Nitekim 1956-1962 döneminde traktör sayısı, 1956 yılındaki düzeyinde, yani 44 bin dolaylarında kalmıştır. 1963-1970 döneminde ise bu sayı tekrar hızla artarak 100 bine ve 'güntümüzde ise 200 bin dolaylarına çıkabilmiştir. Çünkü bu dönemde traktörler montaj sanayii aracılığı ile bile olsa ülke içinde üretilmiş; bu üretimin ithal girdileri de emegücü göçüyle sağlanan dövizlerle karşılanabilmiştir. (Tablo 14)

TABLO 14
İŞLENEN ALAN, ÇİFT HAYVANI VE TRAKTÖR KULLANIMI

Yıllar	İşlenen Alan (Ha)	Çift Hayvanı	Hayvanla İşlenen Alan (000 Ha)	Traktörle İşlenen Alan		
				Traktör Sayısı	(000 Ha)	Toplam İşlenen Alanlara Oranı
1948	15.408	2.442.494	13.768	1.756	132	0.008
1950	16.008	2.495.256	13.298	16.585	1.244	0.08
1955	22.940	2.563.878	17.977	40.282	3.021	0.13
1956	24.329	2.578.148	19.172	43.727	3.280	0.14
1960	25.324	2.647.695	20.104	42.136	3.160	0.125
1962	25.477	2.656.920	19.979	43.747	3.281	0.129
1965	25.861	2.674.006	19.456	54.668	4.100	0.158
1970	27.339	2.167.555	16.356	105.865	7.940	0.290
1974	27.110	1.952.900	9.592	200.466	15.035	0.554

Kaynak: DİE. İstatistik yıllıklarından derlenmiştir.

Tarımda kullanılan alanda izlenen gelişmeler bu üç dönemde farklı özellikler göstermektedir. Gerçekten de 1948 yılında ekili, dikili ve nadasa bırakılan alanlar 15 milyon hektardan 1956'da 24 milyon hektara hızla yükselmiş; ancak 1956-1962 yılları arasında ekilebilir toprakların sınıra ulaşması nedeniyle ekili alan artışı yavaşlamıştır. Nitekim 1962 yılında ekili alan ancak 25 milyon hektara ulaşabilmiştir. Benzer durum 1963-1970 dönemi ve 1974 yılı için de geçerlidir.

Bu gelişmelere karşın hayvanla işlenen alan 1950'de 13,3 milyon hektar iken, 1960 yılında 20 milyona yükselmiş ve 1965 yılından sonra hızla düşerek 1974 yılında 9,5 milyon hektara inmiştir.

Tarımda kullanılan girdiler açısından da bu üç dönemin farklı özelliklerini görmekteyiz. 1948 yılında kullanılan gübre 14 bin ton iken, bu miktar, 1956 yılında 83 bin tona, 1962 yılında 296 bin tona ve 1970 yılında 2.450 bin tona yükselmiştir. Özellikle son yedi yılda izlenen artış dokuz kata yaklaşmıştır 1974 yılında ise bu sayı 3.140 bin tona ulaşmıştır.*

Hava koşullarına göre düzeltilmiş tarımsal brüt üretim değerleri de 1950 yılında 100 iken 1956'da 170, 1962'de 184 ve 1970 yılında 230'a çıkmış, 1974'de ise 270 dolaylarına ulaşmıştır.** (Tablo 15)

TABLO 15
TARIM KESİMİNDE İZLENEN ÖTEKİ GELİŞMELER

Yıllar	Tarımsal Üretim Değeri Artışı	Ha. Başına Üretim (1961 Fiyatı ile TL.)
1950	100	1.007
1956	169,9	1.277
1962	184,3	1.291
1969	230,6	1.556
1970	270,0	1.925

Kaynak: DPT-İPD, Tarım Grubu çalışmaları.

Teknolojik gelişme ve buna bağlı olarak üretim araştırmalarının karşılaştırılması, tarımdaki yapısal bükülmenin tek nedeni gibi gözükabilir. Oysa 1948-1956 döneminde hızlı üretim artışı, makineleşme, kırsal kesimdeki emegücünü talebini azaltmamıştır. Çünkü bu dönemde çift hayvanlarının sayısı %5,6 oranında artarken, hayvanla işlenen alan %40 oranında bir artış kaydetmiştir. (Bakınız: Tablo 15.) Üretim artışları da olduğuna göre, bu dönemde tarımsal kesimde çok sayıda emegücünün açığa çıkması ve kentlere yönelmesi beklenemez. Oysa bu dönemde tarım kesiminden, çok sayıda emegücünün koptuğu ve kentsel nüfus yığılmalarını oluşturduğu da bir gerçektir. (Bakınız: Tablo 1, 3.)

* DPT — Yıllık programlarından türetilmiştir.

** A.g.y.

Tarım kesiminde modern tarım girdilerinin kullanılması ve üretim teknolojisindeki gelişmeyi ve bunların bölgeler arasında gösterdiği farklılıkları yansıtmak üzere de, tarım araç ve gereçlerinin stok değerleri ve bunlardaki değişimleri ele alabiliriz.* Böylece yapıdaki bükülmenin niteliği üzerinde bir fikir yürütülebilir. Ancak bu yapının 1950-1975 dönemindeki gelişmesini belirleyecek yeterli veriler olmadığı için burada yalnızca 1967-1970 yılları arasındaki son duruma yer verilmektedir. (Tablo 16)

Tablo 16'da da açıkça görüldüğü gibi 1967 yılında toplam araç gereç stokunun yüzde 52'si geleneksel araç ve gereçlerden oluşmaktadır. Geleneksel araç ve gereç stokunun yüzde 65'ten yukarı olduğu bölgeler sırasıyla Ortadoğu (yüzde 68,6), Güneydoğu (yüzde 71,6), Karadeniz (yüzde 75,2), Kuzeydoğu Anadolu (yüzde 78,2) Bölgeleridir. Karadeniz Bölgesinin topoğrafik koşulları nedeniyle dışarda bırakılması durumunda; özellikle feodal ilişkilerin ağır bastığı Doğu Anadolu yöresinde geleneksel üretim araçlarının ve geri teknolojinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum 1970 yılında bir ölçüde değişmektedir. Tablo 17'de tarımsal araç ve gereç stokunun 1970 fiyatları ile değerleri gösterilmektedir. Görüldüğü gibi toplam 16 milyon dolaylarında araç ve gereç stok değerinin yaklaşık yüzde 40'ı geleneksel araç ve geri teknolojiye dayanmaktadır. Bölgelere göre bu yapıda küçük değişimler görülmektedir. Nitekim Kuzeydoğuda geri teknoloji kullanımı hâlâ yüzde 70 dolaylarındadır. Bu oran Güneydoğuda yüzde 65, Karadenizde yüzde 69, Orta Doğuda yüzde 51 ve Orta Güney Anadolu'da yüzde 32'dir. Orta Güney Anadolu'da görülen bu tür gerilemenin başlıca nedeni, büyük toprak sahiplerinin yüksek taban fiyatı, kredi mekanizması vb. politikalar aracılığı ile geliştirdikleri birikimlerini modern girdilere kolaylıkla tahsis etmeleridir. (Tablo 17)

* Mete Törüner'in *Tarım Girdilerinin Bitkisel Üretimi Etkilemedeki Rollerinin Türkiye ve Bölgeler İtibariyle İncelenmesi* adlı yapıtımdan alınan araç ve gereçler, modern ve geleneksel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Örneğin: Traktör, biçerdöver vb. araç gereçler modern; karasaban, çeki hayvanları, düven vb. araç gereçler de geleneksel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bkz: DPT-SPD, Mete Törüner, *Tarım Girdilerinin Bitkisel Üretimi Etkilemedeki Rollerinin Türkiye ve Bölgeler İtibariyle İncelenmesi*, Ocak 1974, s. 38.

TABLO 16
TARIM ARAÇ GEREÇ STOKU
(1967 cari fiyatlar 1.000 TL.)

	Modern Araç Gereçler		Geleneksel Araç Gereçler		Yatay Yüzde		Yatay Yüzde		Toplam	%	Yatay Yüzde
	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde			
1. Orta Kuzey	16,0	49,5	15,7	51,5	15,7	51,5	15,7	51,5	1.757.262,9	15,8	100
2. Ege	22,6	63,5	12,0	36,5	12,0	36,5	12,0	36,5	1.899.223,5	17,1	100
3. Marmara	13,8	65,8	6,6	34,2	6,6	34,2	6,6	34,2	1.119.194,1	10,1	100
4. Akdeniz	14,2	87,1	6,4	32,9	6,4	32,9	6,4	32,9	1.126.570,3	10,2	100
5. Kuzeydoğu	3,8	21,3	12,9	78,7	12,9	78,7	12,9	78,7	948.891,7	8,5	100
6. Güneydoğu	4,1	28,4	9,6	55,2	9,6	55,2	9,6	55,2	777.188,0	7,0	100
7. Karadeniz	5,1	24,8	14,2	75,2	14,2	75,2	14,2	75,2	1.083.393,1	9,8	100
8. Ortadoğu	6,5	31,4	13,0	68,6	13,0	68,6	13,0	68,6	1.099.815,9	9,9	100
9. Ortagüney	13,9	57,4	9,6	42,6	9,6	42,6	9,6	42,6	1.288.575,6	11,6	100
T o p l a m	100,0	48,1	100,0	51,9	100,0	51,9	100,0	51,9	11.110.115,1	100,0	100

Kaynak: DPT-SPD, Mete Törüner, Tarım Girdilerinin Bütünsel Üretimi Eküitmedeki Rollerinin Türkiye ve Bölgeler İtibariyle İncelenmesi, Ocak 1974, s. 39 Tablo 5'ten yararlanılmıştır.

TABLO 17
TARIMSAL ARAÇ GEREÇLER STOK DEĞERİ
(1970 cari fiyatlar 1.000 TL.)

	Modern Araç Gereçler		Geleneksel Araç Gereçler		Yatay Yüzde		Yatay Yüzde		Toplam	%	Yatay Yüzde
	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde	%	Yatay Yüzde			
1. Orta Kuzey	17,7	62,4	37,6	16,5	37,6	16,5	37,6	16,5	2.754.781,6	17,2	100
2. Ege	21,7	62,0	38,0	10,8	38,0	10,8	38,0	10,8	2.790.647,2	17,4	100
3. Marmara	15,3	78,0	22,0	6,5	22,0	6,5	22,0	6,5	1.900.255,0	11,9	100
4. Akdeniz	13,5	78,0	22,0	5,9	22,0	5,9	22,0	5,9	1.685.500,5	10,5	100
5. Kuzeydoğu	3,5	30,5	69,5	67,4	69,5	67,4	69,5	67,4	1.121.393,5	7,0	100
6. Güneydoğu	4,3	35,8	64,2	11,8	64,2	11,8	64,2	11,8	1.158.839,0	7,2	100
7. Karadeniz	4,6	31,0	69,0	15,7	69,0	15,7	69,0	15,7	1.431.191,8	8,9	100
8. Ortadoğu	7,1	49,0	51,0	11,4	51,0	11,4	51,0	11,4	1.403.326,0	8,8	100
9. Ortagüney	12,3	78,0	32,0	9,0	32,0	9,0	32,0	9,0	1.766.815,9	11,1	100
Toplam	100,0	39,3	100,0	39,3	100,0	39,3	100,0	39,3	16.012.720,5	100,0	100,0

Kaynak: Ağa, s. 40, Tablo: 6.

Geleneksel ve geri teknolojideki gerilemelerin incelenmesi şu bulguları getirmektedir: Geleneksel ve geri teknoloji Güneydoğu, Karadeniz ve Ortakuzey Anadolu Bölgelerinde sırasıyla yüzde 22, yüzde 10 ve yüzde 0,05 oranında artmış, buna karşın Ege, Marmara, Akdeniz, Ortadoğu ve Ortagüney Anadolu'da gerileme göstermiştir. Ancak bu gerilemenin hızı kapitalist ilişkilerin hızla geliştiği yörelerde oldukça çok, bu ilişkilerin yavaş geliştiği yörelerde azalmaktadır. Örneğin bu hız Ege'de yüzde 11,9, Kuzeydoğu'da 33,2, Ortakuzey'de 0,07'dir. Bu gelişmeler Tablo 18'de izlenmektedir.

d. Toprakların Dağılımı ve Mülkiyeti

Tarımda kapitalistleşme sürecinin en belirgin göstergelerinden biri de kuşkusuz toprak dağılımı, mülkiyet ve kullanma ilişkilerindeki gelişmelerdir. Elbette eldeki sınırlı verilerin sağladığı olanaklarla bu gelişmeyi sağlıklı bir biçimde açıklamak zordur. Bununla birlikte birbirinden farklı yöntemlerle, sistematik olmayan mevcut veri kaynakları bazı düzeltmelerle karşılaştırılabilir hale getirilebilmekte, konuyu açıklamada yeterli olabilmektedir.

Topraksızlar

Toprak dağılımı ve mülkiyet biçiminin incelenmesinde önde gelen, tarımdaki çiftçi aileleri içinde topraksızların yerinin saptanmasıdır. Topraksızların göreceli ağırlığı geliştikçe tarımda mülksüzleşme, yani üretim araçlarından yoksunlaşma olgusu belirginleşiyor demektir. Başka bir anlatımla tarımda kapitalistleşmenin bir göstergesidir bu. (Tablo 19.)

1950-1973 yılları arasında toplam tarım ailesi yaklaşık olarak bir milyon dolaylarında bir artış göstermiş ve 1,4 kat artmıştır. Buna karşın, topraksız ailelerdeki artış hemen hemen 2,5 kat olmuştur. Topraksız ailelerin bu artışı, üretim araçlarından yoksunlaşma ve mülksüzleşmenin en belirgin göstergesidir.

Topraksızlaşmanın biraz daha ayrıntısına inildiğinde ilginç sonuçlar görülmektedir. Bugün topraksız ailelerin en yoğun olduğu iki bölge, tarımdaki kapitalistleşme sürecinin en geliştiği Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesidir. Kapitalist ilişkilerin gecikerek girdiği ve diğer bölgelere göre az geliş-

TABLO 18
TARIMSAL ARAÇ GEREÇ STOKU DEĞERİ
1967 Fiyatlarıyla (1.000 TL.)

Bölgeler	Modern Araç Gereçler	1967-1970 % Artışı	Geleneksel Araç Gereçler	1967-1970 % Artışı	Toplam Araç Gereçler	1967-1970 % Artışı
1. Orta Kuzey	1.569.290,1	84,3	946.492,1	0,05	2.515.782,2	14,3
2. Ege	1.828.343,1	16,0	620.193,1	-11,9	2.548.536,2	34,2
3. Marmara	1.360.612,1	84,7	374.753,2	-0,02	1.735.365,2	55,4
4. Akdeniz	1.200.558,0	58,7	338.711,5	-0,09	1.539.269,8	36,6
5. Kuzeydoğu	311.884,9	54,1	712.218,8	-33,2	1.024.103,6	0,08
6. Güneydoğu	379.300,2	71,7	679.000,3	22,1	1.058.300,4	36,2
7. Karadeniz	405.298,4	49,5	901.726,1	10,0	1.307.024,4	11,9
8. Ortadoğu	628.954,2	80,2	652.622,1	-15,0	1.281.576,7	16,5
9. Ortadoğu	1.098.791,0	48,5	514.739,5	-0,07	1.613.530,5	25,2
Toplam	8.883.032,2	66,6	5.740.456,8	-0,05	14.623.489,0	31,6

Kaynak: Age, s. 41, Tablo: 9.

TABLO 20
COĞRAFI BÖLGELERDE TOPRAKSIZ HANELER

	İç Anadolu	Karadeniz	Ege ve Marmara	Akdeniz	Doğu Anadolu	Türkiye
1. Topraksız Çiftçi	66.893	29.825	114.480	116.480	125.751	453.813
2. 2000 Yerleşim Yerlerindeki Diğer Topraksızlar (Düz İşçi + Tarım İşçisi)	96.999	47.072	104.101	63.518	63.652	375.342
3. Toprak Gereksinmesi Olanlar Toplamı (1+2)	163.892	76.897	218.581	180.382	189.403	829.155
4. Toprak Sahipleri	672.006	628.163	807.001	419.131	439.175	2.965.476
5. Topraksız Çiftçi Oranı (%) (1/(1+4))	9,05	4,53	12,42	21,80	22,26	13,27
6. Topraksız Oranı (%) (3/3+4)	19,63	10,91	21,31	30,09	30,13	21,85

Kaynak: 1973 Toprak Dağılımı, Yayınlanmamış Bilgiler.

TABLO 19
TOPRAKSIZ AİLE SAYISINDAKİ GELİŞMELER

	1950*	1968**	1973***
1. Topraksız Aileler	336.746	479.721	829.155*
2. Toprak Sahibi Aileler	1.985.645	2.257.710	2.965.476
3. Toplam Aileler	2.322.391	2.737.431	3.794.631
4. Topraksız Aile Oranı (1/3)	%14,5	%17,52	%21,85

* 1950 Tarım Sayımı.

** 1968 için. *Türkiye'de Gelir Dağılımı 1968*, T. Bulutay ve Diğerleri, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.

*** 1973 toprak dağılımı araştırması basılmamış yapıt. 829.155 topraksız çiftçi ile 2000 nüfuslu yerleşim yerlerindeki diğer topraksızlar (Düz işçi + Tarım işçisi).

mekte olan Doğu Anadolu Bölgesinde de mülksüzleşme olgusunun oldukça önemli olduğu ilginç bir bulgudur. (Tablo 20.) Doğu Anadolu yöresinde topraksız ailenin oransal ağırlığının kapitalist ilişkilerin iyice yerleştiği söylenebilen bölgelere göre yüksek çıkmasının nedenlerini şöylece açıklamak olanaklıdır. Özellikle toprak ağalarının ve büyük toprak sahiplerinin makineli ve sulu tarıma geçmeleri, feodal ilişkiler içinde eskiden işlediği toprak büyüklüğünün değişmesine neden olmuştur. Böylece toprak ağası eskiden kiracılık ya da yarıcılıkla işlettiği topraklarını bunları işleyen topraksız köylülerin ellerinden aldığı gibi verimli hazine topraklarına çeşitli yollarla el koyarak toprağının ölçөгünü büyütmiştir. Açıkta kalan topraksız aileler, büyük toprak sahibinin işlemediği küçük ve verimsiz topraklarla gene verimsiz hazine toprakları üzerine mülkiyet ilişkisini de kurarak geri teknoloji ile tarım yapma olanağını bulmuştur. Ancak büyük toprak sahibi ile rekabet etme koşullarını kaybederek süratle mülksüzleşme ve yoksullaşma süreci içine girmişlerdir.

Türkiye'de İşlenen Toprakların Dağılımı

Geçmiş 25 yıl içinde işlenen topraklardaki dağılımın gelişmesi, ancak birbirinden farklı yöntemlerle, geliştirilmiş istatistiklerin karşılaştırılmasıyla ortaya konulabilmektedir. Bilindiği gibi, 1950 ve 1963 tarım sayımı işletmeyi, 1952 sonbahar anketi çiftçi ailesini ve 1973 DPT araştırması da haneyi, tanımlamasına dayanak almıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de henüz gelişmiş kapitalist ülkelerde ulaştığı boyut-

larda toprakta bir yoğunlaşma olmadığı için genellikle çiftçi ailesi ile ya da hane tanımıyla tarımsal işletme arasında ayrıcalık olmadığını varsaymak olanaklıdır.

Aşağıdaki tablo bu amaçla hazırlanmıştır.* Buna göre 1950 yılında 2,5 milyon tarım işletmesi bulunurken bu sayı 1963'te 3,1 milyona çıkmış ve bu toplam 1973'te yani 10 yıllık bir dönem içinde hemen hemen aynı düzeyde kalmıştır. Başka bir anlatımla, çiftçi ailelerin sayısı 13 yılda hızla artarken, son 10 yılda sabit kalmıştır. Bu durum, özellikle kapitalistleşme sürecinde bir bükülme noktasını vurgulamaktadır.

TABLO 21
TARIMSAL İŞLETMELERİN DAĞILIMI
(MUTLAK VE GÖRELİ RAKAMLARLA)

Toprak Dilimleri	1950				1973			
	İşletme Sayısı	Yüzdesi	Toprak (Ha.)	Yüzdesi	Hane Sayısı	Yüzdesi	Toprak (Ha.)	Yüzdesi
1-20	1 550 397	61.7	3 921 862	18.9	1 415 479	45.3	1 518 833	7.4
21-50					787 419	25.2	2 852 944	13.9
Ana Toplamı		61.7		18.9		70.5		21.3
50-100	547 790	21.8	3 901 111	18.8	506 198	16.2	3 879 182	18.9
101-200	263 844	10.5	3 963 363	19.1	265 598	8.5	4 063 905	19.8
201-500	110 564	4.4	3 506 850	16.9	115 613	3.7	3 817 608	18.6
501+	40 205	1.6	5 457 405	26.3	34 371	1.1	4 392 302	21.4
Toplam	2 512 800	100.0	20 750 591	100.0	3 124 673	100.0	20 524 774	100.0

Kaynak: 1950 Tarım Sayımı Sonuçları, Mustafa Keten, DPT-SPD, 225, s. 76. 1973 toprak dağılımına ilişkin Kırsal Refah Politikaları ÖİK Raporu, Haziran 1977.

Sayıların gösterdiği ilginç başka bir önemli nokta, Türkiye'de küçük "cüce" adı verilen verimsiz işletmelerin nicel egemenliğinin hâlâ sürmekte olmasıdır. Gerçekten 1950'de 50 dönümden küçük bu işletmelerin toplam işletmeler içindeki oranı yüzde 61,7 iken, 1973 yılında bu oran yüzde 70,5'e yükselmiştir. Bu işletmelerin işlediği alanın toplam alan içindeki oranı ise daha az değişerek 1950'de yüzde 18,9'dan, 1973'te yüzde 21,3'e çıkmıştır. 50 dönümden küçük bu işlet-

* Bu bölümde yer alan sayıların kaynakları: Mustafa Keten, 1950 Tarım Sayımı Sonuçları, DPT, SPD-255, s. 76.; 1952 Sonbahar Anketi 1950 Ziraat Sayımı DİE, s. 13.; 1963 Tarım Sayımı Örneklemeye Sonuçları; ve 1973 Toprak Dağılımı DPT henüz yayınlanmamış bilgilerinden ve Kırsal Refah Özel İhtisas Komisyonunda yeralan verilerden oluşmaktadır.

melerin işledikleri toprakların ortalama büyüklüğü 1950'de 25,2 dekar iken, 1973'te 19,9 dekara düşmesi önemli bir olguya işaret etmektedir.* Başka bir anlatımla, Türkiye'de kırsal işletmelerde bir parçalanmanın varlığını bize kanıtlamaktadır.

Öte yandan, küçük ve orta işletmelerin yoğunlaştığı 50-500 dönüm toprak dilimindeki işletmelerin niceliğindeki gelişme de şöyledir: 1950 yılında bu grup toplam işletmelerin yüzde 36,7'si iken, 1973 yılında 28,3'e düşmüştür. Bu oran, 1963 için yüzde 30,0'dır. Demek oluyor ki, bu dilimdeki işletmelerde sayıca hızlı bir azalma görülmektedir. Bu işletmelerin sahip oldukları alanların toplam alan içindeki yeri, 1950'de yüzde 54,8'den 1973 yılında yüzde 57,3'e yükselmiştir. Başka bir anlatımla büyük bir değişim olmamış, durumlarını korumuştur. Öte yandan, bu grubun ortalama alan miktarı da aynı yıllar arasında sırasıyla 124 dönümden 133 dönüme çıkmış bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre, geçmiş 23 yıl içinde küçük işletmelerin nicel ağırlığı artarken, orta ve orta-altı işletmelerin bir durağanlık göstermesi, tarım işletmelerinin parçalanmasının orta işletmeler aleyhinde geliştiğini gösterebilir. Öte yandan orta ve orta-altı işletmelerin işledikleri ortalama alan miktarındaki az da olsa bir artış ayrıca bu kesimde de bir toprak yığılması olgusunu bize kanıtlamaktadır.

500 dönümden yukarı toprak işleyen işletmelerin durumuna gelince; bunlar 1950 yılında toplam işletmelerin yüzde 1,6'sıdır. 1973 yılında bu oran yüzde 1,1'e düşmüş görülmüyor. Bunların işledikleri toprakların toplam topraklar içindeki payı 1950'de yüzde 26,3'ten 1973 yılında yüzde 21,4'e düşmüştür. Bu işletmelerin ortalama toprak büyüklüğü 1950 yılında 1.357 dönüm iken, 1973 yılında bu alan 1.337 dönüme düşmüştür. Bu verilerle, tarımda, Batı anlamında büyük çiftlikler şeklinde bir toprak yığılması olgusu olduğunu ileri sürmek olanaksızlaşmaktadır. Ancak, bu sonuç, Türkiye'de büyük toprak sahipliği olgusunu ortadan kaldırmamakta, yalnızca büyük plantasyonlar biçiminde toprak yığılması ve tekelleşmenin büyük ölçekte olmadığını da yan-

* Ortalama alan büyüklükleri DPT yayınlanmamış bilgilerden yararlanılmıştır.

sıtmaktadır. Kaldı ki, Türkiye'deki tarım alanındaki kapitalleşme sürecinin niteliği ve teknolojik yapısı da henüz bu düzeyde bir toprak yoğunlaşmasını zorunlu kılmamaktadır. Bu sonucu bölgelere göre durumun incelenmesiyle de kanıtlamak olanaklıdır. (Tablo 22.)

TABLO 22
BÖLGELERE GÖRE İŞLETMELERİN DAĞILIMINDA OLUŞAN GELİŞMELER

İşletme Büyüklüğü	İç Anadolu		Karadeniz		Ege-Marmara		Akdeniz		Doğu Anadolu	
	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973
1— 50	51,4	57,1	80,3	82,9	57,6	68,1	60,9	82,9	58,5	66,2
51—100	22,9	18,7	14,3	10,4	27,5	20,5	22,0	12,9	21,7	15,8
101—200	16,8	14,2	5,0	3,5	9,9	8,4	7,9	2,6	11,4	12,4
201—500	7,3	8,2	0,3	3,2	3,1	2,4	5,7	0,6	7,2	3,6
501+	1,6	1,8	0,1	—	1,9	0,6	3,5	1,0	1,2	2,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bölgelere Göre İşletme Topraklarının Dağılımında Oluşan Gelişmeler

İşletme Büyüklüğü	İç Anadolu		Karadeniz		Ege-Marmara		Akdeniz		Doğu Anadolu	
	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973
1— 50	13,3	13,7	52,4	30,5	16,1	27,6	18,7	33,3	18,4	15,9
51—100	16,8	14,2	23,7	20,2	21,2	27,1	20,3	26,2	20,4	13,1
101—200	25,0	21,1	19,9	14,6	17,1	21,2	14,5	10,5	21,2	21,6
201—500	25,2	26,0	2,3	34,6	24,1	12,3	24,3	5,2	18,9	11,1
501+	19,7	25,0	1,7	0,1	21,5	12,0	22,2	24,8	21,2	38,3
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DPT-SPD. Kırsal Refah Politikaları Özel İhtisas Komisyonu, Haziran 1977.

Gerçekten de yukardaki tablodan izlendiği gibi, bölgelerin tümünde 50 dönümden küçük işletmelerin sayısında görece artış olmaktadır. Bunun yanında 50 dönümden küçük işletmelerin en yoğun olduğu bölgeler, Karadeniz hariç, * Akdeniz (1950'de yüzde 60,9 olan bu oran 1973'te 82,9'a çıkmış ve oldukça durağan kalmıştır), Ege ve Marmara Bölgeleridir. Bu bölgelerde toprakta görülen parçalanma, kapitalist rasyonale ters bir gelişmeyi yansıtmaktadır. Gerçekten yansıttığı, küçük üreticiliğin yaşamasının sürdürülmesidir. Bu yolla bir yandan kentteki kapitalistin her an başvuracağı potansiyel bir emekgücü ordusunun varlığı, bir ödeme yapılmaksızın korunmakta; öte yandan burjuvazinin yarattığı ara sınıflar aracılığı ile bu kesim üzerinden ağır bir sömürüyü sürdürdüklerini göstermektedir. Nitekim bu olguyu mül-

* Karadenizin yapısı gereği küçük işletme yoğunudur. Ayrıca 1950-1973 arasında ancak 2,6 puanlık bir değişime gözükmektedir.

kiyet ve toprağı tasarruf biçimlerinde de ilerdeki sayfalarda görmekteyiz. Benzer durum Doğu Anadolu Bölgesinde de görülüyor.

İç Anadolu Bölgesinde 50 dönümden küçük işletmelerin oranında bir artış olmakla birlikte, bunların işledikleri toprakların toplam topraklar içindeki payının düşmesi ilginçtir. Çünkü özellikle Güney ve İç Anadolu'da toprağın parçalanması daha hızlıdır. Gerçekten, gerek 200, gerek 500 dönümden yüksek işletmelerin hem sayısal, hem de işledikleri toprağın toplam içindeki payının hızlı düşmesinin başlıca nedeni de, 200-500 dönümlük işletmelerin işledikleri toprakların artmasıdır.

Öte yandan, 1950-73 döneminde İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde 500 dönümden çok toprağı olan büyük işletmeler ve bunların toprak payları artmıştır. Buna karşılık Karadeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinde bu paylar düşmüştür. Akdeniz Bölgesinde ise büyük işletmelerin sayısında bir düşme olmakla birlikte; bunların işledikleri arazide bir artış olması, bu yönde de gerçek bir toprak yoğunlaşmasının varlığına kanıttır. Başka bir anlatımla, toprakların giderek daha az sayıda işletmenin elinde toplanması, öte yandan toprakların hızla parçalanması (topraksızlaşma) eğilimleri en belirgin olarak Akdeniz Bölgesinde göze çarpmaktadır.

Ayrıca bu konuyu destekleyen başka veriler de bulunmaktadır. Gerçekten 500 dönümden yukarı işletmelerin ortalama büyüklüğü Akdeniz yöresinde ve Doğu Anadolu Bölgelerinde, en çok artmıştır. 1950 yılında Akdeniz Bölgesinde bu sayı 514 dekadardan 1973 yılında 814 dekara çıkmıştır. Aynı işletmelerde Doğu Anadolu Bölgesinde ortalama alan büyüklüğü 1.414'ten 1.853 dekara çıkmıştır. Aşağıdaki tablo bu amaçla hazırlanmıştır. Tablonun gösterdiği bir başka olgu da ortalama alanın Ege ve Marmara Bölgelerinde sabit kalmasıdır. (Tablo 23.)

Bütün bu sonuçlar Türkiye'de işlenen toprakların giderek parçalandığını, çok küçük ve cüce işletmelerin oranının arttığını, küçük ve orta büyüklükteki aile işletmelerinin oranında, bunların bir kısmının cüce işletmeler biçimine dönüşmesi nedeniyle, bir düşüşün meydana geldiğini ortaya koymaktadır.

Tarımdaki süreç ve bu güne dek uygulanan tarım politikaları (ileride bu konuya daha ayrıntılı olarak değinilecektir) ülkemizde, özellikle kıyı bölgelerde, çüce ve küçük işletmelerin, varlıklarını sürdürebilmelerine olanak vermiştir. Bu nedenle Türkiye tarımında çüce ve küçük işletmeler giderek artan bir ağırlık taşımaktadır.

Büyük (500 dönümden büyük) işletmelere gelince, İç Anadolu, Akdeniz ve özellikle Doğu Anadolu Bölgelerinde bunların toprak payları yükselmiş, buna karşılık Karadeniz ile Ege ve Marmara Bölgelerinde düşmüştür. Ege ve Marmara Bölgesi dışında tüm bölgelerde büyük işletmelerin ortalama büyüklüğünde artışlar olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesinde büyük işletmelerin mutlak sayıları da artmış, kıyı bölgelerinde ise azalmıştır. Bu gelişmeler şöyle bir sonuç doğurmaktadır: Hububat ekiminin yaygın olduğu iç bölgelerde tarımın makinelleşmesi ile büyük işletmelerin payı artmış, sanayi ürünlerinin yaygın olduğu kıyı bölgelerde (Karadeniz, Ege ve Marmara) büyük işletmelerin payı düşmüştür. Ancak, tarıma dayalı sanayilerin ağırlık taşıdığı Akdeniz (özellikle Çukurova) Bölgesinde, özellikle son yıllarda yavaş da olsa gelişen ve tekelleşen büyük toprak sahibi sanayicilerin, sanayilerine hammadde sağlamak üzere, giderek daha büyük toprakları işlettikleri gözlenmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, Türkiye tarımında son 25 yılda küçük ve çüce işletmelerin ağırlığı artmış, toprakların parçalanma eğilimi süregelmiştir.

Toprak Mülkiyeti ve Tasarruf Biçimi

Toprak mülkiyet yapısındaki değişimler ve bu yapıdaki dengesizlikler, kapitalistleşme sürecinin niteliğini belirleyen önemli bir göstergedir. Türkiye toplamı olarak sahip olunan toprakların toprak gruplarına göre 1963-1973 yılları arasındaki değişimi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. (Tablo 24)

Buna göre on yıl içinde küçük toprak sahipliğinde geniş ölçüde bir kırılma ve parçalanma gözlenirken, öte yandan büyük toprak sahipliğinde bir yığılma olgusu saptanmaktadır. Gerçekten küçük toprak sahipliği sayısı ve toplam

TABLO 23
KÜÇÜK VE BÜYÜK İŞLETMELERİN ORTALAMA BÜYÜKLÜKLERİNDE DEĞİŞİMLER (1950-1973)

	İç Anadolu		Karadeniz		Ege ve Mar.		Akdeniz		Doğu Anadolu		Türkiye	
	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973	1950	1973
Toprak	26	25	25	15	25	23	25	15	25	23	25	20
50 Dekardan Küçük (Dekar)	1206	1381	600	—	967	800	514	700	1414	1853	1368	1337
500 Dekardan Büyük (Dekar)	101	102	38	40	88	54	81	36	80	97	83	66
Ortalama (Dekar)												

Kaynak: DPT-SPD, Kırsal Refah Politikaları, ÖİK, Haziran 1977.

TABLO 24
TÜRKİYE'DE MÜLK TOPRAKLARININ BÜYÜKLÜK İTİBARIYLA DAĞILIMINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER (1963-1973)

Toprak Dilimleri	1963		1968		1973	
	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi
1-20	40,7	11,3	43,8	9,4	44,6	8,4
21-50	28,1	17,7	34,1	24,7	28,3	17,9
51-100	18,1	22,2	13,8	20,4	16,7	22,6
Ara Toplam	86,9	51,2	91,7	54,5	89,6	48,9
101-200	9,4	22,2	5,9	16,8	7,0	19,5
201-500	3,2	15,9	1,6	9,4	2,6	16,2
501 ve daha f.	0,5	10,7	0,8	19,3	0,8	15,4
Toplam	2965203 (Hane)	15961806	2257710 (Hane)	11576876	2966652 (Hane)	17109113

Kaynak: DPT-SPD, Kırsal Refah Politikası, ÖİK, Raporu, Haziran 1977.

içindeki payı artarken bunların sahip oldukları toprakların oranı düşmektedir. Böylece küçük mülk topraklarda bir parçalanma ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmeyi uyumlu olarak 100 dönümden küçük toprak sahipliğinde de aynı eğilim izlemekte ve 1963'te yüzde 86,9 olan bu kesimin ağırlığı 1973 yılında yüzde 90 dolaylarına çıkmış bulunmaktadır. Ancak sahip olunan toprakların toplam sahip olunan topraklar içindeki payı aynı yıllarda sırasıyla yüzde 51,2'den yüzde 48,9'a düşmektedir.

Oysa 500 dönümden daha çok toprak sahipliğinin toplam aileler içindeki payı yüzde 0,5'ten yüzde 0,8'e çıkmakta, ancak bunların sahip oldukları toprakların toplam toprakların içindeki payı ise yüzde 10,7'den yüzde 15,4'e yükselmektedir. Bu oran 1968 yılında ise çok daha yüksek düzeydedir (yüzde 19,3). Ancak 1973'teki düşüş daha çok toprak reformu ve toprak dağıtımını kaygıları ile büyük toprak sahiplerinin mülkiyeti, yakınlarından birkaç kişiye satarak ya da ferağ ederek yapay ve hileli bir biçimde toprağı bölme yoluna başvurmalarından ileri gelmektedir.

Türkiye'de kırsal alanda mülkiyet dağılımında görülen bu dengesizlik, bölgelere göre de farklılık göstermektedir. Toprak sahipliğinin en çok yoğunlaştığı yöre İç Anadolu Bölgesidir. Mülk toprakların yaklaşık yüzde 35'i bu yörededir. Ayrıca 50 dönüme kadar toprağına sahip olanların toplam aileler içindeki payları Ege ve Marmara yöreleri yüzde 70,8; Akdeniz'de yüzde 83,1; İç Anadolu'da yüzde 59,5; Karadenizde yüzde 83,2 ve Doğu Anadolu'da yüzde 72,7'dir. Sahip olunan toprağın toplam topraklar içindeki payı ise tüm bu bölgelerde yüzde 15 ile yüzde 36 arasında değişmektedir (Tablo 25). Karadeniz'de küçük toprak sahipliğinin egemenliği bu yörenin topoğrafik koşulları ve sınai bitki üretiminin yaygınlığı ile açıklanabilmektedir. Bununla birlikte Ege ve Marmara ile Akdeniz ve İç Anadolu'da küçük toprak sahipliğinin yaygın olduğu görülmektedir. Toprak kutuplaşması açısından en yoğun yöreler sırasıyla, İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dur. Bu bölgelerde kapitalist ilişkilerin yaygın ve gelişmiş olan yörelerden yüksek bir toprak yoğunlaşmasını eski feodal ilişkilerin varlığı ile açıklamak gerekir. Kiracılık ve yarıcılığın bu yörelerde varlığı, toprakların eski

TABLO 25
BÖLGELERE GÖRE VE SAHİP OLAN ALANA GÖRE TOPRAK DAĞILIMI

Toprak Gurupları (Dönüm)	Ege		Marmara		Akdeniz		İç Anadolu		Karadeniz		Doğu	
	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi	Hane Yüzdesi	Toprak Yüzdesi
0—20	35,1	8,3	66,6	13,6	33,4	4,5	60,5	15,3	35,4	6,0		
21—50	35,7	24,6	16,5	17,6	26,1	10,6	22,7	21,4	37,3	22,2		
51—100	22,1	31,5	13,4	16,8	19,0	16,4	10,7	22,0	15,0	19,9		
101—200	4,7	12,8	1,8	10,5	14,8	26,4	4,2	18,5	8,4	22,0		
200+	2,4	22,8	1,7	19,9	6,7	42,1	1,9	22,8	3,9	30,0		
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0		

Kaynak: DPT. Yayınlanmamış bilgilerden yararlanarak türetilmiştir.

sahipleri eline kolaylıkla geçmesini sağlamıştır.

Öte yandan bir kişiye, bir aileye ya da bir sülaleye ait köy sayısı da bölgelere göre farklı yapıların varlığını yansıtmaktadır. Gerçekten Ortakuzey Anadolu'da bu sayı 7 iken Akdeniz'de 154, Ortadoğu'da 71 ve Güneydoğu'da 360'tır. Devlet Planlama Teşkilâtı Kırsal Refah Politikaları 1977 Yılı Raporunda bu yörelerdeki topraksız aileler ile kasaba ya da kentlerde oturup köylerde arazi sahibi olanların bölgelere dağılımı hesaplanmıştır. (Tablo 26.) Bu verilere göre de Ortadoğu, Güneydoğu ve Akdeniz yörelerinde diğer yörelere görece bu oranların yüksek çıkması da ilk bakışta feodal ilişkilerin henüz bu yörelerde kırılmadığını göstermektedir. Ancak bu sonucu, pazara açılma, makineleşme

TABLO 26
MİLKIYET İLİŞKİLERİNE İLİŞKİN ÇEŞİTLİ GÖSTERGELER

Bölgelere	Kişi Başına ya da Aile Başına Düşen Köy Sayısı	Kasaba ve Kentte Oturup Köylerde Toprağı İşlenen Alana Oranı	Topraksız Aile Yüzdesi
Ortakuzey	7	10,5	39,9
Ege	8	15,3	26,3
Marmara	111	15,1	25,7
Akdeniz	154	50,1	32,0
Kuzeydoğu	93	8,8	30,3
Güneydoğu	360	52,0	43,1
Karadeniz	2	6,0	32,7
Ortadoğu	71	17,4	34,2
Orta Güney	9	12,3	29,1
		100,0	100,0

Kaynak: DPT-SPD. Kırsal Refah Politikaları ÖİK. Raporu, Haziran 1977, s. 11-30, 31, 32, 33. Tablo: 11-22, 23, 24.

ve toprak tasarruf biçimleri ile karşılaştırdığımızda bu ilişkilerin geniş ölçüde kırıldığını hiç değilse nitelik değiştirdiğini söylemek olanaklıdır.

Yeni ve küçük verimsiz işletmelerin çoğalması, öte yandan büyük topraklardaki yoğunlaşma olgusu, tarımdaki kapitalist ilişkilerin varlığını tek başına açıklayan göstergeler olamaz. Bunun yanında, toprak mülkiyeti ile birlikte toprağın tasarruf biçimlerini incelemek ve bu alandaki gelişmeleri sergilemek zorunlu olmaktadır.

Toprağın işletme biçimlerine göre dağılımı ayrıntılı olarak tablo 27'de verilmiştir. Tabloda toprak büyüklükleri dekar olarak verilmiştir. Tablonun verileri, işletmesinin yüzde 50'sinden fazlasına sahip olanlarla, yüzde 50'sinden "azına" sahip olmak üzere iki guruba ayrılmıştır. Açıktır ki, bu bütünlük, ayrıntılı gözlemlere izin vermez. Ayırımın, işletmenin "tümüne sahip", işletmenin "yüzde 50'sinden azına sahip", işlediği toprağın "tümünü kiralayan" biçiminde yapılması da uygun olurdu. Ancak eldeki veriler bu ayırma olanak vermemektedir.

Tablonun kullandığı temel gruplar işletme büyüklükleri açısından karşılaştırıldığında, şu genellemeye gidilebilir: Toprağın yüzde 50'sinden fazlasına sahip olan işletmeler de, 50 dekar ve daha az toprağa sahip olan haneler, toplam çiftçi hanelerinin yüzde 70'i, bunların toprak payı yüzde 23,5 olduğu halde; bu değerler işletmesinin yüzde 50'sinden azına sahip birimlerde sırasıyla yüzde 71 ve 14'tür. Farklı bir anlatımla, kiracı niteliği ağır basan işletmelerin ortalama büyüklüğü, mülk işletmelerden daha azdır. (Tablo 27.)

TABLO 27
TARIMSAL NÜFUSUN TOPRAK İŞLETME BİÇİMLERİNE GÖRE DAĞILIMI
(1973)

İşletme Büyüklüğü	İşletmesinin		İşletmesinin	
	% 50'den Fazlasına	Alan	% 50'den Azına	Alan
(Dekar)	Aile	Alan	Aile	Alan
1— 10	24.4	2.4	32.2	2.8
11— 50	46.1	21.1	38.9	11.2
51—100	20.6	40.1	17.5	36.5
101—500	8.1	20.2	9.9	18.5
501+	0.9	15.6	1.6	39.0
	100	100	100	100
Toplam	2.556.753	158.525.600	597.932	46.721.952

Kaynak: DPT-SPD. Kırsal Refah Politikaları ÖİK. Haziran 1977.

İşletme biçimlerini daha ayrıntılı olarak 1970 verileri ile incelemek olanağı vardır. Boratav'ın 1970 sayımı sonuçlarına dayanarak incelediği işletme biçimlerinde, beşli bir ayırma gidilebilmektedir. Bunlar: 1° işletmenin tümüne sahip, 2° işletmenin yüzde-ellisinden fazlasına sahip, 3° işletmenin yüzde-ellisinden azına sahip, 4° işletmenin tümünü kiralayan, 5° işletmenin tümünde ortakçılık ve benzeri işler yapan gruplardır.

Bilindiği gibi, toprak, büyük mülk sahibinden küçük işletmecilere kiralanınca, genellikle feodal ilişkilerin varlığından sözedilebilir. Çünkü büyük mülk sahibi özellikle feodal ilişkilerin egemen olduğu bilinen yörelerde genellikle ağa, ya da aşiret ilişkilerini sürdüren ve üretimi bu yolla denetim altında tutan kişidir. Kiracı ya da ortakçılığın küçük işletmelerin sahip olduğu topraklar üstünde görülmesi ve kiralanınların ya da ortakçıların küçük toprak sahipleri ve işletmelerden oluşması, ister istemez basit meta üretiminin bu ilişkiler içinde egemen olduğunu gösterir. Ancak bu küçük işletmeleri kiraya veren ve kiralayıcı yeterli bir birikim ve sermaye sağlayamadıkları için basit meta üretiminin kabukları kırılmıyor ve kapitalist ilişkilerin yaygınlaşması geciktiriliyor demektir. Bu yolla toprak yoğunlaşması ve birikim önlenirken, aynı anda yoksullaşma ve üretim araçlarından soyutlanma süreci de geciktirilmekte; yarısı kapitalist ilişkiler içinde (ancak geçim sağlayan) kitlelerin kırsal alanda bir bekleyiş içinde tutulması sağlanmış olmaktadır. Geniş bir kitlenin, tarım kesiminde bu düzey ve nitelik içinde olması, kapitalizm öncesi ilişkilerin oluşturduğu üstyapı kurumlarının devamını sağlamakta ve bu çelişik yapıdan yararlanarak proleterleşme eşiği geriye atılmaktadır. Böylece emeğin proleterleştirilmesi yerine, bu yapıdan yararlanılarak bir başka sömürü sürdürülmektedir. Tarımda örgütlenmemiş kredi mekanizması, "hasat kapama" yoluyla tarıma modern girdilerin sağlanması ve diğer kredi mekanizmaları, genellikle küçük işletmelere ve küçük işletmeleri kiralayıcı geçim ekonomisindeki işletmelere yöneltilmektedir. Böylece bu kesimin artan verimliliği, bu mekanizmalar aracılığı ile bunları denetleyen kapitalist tarım işletmelerine ya da büyük işletmelere akabilmektedir.

Toprağı tasarruf biçiminin ortaya koyduğu üçüncü yapı ise kapitalist kiracı biçimidir. Burada büyük kapitalist toprak sahibi, çevredeki orta ve küçük işletmeleri kira ile çalıştırıyor ve gerçek bir kapitalist kira ilişkisi doğuyor demektir.

Bu üç yapının günümüzde ulaştığı düzeyi belirleyen veriler, 1970 Tarım Sayımının verileridir. Bu verilere göre işletmesinin yüzde 50'sinden azına sahip, tümünü kiralayan ya da tümünde ortakçılık yapan, başka bir anlatımla, işletmesine sahip olmayan çiftçilerin yüzde 87'si yüz dönümden küçük işletmelerde tarım yapmaktadır (sütun 13). Bunlardan da yüzde 71,8'i, 50 dönümden küçük işletmelerde çalışmaktadır. Buna göre Türkiye'de toprak kiracılığı ortaklığı küçük işletmelerde ve küçük işletmeler tarafından yapılmakta ve bunun da çok yaygın olduğu sonucu çıkmaktadır. Ya da işletmesinin tümüne sahip hane halkının yüzde 77,2'sinin 50 dönümden küçük işletmelerde yoğunlaşmasına karşın, işletmelerin tümünü kiralayan hane halkının yüzde 80,9 ve ortakçılık yapanların yüzde 79,1 olması mülkiyetsiz işletmelerin sayı ve oran olarak küçük işletmeler dilimlerinde yığılmış olduklarını göstermektedir. Ancak toprak sahibi olmayan hane halkının önemsiz bir kesiminin önemli ölçüde arazi kiralararak ya da ortakçı ve benzeri biçimde çiftçilik yaptığı görülmektedir. Örneğin 100 dönümden büyük toprakları kiralayanlar ile ortakçı olarak toprak işleyenler, bu katmanların sırasıyla yüzde 11,7'si ve yüzde 9,1'i olmasına karşın (tablo 28, sütun 9 ve 11) bunların işledikleri alanın bu katmanların işledikleri tüm alana oranı kiralayanlarda yüzde 56, ortakçılık yapanlarda yüzde 49,5'tir (tablo 28, sütun 10 ve 12). Toprak sahibi hane halkı oranı ise işledikleri alan oranı yüzde 44,4 düzeyindedir (aynı tablo, sütun 1 ve 2). Bu durum kiracı ve ortakçılarda toprak sahibi işletmelere göre daha büyük bir yoğunlaşmayı kanıtlamaktadır. 500 dönümden yukarı büyük işletmeleri kiralayanların esas olarak işletmesinin sahibi olmayan ailelerin 1,1'i olması ve bunların işledikleri alanın bütün tüm alanın yüzde 16,1'ini oluşturması; işletme büyüklüğü arttıkça, toprak kiralamasının arazideki payının arttığını göstermektedir (aynı tablo, sütun 13 ve 14). Bu durum Türkiye'de kapitalist toprak kirasının filizlenmekte olduğunu gösteren bir

TABLO 28
TARIMSAL NÜFUSUN TOPRAK İŞLETME BİÇİMLERİNE GÖRE DAĞILIMI (1970) YÜZDELER

Tasarruf Tipi	Esas Olarak Toprağın Malik Olan Çiftçiler						Esas Olarak İşletmesine Malik Olmayan Çiftçiler						Genel Toplam				
	İşletmenin Tümüne Malik		İşletmenin % 50'inden Fazlasına Malik		Toplam		İşletmenin % 50'inden Azına Malik		İşletmenin Tümünü Kiralayan		İşletmenin Tümünde Ortakçılık vs. yapan		Toplam		Alan (16)	Alan (15)	
	Aile (1)	Alan (2)	Aile (3)	Alan (4)	Aile (5)	Alan (6)	Aile (7)	Alan (8)	Aile (9)	Alan (10)	Aile (11)	Alan (12)	Aile (13)	Alan (14)			
İşletme Büyüklüğü (Dekar)																	
0-50	85,9 77,2	82,9 32,0	6,2 56,9	9,0 20,3	92,1 75,4	91,9 30,3	3,1 62,3	4,3 20,5	80,9 25,4	1,8 1,2	79,1 29,3	2,7 2,7	71,8 23,5	8,1 23,5	100,0 75,1	100,0 29,6	
51-100	77,8 13,7	78,0 23,6	13,7 24,6	13,4 23,8	91,5 14,7	91,4 23,6	5,1 19,8	5,0 18,7	9,4 18,6	1,0 1,1	2,4 11,8	2,5 21,2	8,5 15,0	8,6 19,4	100,0 14,7	100,0 23,1	
101-500	75,0 8,7	72,8 34,2	14,6 17,4	15,5 42,8	89,6 9,5	88,3 35,5	6,4 16,3	7,2 42,0	8,9 41,8	1,4 2,5	2,8 8,5	3,0 38,4	10,4 12,1	11,7 41,0	100,0 9,7	100,0 36,1	
500 ve +	63,7 0,4	70,0 10,2	17,5 1,1	15,2 13,1	81,2 0,4	85,2 10,6	12,6 1,6	10,3 18,8	2,3 14,2	1,5 1,7	3,9 0,6	2,0 11,1	18,8 1,1	14,3 16,1	100,0 0,5	100,0 11,2	
Toplam	83,5 100,0	76,7 100,0	8,2 100,0	13,1 100,0	91,7 100,0	89,8 100,0	3,8 100,0	6,1 100,0	0,8 100,0	0,8 1,3	3,0 100,0	2,0 100,0	8,3 100,0	10,2 100,0	100,0 100,0	100,0 100,0	

Kaynak: DPT-SPD, *Kırsal Refah Özel İhtisas Komisyonu*, Haziran 1977, s. 17, 6.

Not: Sıra toplamları sağ üst köşelerdeki yüzdelere, sütun toplamları ise sol alt köşelerdeki yüzdelere elde edilmiştir.

bulgu olarak yorumlanabilir. Ancak unutmamak gerekir ki, toprağa sahip olmayan işletmecilerin sayı ve oran olarak cüce ve küçük işletme dilimlerine yığılmış oldukları da bir gerçektir.

Coğrafi bölgelere göre toprak tasarruf biçimlerine gelince; İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde toprak sahibi ailelerin sayısı, işleyenlerin sayısından fazladır. Bu fark İç Anadolu'da 13 bin, Karadeniz'de 18 bin aile dolaylarındadır. Buna karşın Ege-Marmara, Akdeniz ve Doğu Anadolu'da mülkiyetsiz işletmeci durumundaki aileler sırasıyla 45, 62 ve 83 bindir. Bununla birlikte bu verilerden kiracılıkla ilgili genel sonuçlar çıkarmakta şimdilik dikkatli olmak gerekir. Çünkü aynı işletmede kiracılık ve mülk sahipliği birleşebileceği gibi, bazı işletmeler, arazilerinin yalnızca bir kesimini kiraya verebilmektedirler. (Tablo 29).

Konunun biraz daha ayrıntısına inilince, kiracı ya da ortakçı olarak işlenen toprakların hemen hemen yüzde 50'sine yakın kesiminin Doğu Anadolu Bölgesinde bulunması ve kiracı ya da ortakçı ailelerin yüzde 19'unun bu bölgeye isabet etmesi ilginçtir. Buna karşın, kiracı ya da ortakçıların Ege ve Marmara Bölgesi ile Akdeniz Bölgesinde sırasıyla yüzde 33 ve yüzde 22 olmasına karşın, toprak oranının sırası ile yüzde 18 ve yüzde 9 olması ve İç Anadolu Bölgesinde aile yüzdeleri ile işlenen toprak yüzdesinin hemen hemen düşmesi şu sonucu ortaya koymaktadır: Feodal ilişkilerin ağır bastığı bilinen Doğu Anadolu Bölgesindeki, kiracı ya da ortakçı olarak işlenen toprakların bu yolla işlenen toplam toprakların yüzde 50'sine varması, Türkiye'de bu yüzden büyük toprak sahiplerinin feodal ilişkiler yoluyla topraklarını kiraladıklarını göstermekte, Ege, Marmara Bölgeleri ile Akdeniz Bölgesinde ise geniş ölçüde bir kapitalist kira ilişkisinin henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir. Nitekim bu üç bölgede bu yolla işlenen toprakların toplam kiracı ya da ortakçı olarak işlenen topraklara oranları, toplam Doğu Anadolu bölgesindeki oranın hemen hemen yarısıdır. (Bakınız: Tablo 29).

SONUÇ

Tüm bu göstergeler 1950'den sonra oluşan toplumsal gelişmelerin, köylülüğün nasıl farklılaştığını anlamamıza yar-

TABLO 29

COĞRAFİ BÖLGELERE GÖRE HANE HALKI VE SAHİP OLUNAN-İŞLENEN TOPRAKLARIN DAĞILIMI

Bölgeler	Hane Halkı			Toprak (Hektar)						
	Sahip Olan Miktar	Oran	İşleyen Miktar	Oran	Fark	Sahip Olunan Miktar	Oran	İşlenen Miktar	Oran	Fark
İç Anadolu	672.006	22,66	658.207	21,06	- 13.199	6.024.936	35,77	6.694.205	32,63	+ 669.269
Karadeniz	628.163	21,18	610.255	19,53	- 17.908	2.413.757	14,13	2.429.820	11,84	+ 16.163
Ege-Marmara	807.001	27,21	852.186	27,27	+ 45.185	1.355.360	8,05	1.735.466	8,46	+ 380.100
Akdeniz	419.131	14,13	481.213	15,40	+ 62.082	4.278.770	25,40	4.605.360	22,44	+ 326.590
Doğu Anadolu	439.175	14,82	522.218	16,72	+ 83.043	2.769.998	16,45	5.059.834	24,65	+ 289.836
	2.965.476	100,0	3.124.709	100,0	159.204	16.842.827	1,00	20.524.785	1,00	3.681.958

Kaynak: DPT-SPD. Kırsal Refah Politikaları ÖİK. Raporu, 1977, s. 18.

dımcı olmaktadır. İncelemenin başında da belirtildiği gibi genelde bu farklılaşma sürecinin bir ucunda emeği sömüren kapitalist çiftçi; öteki geniş ucunda emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan tarım işçisi bulunmaktadır. Köylülük bu iki uç arasında birbirinden farklı sınıflara ayrılmaktadır. Bu yapının gösterdiği çeşitlilik bir ölçüde Türk tarımında oluşan kapitalistleşme sürecinin niteliğini ortaya koyacağı gibi, çağımız dünya kapitalizminin niteliğine bağlı olarak gelişen kapitalizmin de bir sonucu olmaktadır. Çünkü bağımlı kapitalizmin bir ülkede sınıf farklılıklarının kesin bir biçimde ve normal bir kapitalistleşme sürecinin oluşturduğu belirgin sınıfları ortaya çıkartması beklenemez. Kaldı ki, zaman içindeki kapitalist gelişmenin sınırlılığı ve bölgelere kapitalist ilişkilerin girişindeki gecikmelerden doğan yapı farklılıkları da bu süreçte önemli etkiler yapmaktadır. Bu nedenle farklılaşmayı ortaya koyarken ve çözümlenmeleri yaparken bu noktaların dikkate alınması gerekmektedir.

Bir yandan kaynağını bağımlı sermayeden alan yeni teknolojinin kırsal alana girmesi, kapalı kır ekonomisinin pazara açılması ve tefeci-tüccar sermayesinin köylüleri sömürerek onları yoksullaştırması; ayrıca tarımsal nüfusun artışı nedeniyle toprağın parçalanması ve bölünmesi sonucunda, 1950'li yılların başında tarımsal yapı geniş ölçüde bir dönüşüme uğramıştır. 1970'li yılların ortasında belirginleşen bu dönüşüm birkaç doğrultuya yönelmiştir. Zengin toprak sahiplerinin, ölçek büyüklüklerini genişletmeleri ve bu rasyonele uygun olarak makineleşmeleri ve özellikle tarımsal üretimde uzmanlaşma ve iş bölümüne gitmeleri sonucunda kapitalist üretim ilişkileri de oluşmaya başlamıştır. Bu gelişme geniş ölçüde kırsal kesimde yoksullaşma olgusunu birlikte getirmiştir. Böylece bir kesim küçük üretici, üretim araçlarından soyutlanarak ellerindeki toprakları kapitalist çiftçiye terketmiş ve geniş göç hareketinin kaynağı olmuştur. Benzer süreç içindeki feodal beylerin de kiracılık, yarıcılık ilişkileri ile kendilerine bağlı köylüleri topraklarından uzaklaştırmaları bu potansiyeli daha da hızlandırmıştır. Böylece topraktan kopan ve serbestleşen emeğin bir kesimi kentlere göçü oluşturup sanayi burjuvazisinin yedek emegücü ordusunu oluştururken; bunlardan bir kesimi de tarım işletmelerinde ücretli işçi haline dö-

nüşerek tarım proletaryasının kaynağı olmuştur.

Bu süreç içindeki köylülerin hepsinin, üretim araçlarını tümüyle yitirmeleri sözkonusu değildir. Ancak ne var ki, bunların, ellerinde kalan topraklarını işleyecek olanakları hemen hemen yoktur. Bunların bıraktıkları topraklar ise ya tarım kesiminde kalmaya direnen öteki küçük ve orta işletmelerce kiralanmakta ya da büyük işletmelerce satın alınmaktadır. Tarım kesiminde ücretle çalışanların önemlice bir kesiminin devlet üretme çiftliklerinde sürekli ya da geçici işçi olarak çalışmakta oldukları bilinmektedir. Sürekli işçilerin çoğu sendikalıdır. Özel tarım işletmelerinde çalışan tarım işçilerinin çok büyük çoğunluğu örgütsüz ve sendikal haklardan yoksundur. Bu nedenle tarım işçilerinin çıkarları sanayi işçisinin çıkarları ve durumu ile hemen hemen aynıdır. Ücretle çalışan tarım işçilerini tarımdaki öteki sınıflardan ayırmak gerekmektedir. Bugün ilkel olarak ulaştığı düzeyde bu ayırım, bu farklılığı zorunlu kılmaktadır. Kaldı ki, tarım işçileri üzerindeki yürütülen sömürü, kapitalist bir sömürüdür. Tarım işçileri bir yandan büyük toprak sahiplerince, onların örgütlenme güçlüklerinden de yararlanılarak sömürülürken, öte yandan sanayicilerin tarım kesiminden aktarmak istedikleri ve aktardıkları fonların kaynağı olan "fiyat mekanizması" ile geniş ölçüde olumsuz olarak etkilenmektedirler. Çünkü tarım ürünlerine göre sanayi ürünlerinin fiyatlarının yüksek tutulması bu kesimin ücretlerine kolaylıkla yansıtılmaktadır.

Öte yandan kaynağını bu gelişmeden alan, ancak tarım proletaryasına katılmamakta direnen ve bir başka gelişme doğrultusuna giren, hem kendi toprağını işleyen hem de emeğini satan durumunda olan yoksul köylülük de önem kazanmıştır. Bu kesim, tarım işletme büyüklükleri ve mülkiyet dağılımı ile ilgili çözümlenmelerimizde de belirtildiği gibi genellikle küçük toprak sahipleri ya da kente yerleşmiş küçük toprak sahiplerince kiraya verilen küçük işletmeleri çalıştıranlardır. Genellikle 1-20 dönüm toprak üzerinde çiftçilik yapan bu üreticiler, daha çok tek tip üretim yapmakta ve geri kalan zamanlarında da yaşamlarını sürdürebilmek için emegücünü satmaktadırlar. Bu kesimin görelî ağırlığı artmaktadır. 1970'lerde toplam işletmelerin yüzde 31'i olan bu sınıf, 1973'te yüzde 45 dolaylarına ulaşmıştır. Bu özellikleri nedeniyle ister is-

temez emekgücünü sattığı zaman dışında, üretebileceği üretim türünü seçmek zorunda kalmakta ve bu nedenle ancak kıt kanaat geçinme durumunda bırakılmaktadırlar. Emekgücünün satışından gelen bu sınırlama kısa bir süre içinde ellerindeki toprakları çıkarmalarına neden olmaktadır. Ancak bu kesimin önemli özelliklerinden biri de, kuşkusuz kırsal kesim proleteryanının ve zaman içinde kente göçün ve kent proleteryanının da kaynağı olmasıdır. Yani kentteki yarı-proleteryanı oluşturmaktadır.

Bu dönüşümün en önemli son olgusu, kuşkusuz üretim araçlarına sahip olmakla birlikte yeterli ölçek büyüklüğüne ulaşamayan ve geçimini az çok yeterli düzeyde sahip olduğu ya da kiralayabildiği topraktan karşılayan küçük köylülüğün çok yaygın olmasıdır. Küçük köylülük tıpkı kentteki küçük üretici-esnaf ve zanaatkâr gibi umudunu geniş ölçüde içinde bulunduğu koşullar içinden doğacağını düşünen ve geleceğin burjuvası olacağını düşleyen kesimdir. Bu kesim özellikle bağımlı ve işbirlikçi kapitalistin yönettiği aracı ve tefeci sermayeyi kullanarak elde ettikleri sermaye ile üretim yapabilmektedirler. Bunlar, bağımlı kapitalizmin (aracı tefeci sermaye, fiyatlandırma ve modern tarım girdileri üzerinden yürütülen sömürü vb. etmenler) ağır sömürüsü altında emekgüçlerini satmadan ve kendi üretim faaliyetlerinde kullanmak üzere emekgücü satın almadan tarım yapan köylülerdir. Küçük köylüler emekgüçlerini satmadıkları için tarım işçisi, emekgücü kiralamadıkları için de kapitalist değildirler. Kullandıkları teknoloji ilkel ve geri teknolojidir. Bu nedenle tarım ve toprağa bağımlılık onun için yeni birikimlerin kaynağı değil, bir çeşit yaşamını sürdürme aracıdır. Bu kesimin toplam işletmelerdeki ağırlığı da 1950-1973 yılları arasında hemen hemen sabit kalmıştır. Gerçekten 20-100 dönümlük toprakları işleyen küçük köylülerin toplam işletmeler içindeki payı bu dönemde yüzde 50'den ancak yüzde 45'e düşmüştür.

Bu kesim içinde özellikle tahıl üretiminde ürünün pazarlama oranlarının düşük olması, yetiştirilen ürün üzerindeki pazarlık gücünün hemen hemen bulunmadığını yansıtmaktadır. Kaldı ki bunlar kendi tüketimine bile yetmeyen bir üretim düzeyinde olduklarından, gerek üretim gerek tüketim mallarına büyük tekelci fiyatlar ödemek zorunda kalmaktadır.

Bu süreç içinde yaşama zorunluluğu onları ister istemez tefeci sermayenin ve bu mekanizmayı işleten egemen güçlerin sultasına altına girmesine neden olmaktadır. Böylece kapitalist ilişkiler içinde bulunsalar bile, toprağa yatırdıkları ile elde ettikleri arasında bir kapitalist kâr sağlayamamaktadırlar. Hatta yaptıkları masraf, elde ettikleri gelirden çoğunlukla düşük olmaktadır. Bu kesimde yarıcı ya da ortakçı olarak çalışanlarda da durum aynıdır. Çünkü toprağı kiraya veren ister toprak ağası olsun, ister kapitalist çiftçi ya da küçük üretici olsun, üretime kimi zaman yalnızca bazı tarım girdileri sağlamak yoluyla katılmakta ya da çoğunlukla hiç ilgilenmemektedir. Buna karşın ürünün belli bir kesimine el koymaktadır. Bu ilişkinin "para" değişim aracı ile yürütülmesi de durumu pek değiştirmemektedir. Çünkü el konan şey çoğunlukla küçük köylünün emeği olmaktadır.

1950-1973 yılları arasında sözkonusu kesimin büyük bir değişikliğe uğramaması, yaygın ölçüde küçük köylülüğün niteliğini ve niceliğini sürdürmesi, Türk tarımında başlamış ve gelişmekte olan kapitalistleşme sürecinin varlığına karşın emek üzerinde ilkel yöntemlerle hâlâ bir sömürünün yürütüldüğünü kanıtlamaktadır. Bu sömürü görüntüde kapitalist sömürü olmakla birlikte aslında küçük üreticinin feodal üst-yapı kurumları ve değer yargılarına dayanması nedeniyle ve sermaye feodal mütegalibe aracılığı ile yürütüldüğü için küçük köylülük bir çeşit emek kölesi değil, sürekli borçlu köle durumuna gelmektedir. Oysa bu yapı sağlıklı bir kapitalist gelişmede süratle yok olabilmekte, tarım ve kent proleterisi haline dönüşebilmektedir. Bu durum, Türkiye'de niteliği gereği bir çeşit yarı-feodal sömürünün sürüp gitmesinin, bir yerde de bağımlı kapitalizmin bir sonucu olduğunu yansıtmaktadır.

Bununla birlikte yöresel pazar için ya da kendi geçimliği için üretim yapan küçük köylüler arasında aynı toprak büyüklüğü içinde bulunmakla birlikte, bir kesim, gelişen olanaklardan yararlanarak kapitalist anlamda üretim yapmaktadır. Çoğunlukla sınaî ürün yetiştiren bu kesim, topraklarını kaybetmeksizin ve emek yoğun üretimin yapıldığı alanlarda, toprağın kutuplaşmamasından da yararlanarak, içinde buldukları küçük köylülükten sıyrılabilmişlerdir.

1950-1970'li yılların ortalarına kadar geçen süre içinde belirginleşen ve küçük köylülükten farklı olmakla birlikte, kuramsal yapı ve üstyapı değer yargıları gereğince, genellikle ondan pek ayırdedilemeyen bir kesim de orta köylülüktür. Orta köylülüğü 100-200 dönüm arasındaki toprakları tasaruf eden köylüler olarak tanımlamak olanaklıdır. Bu kesim küçük köylülükten farklı olarak daha çok üretim aracına sahip bulunmakta ve bu nedenle özellikle iyi hasat yıllarında yüksek gelir sağlayarak birikim yapabilmektedir. Ancak bu kesim de tefeci-tüccar sermayesinin sultanı altındadır. Çünkü büyük toprak sahiplerince elkonulan örgütlenmiş kredi kaynaklarından yararlanma olanakları sınırlıdır. Öte yandan, bu kesim, pazar ilişkilerinden, sahip olduğu ölçek büyüklüğü için gerek tarım girdileri gerek destekleme alımları ve taban fiyat politikalarından geniş ölçüde etkilenebilmektedir. Ayrıca bu kesim gerektiğinde geçici ya da sürekli emekgücü satın almak durumundadır. Hatta büyükçe bir kesimi modern tarım araç gereçlerini kiralamak ya da büyük faizler karşılığında borçlanarak satın alabilmektedirler.

Bu kesim içinde günümüzde görülen önemli gelişmelerden de söz etmek yerinde olacaktır. Çünkü orta köylülük türdeş değildir. Kuşkusuz kapitalist ilişkilerin geliştiği yörelerdeki özellikleri ile; tefeci-tüccar sermayesi sömürüsünün keskinleştiği, emekgücü ve makineye başvurma olanaklarının sınırlı olduğu, üretim yöntem ve sınırlamalarının arttığı yörelerdeki özellikleri farklılık göstermektedir. Ancak bu kesimi arazi kullanım biçimine göre genel çizgileri ile iki bölüme ele almak uygun olacaktır. Bunlardan birincisi, toprak sahipliğine dayanan orta köylülüktür. Bu kesim iyi ya da kötü hasat yılları ile tefeci-tüccar sermayesinin sömürüsü ve geniş ölçüde toprak bölünmeleri nedeniyle dalgalanmalara uğramakta; fakat köklü mülkiyet duygusuyla, yarının zengin köylüsü olma umudunu da yitirmek durumundadır. Başka bir anlatımla, her an toprağını kaybetme ve iflâs etme eşliğindedir.

İkinci kesim ise, toprak sahipliğinden çok toprak kirala-yan kesimdir. Bu kesimin kuşkusuz sahip olduğu toprak da vardır. Ancak geniş ölçüde başkalarının ya da kamu topraklarının işletilmesine dayanmaktadırlar. Bu kesim içinde yeni

bir potansiyel gelişme izlenmektedir. Genellikle kapitalist ilişkilerin yoğunlaştığı yörelerde bu köylüler kullanabildikleri olanaklar yardımı ile makineleşmektedir. Böylece elde ettikleri araç ve gereçleri küçük ya da kendileri gibi orta düzeydeki işletmelerin topraklarında kira ile kullanılması yoluna giderek yeni bir rant alanını ellerinde tutmaktadırlar. Bunlar içinden modern tarım araç ve gereçleri çerçevesinde toprak kutuplaşması sağlayan büyük tarım işletmeleri de çıkabilmektedir. Bu eğilimin varlığı orta köylülük içinde bu yolla (rant ile) geçinen bir kesimi ortaya çıkarmıştır.

1950-1970 yılları arasında Türk tarımında en kolay dönüşüm, kuşkusuz, büyük toprak ve zengin köylülüğün ortaya çıkmasında olmuştur. Dağılan parçalanmış topraklar, yarı tarım işçisi, yarı-çiftçiler, küçük ve orta köylülük, tüm bunların varlığı, büyük toprak sahipliğinin yeşerdiği, geliştiği ortam olmuştur. Öte yandan feodal ilişkiler içindeki yörelerde toprak ağalarının kapitalist ilişkilerle yüzyüze gelmesi sonucunda, bu yörelerde esasen var olan toprak yoğunlaşması bu kez daha da belirginleşmiştir.

Bununla birlikte gelirin büyük bir kesimini hâlâ toprak üzerinden rant olarak alan toprak ağalığı henüz tümüyle kırılmış değildir. O nedenle büyük toprak sahipliği adı altında bu kesimi de, bu özelliği ile içermek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ İLE İLGİLİ BİRKAÇ SÖZ

Türk tarımının 1950-1975 yılları arasında gösterdiği bu gelişme, onun pazara açıldığını, kapitalist ilişkilerle daha çok yüzyüze geldiğini gösteriyor. 1950'lerde çok genel çizgileri ile küçük köylülük, yarı-feodal ya da feodal büyük işletmeler ile köye ilişkin tefeci-tüccar sermayesinden oluştuğu anlaşılan bu yapı günümüzde tarım işçileri, yarı kır proleterleri, küçük köylülük, orta köylülük, tarım araç ve gereç rantına dayanan büyük işletmecilik, büyük kapitalist toprak sahipliği, ya da kısmen kapitalist üretim ilişkileri ya da feodal toprak ağalığı gibi oldukça birbirinden farklılaşmış bir dönüşüme uğramıştır.

1950'den bu yana geliştiği ileri sürülen kapitalist ilişki-

lerin Türk tarımında yaygın tarım işçiliği ile gelişmiş kapitalist ülkelerdeki gibi, büyük tarım işletme sahipliği doğrultusunda iki ana kutuplaşmayı oluşturmadığı açıktır. Oluşan yapı, emperyalist dünyanın Türkiye üzerinde kurduğu bağımlı kapitalist ilişkiler aracılığı ile tarım üzerindeki sürdürülen sömürünün bir yandan devamını sağlarken, öte yandan kapitalist kutuplaşma olgusu eşliğini olanakların elverdiği ölçüde geriye atılmasına neden olabilecek bir yapıdır. Başka bir anlatımla, Türkiye'nin tarımsal yapısındaki bu gelişme ve dönüşüm, dünya kapitalist sisteminde yer alan ve bağımlı kapitalizm yolu ile sanayileşmeye ve kapitalistleşmeye uğraşan ülkelerin genel bir özelliği olarak gösterilebilir.

Politik alanda geliştirilecek strateji ve bağlaşıkların beliren bu özelliklere göre irdelenmesi kanımızca yerinde olacaktır. O nedenle, Türk köylülüğünün türdeş bir yapı içinde olduğu varsayımına dayanan politik çözümleme ve stratejilerle, tarımın kapitalist ilişkiler içinde kutuplaşmış bir yapıya ulaştığını, bu nedenle köylülüğün sosyalist devrimdeki yerini önemsemeyen görüşlerle ve devrimin önkoşullarını tümüyle ona dayandıran yanlış anlayışlarla günümüzde hâlâ karşılaşmaktayız.

Kuşkusuz sorunun çözümlenmesi ve belirgin stratejilere oturtulması; onun gerçek boyutları ile tanınması ve yapısına ilişkin açık bilgilere ulaşılması ile olanaklıdır. O nedenle bu çalışmada ortaya atılan savların masa başı değil; yerel ve derinliğine yapılacak diğer deneysel araştırmalarla irdelenmesi zorunluluğu vardır. Başka bir anlatımla burada ortaya konulan görüşler, ilerdeki çalışmaların irdelenmesi gereken varsayımlarıdır.

[REŞAT FUAT BARANER]

EN BÜYÜK TEHLİKE!

MİLLİ TÜRK DÂVASINA AYKIRI BİR CEREYANIN İÇYÜZÜ..

Türkiye'de faşizmin gündemde bulunduğu şu günlerde, Değerli Reşat Fuat Baraner'in, 1940'ların koşullarında, gene gündemde olan faşizmin Türkiye için tehlikesini vurgulayan bu yazısını, faşizmin ülkemizdeki ideolojik köklerini sergilemek amacıyla yayınıyoruz. Şunu da ayrıca belirtelim ki, bu önemli yazının kaybolmaktan kurtararak okura yeniden sunulması onuru *Emekçi* dergisine aittir.

Faşizmi genel tarihsel gelişimi içersinde ele alan arkadaşımız M. Erdost'un yazısında bir bakıma eksik kalmış bulunan ve Alman emperyalizminin İkinci Dünya Savaşı günlerinde Türkiye'de önemli boyutlara ulaştırdığı turancılık ideolojisini özel konumu içersinde sergileyen bu yazı, faşizm konusuna, bu açıdan bir *bütünlük* kazandırmaktadır. 1943 yılında F. Erkman imzasıyla bir broşür halinde yayınlanmış bulunan bu inceleme, yalnızca faşizmin, Türkiye'de, turancılık ideolojisiyle sahneye çıkışını ortaya koymakla kalmamakta, bu ideolojinin, "demokrasi"nin pek kısıtlı olduğu tek parti döneminde bile, "demokrasi" açısından ne denli önemli bir tehlike oluşturduğunu da açıklığa kavuşturmaktadır.

Bu incelemenin 34 yıl önce ve o günün koşulları ve mevcut verileri altında yazılmış olduğunu da okurun özellikle gözönünde bulundurması gerektiğini anımsatmakta yarar görüyoruz.

Ö N S Ö Z

Dünyanın dört tarafını kana bulayan cihan harbi içinde ateşin ortasında bulunuyoruz. Hükümetimizin isabetli bitarafılık politikası sayesinde bugün sulh içinde yaşıyoruz. Fakat hiç bir zaman harp tehdidinden mutlak surette uzak bulunduğumuzu iddia edemeyiz. Hattâ tehlikenin pek yakın olduğunu söylersek hiç de hata etmiş olmayız. Zaten hükümetimizin takip ettiği milli müdafa siyaseti ve her zaman silâh elde hazır bulunmamız da bu düşüncenin bir neticesi değil midir?

Her ne kadar bugünkü sulh ve sükûn içindeki yaşayışımızı muayyen nisbetlerde teminat altına alan, hükümetimizin basireti, ittifak ve dostluklarımız, bugünkü askerî ve si-

En Büyük Tehlike!

Millî Türk dâvasına aykırı bir cereyanın içyüzü..

Yazan:

F. ERKMAN

AK-ÜN MATBAASI, GALATA
1943

En Büyük Tehlike!

Millî Türk dâvasına aykırı bir cereyanın içyüzü..

Yazan:

F. ERKMAN

AK-ÜN MATBAASI, GALATA
1943

yasî şartların hususiyeti gibi bir takım garantiler varsa da aksi istikamette tesir eden âmiller de hiç de zayıf değildir ve gittikçe de kuvvetlenmektedir. Tehlike gün geçtikçe büyüyor.

Sulh ve sükûnumuzu, rahatımızı bozacak dışarıdan gelecek tehlikeye karşı bütün milletçe hazırlanmış bulunuyoruz, her geçen gün de hazırlıklarımızı ikmale bütün varlığımızla çalışıyoruz. Fakat tehlike yalnız bu değil!

Türk milletinin bugünkü huzuruna, asude yaşayışına karşı sinsi ve pusuda yatmış diğer bir tehlike ile de karşı karşıyayız. Memleketimizin hakikî menfaatlerine aykırı, taban tabana zıt gayeler için bizi harbe sürüklemeye uğraşanlar, sulh ve sükûnumuza suikast yapanlar var.

Dikkat!.. Bu suikastçıları uzakta zannetmeyin! Bunlar kendi içimizdedirler.

Ne tarafımıza baksak sözde milliyetçi bir maske altında hakikî hüviyetini gizlemeye çalışan bu suikastçıları, yüksekten atan bir takım parlak cümlelerle millî hissiyatımızı tahrik maksadiyle hararetli bir faaliyet içinde görüyoruz. Bunların, kahvede, vapurda, trende, umumî yerlerde muhtelif meseleleri ele alarak ağızdan propagandalarına pek çoğumuz şahit olmuşuzdur. Ellerinde bulundurdukları gazete ve mecmualarla, çıkardıkları bir sürü kitap ve risalelerle binlerce dimağı zehirlemekte, sakar bir takım düşüncelerle aşılomaktadırlar. Fikir ve iddialariyle sadece Kemalizm prensiplerine aleyhtar bir cephe almakla kalmazlar, ırk, kan vesaire gibi hiç bir ilmî esasa dayanmayan safsatalarla yurtdaşlık camiamızda zorla ayrılıklar yaratmaya çalışmak suretiyle Cumhuriyet kanunlarını ve nizamlarını hiçe sayarlar; hareketleriyle, sözleriyle, yazılarıyla hükümetimizin dış siyasetine de aykırı hareket ederler.

Muharip taraflardan birine karşı tapınma derecesine varan sempatileri ve taraftarlıklariyle dürüst bitarafliğimizi ihlâl etmiye, hattâ bizi istilâ harbine sürüklemeye uğraşırlar.

Onun için biz bu adamları ne alelâde bir geveze, ne de kendisinin kani olduğu fikri fisebilullah korumak ve yaymak isteyen bir fikir kahramanı sayabiliriz. Böyle bir telâkki afaki olarak onların ekmeğine yağ sürer, tehlikenin daha kuvvetlenmesine imkân hazırlar.

Bunlar memleketimiz için, yurdumuz için muzir adamlardır!

Ortaya attıkları fikir ve iddialarının arkasında, öz millî dâvalarımıza düşman, millî istiklâlimizi tehdit eden sinsi yabancı bir politikanın propagandası gizlidir. Sözlerine, yazılarına hâkim olan hep bu menhus propagandadır.

Bu pan türkist, Turancı, ırkçı, Türkçü kuklalar iplerini tutan yabancı ellerin istediği oyunları onların istediği gibi oynamaktadırlar. Gayelerinin millî olduğunu istedikleri kadar iddia etsinler, bu hareketin ustaca idare edilen manivelâsı yabancı ellere aittir. Yabancı bir istilâ politikasının birer çığırtkanı olan bu adamlardan memleketimiz ve yurdumuz için zardan başka ne beklenebilir?

Tehlike büyüktür! Bu ırkçı Türkçü cereyana karşı gözü-müzü açmak, uyanık bulunmak bugün için bir millî dava, vatanî bir vazifedir.

Her türlü faaliyet ve hareketleriyle yurdumuz ve millî istiklâlimiz için zehirli fikirlerini gençlerimize aşıl原因an bu sah-te vatanperverlerin kim olduklarını, arkalarında kimlerin gizlenmiş bulunduğunu ve düşüncelerinin hakikî mahiyetlerini, maksatlarının ne olduğunu, tahakkuku halinde isteklerinin Türkiyemizi nelere sürükleyebileceğini açığa vurmaya milleti-ni seven, yurdunu mukaddes tanıyan, Millî İstiklâlimize her şeyin üstünde yüksek bir değer veren bir Türk sıfatıyla kendime bir vatan vazifesi bildim.

İşte bu gaye ile bu broşürü yazıyorum. Türk milletinin, bilhassa genç münevverlerimizin önünde bu adamların mahiyetlerini gizledikleri maskeleri hakikaten istediğim gibi kaldırıp atabilirsem ne mutlu. Fakat ben tek başıma bu işi lâ-yi-kiyle başaramıyacağımı zannediyorum. Onun için muhterem okuyucularımın bu noksanımı iyi niyetime bağışlayacaklarına, diğer taraftan da Kemalist; hakikî milliyetçi, demokrat, liberal, ileri düşünceli yurtdaşlarımın bu mühim memleket davasında kendileri için de bir hisse ayıracaklarına eminim ve bu emniyetle ki bu işe girişmek cesaretini kendimde görüyorum...

MİLLİYETÇİLİK VE TÜRKÇÜLÜK BİR İNHİSAR MALİ MIDIR?

"Türk olmağı sevmek ve Türk olmağı kabul etmek Türk milletine mensup olmanın verdiği bütün haklara malik olmak için kâfidir".

İ. İNÖNÜ

Kendilerine bir takım uydurma şecereler düzerek, yedi sekiz göbek yukarıdan beri öz Türk olduğunu, hiç değilse arkadaşları arasında iftiharla ilân eden bu Türkçü efendiler, birbirlerinin öz Türklüğünü bile kıskanırlar ve birbirlerine inanmazlar. Tabii, âlemi de kendileri gibi bilirler.

Bizzat kendisinin de şeceresi uydurma olunca karşısındaki şeceresine inanmamakta elbet mazurdurlar; fakat ne de olsa inanmak zarureti var. İlk tanıştıkları gün yekdiğerinin şahsına ve Türkçülüğüne itimat edebilmek için her şeyden önce soylarını, şecerelerini sorarlar, bunun büyük ehemmiyeti vardır. Bu düzme şeyler âdeta bir liyakat mazbatasını görür.

Birbirlerinden daha muhteris olan bu adamların arasında, en ufak sebeplerle, anlaşmazlıklar sık sık görülür; böyle bir şey olunca derhal; esasen o Türk değildir, Arnavud'dur, Ermenidir, şeceresi de yalandır. Taşköprülü değil, Rumelilidir, filân gibi sözlerle birbirlerine hücumla geçerler. Uzaktan yakından bu zümre ile ilişiği olan kimseler bunun birçok misallerine şahit oldukları gibi, ikinciteşrin 942 tarihli *Gök Börü*'deki "Hesap veriyoruz" yazısını, Adsız ve Hamza Sadi Özbek'in "Hesap böyle verilir" broşürünü ve saireyi okuyanlar da bu saçma münakaşaları ve kavgaları görmüşlerdir. Bu sahadaki kavga ve münakaşalarda ister lehte, ister aleyhte kullanılmış olsun, delillerinin hepsi de Allah için sağlam! Meselâ birisi diğerinin Perzerenli ve Arnavud olduğunu söylemiş, aksini isbata yeltenenler Erkilet Paşaya sormuşlar, o da bu kasabada bulunduğu için Perzerenlilerin Türk olduğunu söylemiş. Mesele tamam, dava isbat edilmiş oluyor.

Beraber çalıştıkları, ülküdaş saydıkları kimselere bile Türkçülüğü vermeyen bu Türkçüler kendilerinden olmıyan öz Türk evlâtlarına ise büsbütün hasis davranırlar, Türklüğü miskal ile satarlar. Hele milliyetçiliği sadece kendi inhisarları altında bulundurmamak isterler.

Milletini seven, aynı zamanda Türk milletini esaretten kurtardığı için Cumhuriyet İnkılâbını da seven, Kemalizme candan bağlı bir vatandaş bunların nazarında milliyetçi değildir.

Milletini seven, milletinin maddî, manevî sahada yükselmesi için rahat ve huzur içinde yaşamasını isteyen bir yurtdaşı da bu adamlar milliyetçi saymazlar.

Milletini, memleketini seven, millî istiklalimizi her şeyden üstün tutan, her şeyden aziz bildiği bu millî varlığı tehlikeye sokacak herhangi bir yabancı taarruz vuku bulmadan harbi istemiyenlerden hiç kimse bunlara göre milliyetçi olmaz.

Yurdunu, yurtdaşlarını seven, müstakil bir milletin hür olması zarureti kavramış olan ve bu itibarla da milletinin reşit bir millet muamelesi görmesini isteyen herhangi bir Türk bu adamların kanaatine göre milliyetçi değildir.

Milletini, yurdunu seven ve vatani, Türkiye Cumhuriyeti Halk Partisi programının birinci maddesinde yazılı olduğu gibi: “Vatan, Türk evlâdının eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerindeki eserleriyle, bugün üstünde yaşadığı siyasal sınırlarla çevrilmiş kutsal yurttur” şeklinde kabul edip, Turandan, kızıl elmadan dem vurmeyen bir kimse de milliyetçi değildir.

Yurdunun selâmetini bugünkü harpte bitaraf kalmakta bulan, milletinin hakikî menfaatlerini müdrik bir insan, bu Türkçüler nazarında milliyetçi değildir.

Bugünkü harp meselelerinde demokrasi cephesine uzaktan yakından sempati gösterenler de milliyetçi değildir. Milletini seven, milletinin muasır medeniyet merhalesine ulaşmasını isteyen ve bunun için de müsbet ilimleri esas tutarak din ile dünya ve devlet işlerinin birbirinden ayrı kalmasına taraftar olanlar da bu adamlarca milliyetçi addedilemezler.

Milletini seven, Türk milletinin siyasî, içtimaî sahada yükselişini kendine ideal bilen ve fakat millet ve memleket meselelerinde, ilim sahasında materyalist felsefe görüşüne sahip olan Türk münevverleri bu adamların yanında hiç bir vakit milliyetçi sayılamazlar.

Milletini seven ve bu sevgisini dar hudutlar içinde hapsedmiyerek insanlık sevgisine kadar yükselten, diğer millet-

leri de aynı derecede yüksek gören, kimseye hor bakmayan olgun seviyede yurtdaşlar da milliyetçi değildir.

Milletini seven, hakikî millî kültür ve san'atın aynı zamanda insanî olmasını isteyen kültürlü hiç bir Türk bu adamların nazarında milliyetçi değildir.

Milletini seven, kadın yurtdaşlarımızın da erkeklerle aynı hakka sahip olmalarına, iş sahasında onlarla müsavî tutulmalarına taraftar olan Türkler de bunlara göre milliyetçi değildir.

Velhasıl Halk Partisinin milliyetçi, cumhuriyetçi, inkılâpçı, halkçı, devletçi ve lâik vasıflarını tamamiyle benimsemiş olan yurtdaşların hiç biri milliyetçi değildir.

İyi, yüksek, hatta hakikî milliyetçiliğin ayrılmaz bir unsuru olan daha birçok vasıflar, hasletler sayabiliriz ki, bu zümre tarafından mübah görülmezler; hatta o kadarla kalsa yine iyi, derhal en hafifinden en şiddetlisine kadar, birsürü küfürlerle reddedilir ve bu vasıflara sahip vatandaşlara seksen türlü isnadlarla hücum edilir.. Bu efendiler dar bir tekke zihniyetiyle, kendilerinin saçma sapan fikirlerine iştirak etmeyen, hattâ mumümaşat göstermeyen herkese basma kaplı birer lakap takarlar ve bu hareketleriyle de iddiaları hesabına zaferler kazandıkları zanniyle mağrur olurlar, koltukları kabarır. Kendilerinden olmıyanlar için cevaplar hazırdır. Onlar demokrattır, liberaldir, insaniyetçidir, beynelmilelidir; hattâ daha ileri giderler, çıfttır, hiç değilse öz Türk değildir.

Sözde Türktür.. En ağırbaşlı, en temkinli hareket ettikleri zamanlarda ise en hafif manâsiyle, “dar milliyetçi”dir “küçük vatansever”dir.

Okuyucularımın aklına, peki ama bu adamların nazarında milliyetçi olmak için ne gibi şartlar lâzımdır, kimler milliyetçidir? gibi bir sual gelebilir.

Yabancı memleketlerde doğarak revaç bulan ve hüküm süren ırkçı ideolojinin Türkiye’de çömezliğini yapan bu efendiler, bu ideolojiyi tabiatıyla millileştirememiş, Türk sosyetesinin ihtiyaç ve şartlarına göre, müşahhas olarak nazariyesini kuramamış oldukları için bir ithalât malı gibi kalibiyle memlekete sokmak zaruretinde kalmışlardır. İddialarının fikrî temelini, nazarı esaslarını toplu bir halde efkârı umumiyeye

Milletini seven, aynı zamanda Türk milletini esaretten kurtardığı için Cumhuriyet İnkılâbını da seven, Kemalizme candan bağlı bir vatandaş bunların nazarında milliyetçi değildir.

Milletini seven, milletinin maddî, manevî sahada yükselmesi için rahat ve huzur içinde yaşamasını isteyen bir yurtdaşı da bu adamlar milliyetçi saymazlar.

Milletini, memleketini seven, millî istiklalimizi her şeyden üstün tutan, her şeyden aziz bildiği bu millî varlığı tehlikeye sokacak herhangi bir yabancı taarruz vuku bulmadan harbi istemiyenlerden hiç kimse bunlara göre milliyetçi olmaz.

Yurdunu, yurtdaşlarını seven, müstakil bir milletin hür olması zaruretini kavramış olan ve bu itibarla da milletinin reşit bir millet muamelesi görmesini isteyen herhangi bir Türk bu adamların kanaatine göre milliyetçi değildir.

Milletini, yurdunu seven ve vatani, Türkiye Cumhuriyeti Halk Partisi programının birinci maddesinde yazılı olduğu gibi: “Vatan, Türk evlâdının eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerindeki eserleriyle, bugün üstünde yaşadığı siyasal sınırlarla çevrilmiş kutsal yurttur” şeklinde kabul edip, Turandan, kızıl elmadan dem vurmayan bir kimse de milliyetçi değildir.

Yurdunun selâmetini bugünkü harpte bitaraf kalmakta bulan, milletinin hakikî menfaatlerini müdrük bir insan, bu Türkçüler nazarında milliyetçi değildir.

Bugünkü harp meselelerinde demokrasi cephesine uzaktan yakından sempati gösterenler de milliyetçi değildir. Milletini seven, milletinin muasır medeniyet merhalesine ulaşmasını isteyen ve bunun için de müsbet ilimleri esas tutarak din ile dünya ve devlet işlerinin birbirinden ayrı kalmasına taraftar olanlar da bu adamlarca milliyetçi addedilemezler.

Milletini seven, Türk milletinin siyasî, içtimâî sahada yükselişini kendine ideal bilen ve fakat millet ve memleket meselelerinde, ilim sahasında materyalist felsefe görüşüne sahip olan Türk münevverleri bu adamların yanında hiç bir vakit milliyetçi sayılamazlar.

Milletini seven ve bu sevgisini dar hudutlar içinde hapsedmiyerek insanlık sevgisine kadar yükselten, diğer millet-

leri de aynı derecede yüksek gören, kimseye hor bakmayan olgun seviyede yurtdaşlar da milliyetçi değildir.

Milletini seven, hakikî millî kültür ve san'atın aynı zamanda insanî olmasını isteyen kültürlü hiç bir Türk bu adamların nazarında milliyetçi değildir.

Milletini seven, kadın yurtdaşlarımızın da erkeklerle aynı hakka sahip olmalarına, iş sahasında onlarla müsavî tutulmalarına taraftar olan Türkler de bunlara göre milliyetçi değildir.

Velhasıl Halk Partisinin milliyetçi, cumhuriyetçi, inkılâpçı, halkçı, devletçi ve lâik vasıflarını tamamiyle benimsemiş olan yurtdaşların hiç biri milliyetçi değildir.

İyi, yüksek, hatta hakikî milliyetçiliğin ayrılmaz bir unsuru olan daha birçok vasıflar, hasletler sayabiliriz ki, bu zümre tarafından mübah görülmezler; hatta o kadarla kalsa yine iyi, derhal en hafifinden en şiddetlisine kadar, birsürü küfürlerle reddedilir ve bu vasıflara sahip vatandaşlara seksen türlü isnadlarla hücum edilir.. Bu efendiler dar bir tekke zihniyetiyle, kendilerinin saçma sapan fikirlerine iştirak etmeyen, hattâ mumümaşat göstermeyen herkese basma kalıp birer lakap takarlar ve bu hareketleriyle de iddiaları hesabına zaferler kazandıkları zanniyle mağrur olurlar, koltukları kabarır. Kendilerinden olmıyanlar için cevaplar hazırdır. Onlar demokrattır, liberaldir, insanîyetçidir, beynelmilelidir; hattâ daha ileri giderler, çıfttır, hiç değilse öz Türk değildir.

Sözde Türktür.. En ağırbaşlı, en temkinli hareket ettikleri zamanlarda ise en hafif manâsiyle, “dar milliyetçi”dir “küçük vatansever”dir.

Okuyucularımın aklına, peki ama bu adamların nazarında milliyetçi olmak için ne gibi şartlar lâzımdır, kimler milliyetçidir? gibi bir sual gelebilir.

Yabancı memleketlerde doğarak revaç bulan ve hüküm süren ırkçı ideolojinin Türkiye’de çömezliğini yapan bu efendiler, bu ideolojiyi tabiatıyla millileştirememiş, Türk sosyetesinin ihtiyaç ve şartlarına göre, müşahhas olarak nazariyesini kuramamış oldukları için bir ithalât malı gibi kalıbiyle memlekete sokmak zaruretinde kalmışlardır. İddialarının fikrî temelini, nazari esaslarını toplu bir halde efkârı umumiyeye

arzedecek bir eser de veremedikleri için ilmi ve siyasi görüşlerini toplu bir halde tetkik imkânı yoktur. Ancak şurada burada çıkmış muhtelif yazılarda bu derme çatma fikirleri bulmak ve onlardan bir manâ çıkarmak lâzımdır. Esasen bir numaralı türkçü, diye tavsif edilen ve bir çokları arasında lider geçinen Dr. Rıza Nur'un da dediği gibi kendi aralarında tam bir fikir birliği yoktur: ideoloji bakımından Turancı, Türkçü, Anadoluçu gibi kısımlara ayrılmaktadırlar.* Bu grupların görüşleri arasında, bu ayrılığa sebep olan farklar nelerdir? Herbirinin kökleşmiş, doktrinler halinde tebellür etmiş kanaatleri olmadığı için belki kendilerince de malûm değil; isimlerine bakarak bir hüküm çıkarılabilirse de, kendilerinden olmayan için Bektaşî sırrı halinde kapalı kalmaktan yine de kurtulamazlar.

Böyle olmakla beraber, hemen hepsinde müşterek bulunan fikir ve hükümlere dayanarak bu Türkçüler nezdinde kimlerin milliyetçi sayılabilecekleri sualine cevap verebilmek yine de mümkündür. Bunlara göre hakikaten milliyetçi vasfına lâyık görünmek için ırkçı, dinci, esatirci ve harp taraftarı olmak, totaliter rejimlere, diktatörlüklere bağlılık derecesinde hayranlık göstermek, felsefede idealist ve mistik olmak lâzımdır, yani bir kelime ile kendilerinden olmak icap eder.

Şimdi buraya kadar ileriye sürdüğümüz iddiaları isbat için, bizzat bu efendileri dinleyelim:

IRKÇILIKLARI NERDEN GELİYOR?

Bunların hepsi istisnasız ırkçıdır. Milleti, Halk Partisi programının ikinci maddesinde tesbit edildiği gibi “ulus: dil, kültür ve ülkü birliğiyle birbirine bağlı yurtdaşlardan meydana gelen esash ve sistemli bir bütündür” şeklinde kabul etmezler. Milleti tarif ederken ırk ve kan birliğini de mutlak şart koşarlar. Hattâ bazılarının fikir ve iddialarında her vakit besmele gibi ağızlarından düşürmedikleri bir de şiarları vardır: “ırkların üstünde Türk ırkı” şiarı... Bu şiar, hattâ hâlâ çıkmakta devam eden *Gök Börü* mecmuasının kapağında Orhon

* “Hesap böyle verilir” — Adsız: Sahife 25.

harfleriyle yazılı. Gümrükten geçen bu mal için menşeha detnamesi sormıya lüzum yok; adı üstünde.

İrkçılık nazariyesinin mahiyetinden, hiç bir ilmi esasa dayanmayan ve bütün insanlık tarihini inkâr eden bir saçma olduğundan burada bahsedecek değiliz. Risalemizin hacmi de zaten buna elverişli değil. Fakat bu cereyanın nerelerde, ne zaman, ne gibi şartlar altında ve nasıl bir maksatla ortaya çıkarıldığını kısaca gözden geçirdikten sonra bunların neden ve nasıl ırkçı olduklarını, millet tariflerine ırk ve kan birliğini niçin şart koştuklarını, vatani neden hepimizin anladığı mânâdan başka anladıklarını daha iyi aydınlatabiliriz. Tarihte ne zaman ırkçılık ortaya atılmışsa orada yabancı milletlerin tahakküm altına alınmak istendiği, ezildiği ve soyulduğunu görürüz. Yüksek ve aşağı ırklar meselesini esaret devrinde esirleri çalıştırabilmek, Ortaçağda kilise ve derebeylik haki-maiyetini devam ettirebilmek için, Yeni dünyanın keşfiyle geniş ölçüde milletlerarası ticaretin başladığı zaman yabancı milletlerin elindeki serveti tâlân edebilmek ve istilâcılık devrinde de müstemleke ve yarı-müstemleke halklarının tazyik ve istismarını mazur göstermek için ortaya atılmıştır. Son zamanlarda Avrupa ve Asya’da bazı memleketlerde yeniden canlanması da muayyen milletlere haksız ve lüzumsuz bir yükseklik izafe ederek diğer zaif ve geri milletleri idareye salâhiyet ve hak iddia etmek suretiyle yeni bir harbin açılması fikriyatını hazırlamak ve nihayet geri milletleri esaret altına almak gayesiyle vukua gelmiştir. Netekim Habeşistan, Çin-Japon ve şimdiki cihan harbi de patladı ve irili ufaklı bir sıra Avrupa milletleri şimdi istilâ ve esaret altında tutulmaktadır.

Bizim memleketimiz için böyle bir ihtiyaç var mıdır? Hayır. İstiklâl Harbinde ve Cumhuriyet İnkılâbiyle yarı-müstemlekelikten kurtulmak ve bu suretle yabancı tahakkümüne karşı milli kurtuluş hareketlerinin iyi bir nümunesini vermiş bulunan anti-emperyalist Türkiye’nin hiç bir istilâ emeli yoktur. Bütün milletlerin hürriyet ve haklarına, milli istiklâllerine sahip olması prensibi Kemalizmin başlıca şiarlarından biridir. Kendi iktisadî istiklâlini çetin mücadelelerden sonra ancak kazanabilmiş ve halen de takviye ile meşgul olan Türkiyemizin diğer milletlere ait servet kaynakları için de

hiç bir hırsı yoktur. Hiç bir devletin toprağında gözümüz olmadığını, milletimizin en büyük salâhiyet sahibi şahsiyetlerinin ağızlarından bir kaç defa dinledik. Şu halde bu maksatlar üzerine temel kurmuş bu nevi cereyanın memleketimiz için hiç bir zarureti ifade etmemesi, bize yabancı kalması gerektir. Bu çeşit cereyanlar bizde ancak kendi hususî menfaatleri için bizi alet olarak kullanmak isteyen yabancı devletlerin teşvikiyle uyandırılmış olabilir. Netekim Meşrutiyet inkılâbından sonra parlamıya başlamış olan pan Türkist cereyanın İkinci Wilhelm Almanyası tarafından memleketimize sokulmuş ve körüklenmiş olduğunu bilmiyen yoktur. Yakın ve Orta Şarktaki iktisadî ve siyasî menfaatleri bakımından İngiliz imparatorluğu ve Rusya Çarlığı ile çarpışma halinde bulunan Alman emperyalizmi Yakın Şarkın ve Asya'nın geniş servet kaynaklarından nasibedar olmak için gözünü Türkiye'ye dikmişti: nüfuzu altına aldığı Osmanlı İmparatorluğunu rakiplerine karşı harekete geçirmek istiyordu. Böyle bir harekete esas olabilecek fikriyatın da hazırlanması lâzımdı. Pan Türkist cereyan böyle bir maksat için çok uygun olabilirdi. Çarlık Rusyasının Türkiye üzerindeki beslediği istilâcı emelleri de böyle bir cereyanın yer bulmasına, tutunmasına müsait bir zemin vazifesi görüyordu.

Yurdumuzdan uzak; binlerce kilometre mesafede oturan Tatar, Özbek, Kıpçak, Azerî vesaire gibi milletler de kendi öz camiamızın bir malıymış gibi gösterilerek ta Asya'nın ortalarına kadar uzanan, dallı budaklı büyük bir Türk imparatorluğu kurmak hulyası millî bir ideoloji olarak memleket gençleri arasında yayılmaya başlamıştı. O zaman bu cereyanın önderliğini Ziya Gökalp yapıyordu. İçine bazı Azerî ve Tatarların da katıldığı *Türk Yurdu* ve saire gibi mecmualar bu fikre bir organ, Türkocakları, Türk dernekleri vesaire gibi teşkilâtlar da bu faaliyete bir merkez vazifesini görüyordu.

Şimdiki milletlerarası ve memleket içi şartların hususiyetlerine rağmen bugünkü vaziyet de hemen aynıdır. Diğer memleketlerin zararına istilâ emellerinin tahakkuku ve netice itibariyle kendi hesaplarına diğer milletlerin esaret altına alınmaları için ilimle hiç bir ilişkisi olmayan, sadece siyasî maksadlarla ve menfaatler temini gayesiyle yüksek ve aşağı ırk-

lar, yüksek ve aşağı milletler gibi bir takım bahaneleri ortaya atan bunlardır.

Büyük devletler birbirleriyle harbediyorlar. Harbi açanlar, Birinci Cihan Harbindeki maksatlarını aynen güdüyorlar. İngiliz ve Alman imparatorlukları, İngiliz imparatorluğunun nüfuz mıntakalarının ve müstemlekelerinin paylaşılması uğrunda savaşıyorlar. Bugünkü Almanyada, İkinci Wilhelm Almanyasının Şarka doğru genişleme politikasını takip ediyor. Yüksek ve aşağı ırklar fikrini ortaya atan devletler sadece harbi kendi halklarına makul ve zaruri göstermek için bu çareye baş vuruyorlar. Bu devletlerin kendi giriştikleri harpte kendilerine müttefik kazanmak istemeleri de gayet tabii bir şeydir. Esasen her harpte muharip taraflar aynı gayeyi temine uğraşırlar. Bunlar ayrı ayrı ülkelerde oradaki şartlara, hususiyetlere göre, oraya mülayim gelecek ve taraftarlar kazanacak bir takım fikirleri yaymak suretiyle kendi lehlerine bir cereyan yaratmak ve rakip tarafa karşı fiili bir cephe kurmak isterler. Bizi alâkadar edenler içinde müslüman birleşik Arap birliği, Türk birliği vesaire misal olarak gösterilebilir. Bugünkü güne tekaddüm eden yıllarda ve bilfiil harp senelelerinde bu propagandaya bilhassa ehemmiyet verilmesi buna iyi bir delildir.

EFENDİLER NE HALT EDİYORSUNUZ?

Bizim memleketimizdeki Türkçülük cereyanı da yine büyük bir Türk imparatorluğu kurulacak vaadiyle Türk milletini yabancı isteklere alet olarak kullanmaktan başka bir maksat gütmemektedir. Bu cereyanı bizim aramızda yaşatmak isteyen devletlerin bundan bekledikleri gaye gayet sarıhtır. Çünkü, Türk olduğu iddia edilen topluluklar karşı tarafta bulunuyorlar; bizi böyle lüzumsuz ve faydasız bir sergüzeşte atmak suretiyle kendi karargâhlarını bizim zararımıza kuvvetlendirmek istiyorlar.

Bu memleketler, zımmamdarlarının öz menfaati için giriştikleri harpte rakipleriyle karşı karşıya çarpışsınlar, kozlarını varsınlar kendi kendilerine paylaşsınlar. Biz Türkler, kestaneyi onlar hesabına ateşten almak istemeyiz, onların elinde adi bir maşa derekesine düşemeyiz. Kemalist Türkiye'nin yurt-

ta sulh, cihanda sulh şiarı; diğer milletlerin işlerine hiç bir surette karışmamak azmi katidir.

Şimdiye kadar söylediklerimizi biraz daha aydınlatalım:

Bu cereyanın başında bulunanlar, daha doğrusu bu cereyanın memleketimize sokulmasına vasita ve alet olanlar arasında Zeki Velidi, İyas İshakî, Muharrem Feyzi Togay, Resulzade, Ahmet Caferoğlu vesaire gibi Tatarlar, Azeriler de vardır. Bu cereyanı asıl körükleyenler de kendi halkları tarafından kovulup yurtlarından atılmış olan bu adamlardır. Bunlar kendi öz vatanlarından kaçarak buraya gelmiş kimselerdir. Bazıları buraya gelmeden önce uzun seneler Almanya'da bulunmuşlar, buraya geldikten sonra da bu devletle ve Japonya ile sıkı temaslarını devam ettirmektedirler. Birinci Cihan Harbinden sonra kendi milletlerinin bugünkü idare ve devlet sistemini kabul etmesiyle menfaatleri haleldar olan bu efendiler sırtlarını, hem bizlere, hem de kendi öz memleketleri halkına tamamiyle yabancı olan devletlere dayayarak kendi şahsî menfaatleri hesabına Türkiye'yi tehlikeli bir oyuna sokmak istiyorlar. Bütün o memleket halklarının da Türk olduğunu, bizimle aynı ırktan bulunduğunu ileri sürerek onları kurtarmanın millî bir vazife olduğunu bize telkin etmek istiyorlar. Kendi halkları eğer bugünkü idarelerinden memnun değilse, istiklâl ve hürriyetleri, iddia edildiği gibi zorla ellerinden alınmışsa, bu efendiler neden doğrudan doğruya kendi milletleriyle bu işi yapmıyorlar? Yirmi seneyi müteviz bir zamandan beri bütün gayretlerine rağmen bu işi yapamadıklarına bakılırsa iddialarının haksız, yersiz ve yalan olduğunu, öz memleketlerinde hiç bir akis bulamadığını kabul etmek lâzım geliyor.

Bu efendiler bizlere, hattâ öz yurtlarının düşmanlarına bu işi yaptırarak hazıra konmak istiyorlar. Bir ara harp talihî Şark cephesinde Sovyetler aleyhine dönmüş gibi görüldüğü sıralarda bu efendilerin keyfi yerine gelmiş, ayranları karmıştı. Hatta bir rivayete göre bu efendiler kendi aralarında toplanarak Kırım'da, Azerbeycan'da vesairede teşkili arzulanan müstakil millî hükümetler içinde nezaret sandalyelerini paylaşmağa ve muvakkat hükümetler sıfatıyla Şark cephesine gitmeğe bile karar vermişler!..

Yurdumuzda misafir olarak bulunan, samimî misafirper-

verliğimiz sayesinde yüksek mevki kazanıp kendilerine oldukça müreffeh bir hayat temin etmiş olan bu efendiler yerlerinde rahat otursalar hakikî Türklüğe, Türkiye'ye daha iyi hizmet etmiş olurlar. Bugünkü faaliyet ve istekleriyle bu adamlar nimetleriyle perverde oldukları biz Türkiyelilerin gözlerini oymak istiyen nankör birer kargadan başka bir şey olamazlar.

Bu iddiayı ortaya atanlar sadece bu yurt kaçakları olsaydı ve faaliyetleri sadece "kültür cemiyeti" adı altında kurdukları fesad ocaklarına münhasır kalsaydı, mesele bir dereceye kadar basitleşirdi ve insan onlara efendiler, sığındığınız bu alicenap memlekette rahat ve uslu oturun, sizden başka bir şey istemiyoruz! diyebilirdi.

Fakat bunlarla beraber ve bunların geniş faaliyetlerine müsait zemini hazırlayan, can ve gönülden uğraşarak Türk milletine tamamiyle yabancı olan bu fikirler nam ve hesabına çalışan yerli yurtdaşlarımız da var. Gazetelerde bu adamlara günlük sütunlar veriliyor, yazacakları makaleler için gazete ve mecmua sahifeleri emirlerine amade tutuluyor, verecekleri konferanslara Halkevlerimizin salonları açık bulunduruluyor; hiç lüzumu yokken ve Türk okuyucularının hemen bir tek yazısını bile okumadığı İyas İshakî gibi birisinin bilmem kaç seneye varan yazıcılık hayatının resmen jübilesi yapılıyor, hattâ mekteplerimizde bile körpe genç dimağlara propaganda yapacak şekilde konferanslar verdiriliyor.

İşte bunların nam ve hesabına çalışan yurtdaşlarımızdır ki insanın canını sıkıyor ve Türk sosyetesini bu adamları katiyen affetmiyecektir. Bu adamlar tabii diğerleri gibi pek değilse de biraz daha kapalı şekilde aynı Türkçülük iddiasıyla, aynı propagandayı yapıyorlar. Ustaca yaptıkları bu propaganda da Kemalizm prensiplerine bağlı ve hükümetimizin takip ettiği siyasî hattâ sadık gibi görünerek sadece millet aşkıyla hareket ettiklerini söylüyorlar. Böyle propagandalara gündelik gazetelerde, mecmualarda hemen hergün rastlamak mümkündür. Bu hususta sahifeler dolusu misaller gösterebiliriz. Fakat biz, broşürümüz küçük olduğu için, siyasî bir maksadı olmadığı takdirde Türkçülük ve Türkiyat meseleleriyle hiç uğraşmaması lâzım gelen birinin, emekli general Emir Erkilet'in bazı yazılarını ele almakla iktifa edeceğiz.

Meselâ Erkilet Paşa, *Çınaraltı* mecmuasının 22'nci sayısında "1942 yılına girerken" başlıklı yazısında Türkiye'nin sulhçu siyasetini sözde makul bulduktan sonra:

"Fakat kimsenin yerinde, mal ve varlığında gözü olmayan ve âdi kinler gütmeyi yüksek millî seciye, şeref ve şiarına yaraştırmayan bir millet olmaklığımız her nerede olursa olsun kendi milletdaşlarımızla ilgilenmekten bizi menedebilir mi? Hayır, millî seciye, millî şuur ve millî duygu sahibi er bir millet ve büyük bir ulus olmak için gereken vasıfların başında ırkdaşa ve milletdaşa sevgi ve saygı vardır. Bu milletler her ferdi kendi kanından olan diğer fertleri nerede ve nereden olursa olsunlar, sormak, aramak, iyi veya kötü durumlarını öğrenmek ve onlara *elden gelen yardımı yapmakla** mükelleftir." diyor Bu ırkdaş ve milletdaşlarımız kim? Bizden kim ve ne zaman yardım istemiş. Bunu Türk milleti bilmiyor, böyle bir şeyin de farkında değil.. Görülüyor ki Erkilet seksen dereden su getirerek millî hislere hitaben ve doku-naklı sözler söylemek suretiyle aynı gayeyi telkin etmektedir.

Yine aynı muharrir, aynı mecmuanın 24'üncü sayısında "Milliyetçilik neden lâzımdır?" başlığı altında:

"Milliyetçiliğin gayesi ise soy, kan, dil, tarih, anane, âdet ve kültür bağlarının manen ve maddeten birleştirdiği bir milletin muhtelif kısımlarını esir iseler kurtarmak, *bir araya getirmek** ve kendi işlerini görür bir hale koymaktan ibarettir."

Az aşağıda:

"Milliyetçilerin gözleri hiç kimsenin ne toprak, ne mal, ne de varlığında değildir. Onun öz dileği öz milletini kurtulmuş ve *tek bir millî bayrak altında birleşmiş** görmekten ibarettir." diyor. Bu ne perhiz, bu ne lâhana turşusu! Kültürleri, tarihleri, psikolojik hususiyetleri, hatta dilleri bile ayrı olan, kendi ayrı hayat ve ekonomilerine sahip bulunan bu milletleri Emir Erkilet niçin bizdenmiş gibi gösteriyor? Onları bize manen ve *maddeten* bağlayan ne gibi bağlar vardır? Onların oturdukları yerlerin bizim yurdumuzla müşterek hudutları yok. Aramızda yabancı ülkeler var, kimsenin top-

* Tarafımızdan italik dizilmiştir.

rağında, varlığında gözümüz olmadığına göre bu milletleri niçin kendi bayrağımız altına almak istiyoruz? Onlar böyle bir şey istiyorlar mı? İstemiyorlar.. Nihayet istedikleri bile farz ve kabul edilse niçin biz kan dökelim, niçin biz fedakârlığa katlanalım; burada ne bizim, ne de bizden hiç bir suretle yardım beklemeyen Kırım Tatarlarının veya şimal Türklerinin menfaati var.

Bir diğer yazısında aynı muharrir Şimal ve Kırım Tatarlarının da Türk olduğunu iddia ederken, yazısını, "Bize düşen vazife ise, bu gibi ayrılıklara mani olarak her gün birliğe doğru yürümek ve ayrılık görenlere değil, birliği isteyenlere yardım etmektir."* cümlesiyle bitiriyor. Ortada bu birliği isteyenler pek açık görünmüyor. Biz mi? Muhakkak ki değil! Şimal ve Kırım Tatarları mı? Onlar da değil! O halde kime yardım edecek imişiz? Sadece Zeki Velidi'lere, Muharrem Feyzi Togay'lara ve hempalarına mı? Yoksa yabancı devletlere mi! Kime?..

Bir an için Kırımlıların, Kazanlıların, Azerbeycanlıların vesairenin şimdiki hayat şartlarından ve devlet sistemlerinden memnun olmadıkları farzı muhal kabul edilse bile bu işi neden biz üzerimize alıyoruz, varsınlar kendileri yapsınlar! Bizim onlar hesabına dökecek kanımız, feda edilecek canımız ve malımız yok! Bütün Türk ve Tatarları içine alacak büyük Türk imparatorluğu!

Yabancı devletlerin ve onların Türkiye'deki uşaklarının inanır gibi göründükleri ve Türk milletini inandırmak istedikleri bu ham hayal karşısında insan gayri ihtiyari Cumhuriyet inkılabımız zamanında hilâfet lağvedilirken saltanatla alâkadar ve binnetice yabancı devletlere hizmet eden mürteci zümrelerin bir Türk halifenin idaresi altında bütün islâm âlemini birleştirmek için sarfettikleri boşuna gayretlerini hatırlıyor... O zaman onlar islâmları bizim idaremi altına almak hayaliyle yaşıyorlardı, şimdiki Türkçüler de Meşrutiyetten sonraki selefleri gibi bütün Türkleri birleştirecek muazzam bir imparatorluk hayalinin peşindeler. Filhakika bunlar tam manasiyle aynı şeyler değildir. Fakat böyle bir sergüzeşte atıldığı takdirde Türkiyemiz için doğacak netice

* Çınaraltı mec. No. 26: "Şimal ve Kırım Türkleri Tatar mıdırlar?".

aynı olacaktır. Bu münasebetle okuyucularımıza, o vakit bu halife taraftarlarına karşı Gazi Mustafa Kemal'in söylediği bir iki cümleyi hatırlatmak isteriz:

"Böyle bir hükümdarın (halife namı altında bir hükümdarın) temini mevkii için bir avuç Türkiye halkını hasır ve tahsis etmek, onu mahveylemek için tatbik olunagelen tedbirlerin en müessiri olmaz mıydı?"

"Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu umum islâm ümûrüne tasarruf sahibi kılmak fikrinde olanlar, bu vazifeyi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on misli nüfustan mürekkep olan büyük islâm kütlelerinden talep etmelidir. Yeni Türkiyenin ve yeni Türkiye halkının, artık kendi hayat ve saadetinden başka düşünecek bir şeyi yoktur... Başkalarına verecek bir zerresi kalmamıştır..."

"Bir an için farzedelim ki, dedim, Türkiye, mevzuubahis vazifeyi kabul etsin... Bütün âlemi islâmı bir noktada tevhid ederek sevk ve idare etmek gayesine yürüsün ve muvaffak dahi olsun! Pekâla ama, tahtı tabiiyet ve idaremize almak istediğimiz milletler derlerse ki, bize büyük hizmetler ve muavenetler yaptınız, teşekkür ederiz. Fakat biz müstakil kalmak istiyoruz. İstiklâl ve hâkimiyetimize kimsenin müdahalesini muvafık görmeyiz! Biz kendi kendimizi sevk ve idareye muktediriz!"

"O halde Türkiye halkının bütün mesai ve fedakârlığı sadece bir teşekkür ve dua almak için mi ihtiyar olunacaktır?"

"Millete şunu da ihtar ettim ki, kendimizi cihanın hâkimi zannetmek gafleti artık devam etmemelidir. Hakikî mevkimizi, dünyanın vaziyetini tanımamaktaki gafletle, gafillere uymakla, milletimizi sürüklediğimiz felâketler yetişir!. Bile bile aynı faciayı devam ettiremeyiz."*

Millî İstiklâl savaşında ve müteakip yıllarda Türk milletine önderlik etmiş olan Atatürk tarafından söylenen bu veciz sözler, sadece o zamanki şeniyeti, hakikati aksettirmekle kalmaz, bugün de derin bir gerçeği ifade etmektedir. Bu cümleler içinde geçen *islâm* yerine Türk kelimesi kullanılacak olursa, pantürkist hareketin, büyük Türk imparatorluğu

* Nutuk, 1927 tabı, s. 432-433.

fikrinin halkımız için ne feci bir mahiyet taşıdığını gösterir. Bu sözlere her hangi bir ilâvede bulunmak, değerini azaltmaktan başka bir şey yaramaz.

O halde yabancılar tarafından ve sadece kendi menfaatlerine bir alet olarak ortaya çıkarılan bu Turancı, Türkçü fikirlerin mürevviçlerine, Türk milletinin en gür bir sesle söyleyeceği bir tek şey vardır:

—Efendiler, ne halt ediyorsunuz?

NİÇİN HARP İSTERLER!

"Harp zarurî ve hayatî olmalıdır. Hayatı millet tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir".

ATATÜRK

Harp taraftarlığı ırkçılığın ayrılmaz bir parçasıdır. Bugün ırkçılık iddiasını umumi politikasına prensip olarak kabul eden devletler totaliter devletlerdir. Bu devletler tarafından ırkçılığın ne gibi bir maksatla çıkarıldığından yukarıda kısaca bahsetmiştik. İrkçı olan bu devletler prensiplerinin tabii ve zarurî bir neticesi olarak harp taraftarlığı ile maddî, manevî bütün varlıklarını seferber etmek suretiyle bütün cemiyeti bir harp makinesi haline sokmaya gayret etmişler, muvaffak da olmuşlardır. Yüksek ırkın! diğerlerini idare imkânını kazanması, yüksek milletin diğer aşağı milletleri hakimiyeti altına alabilmesi için, biricik yol ve vasıta tabiatıyla harptir hem de istilâ harbi. Onun için ırkçılığın bu devletlerin ideolojilerine girmiş en mühim bir unsur olması icap eder. İrkçılığın liderleri ve mürevviçleri tarafından bu memleketlerde harpçilik lehinde ciltlerle kitaplar yazılmış, hakikî edebiyat yerine hiç bir edebî ve sanat kıymeti olmayan muazzam bir harp edebiyatı yaratılmıştır. Gençlik müesseselerinde, mekteplerde ön safta ırkçılığı gözönünde bulunduran, Ortaçağı andıran bir terbiye sistemi tatbik edilmektedir. Çocuk en küçük yaşından itibaren harpçi bir ruhla yetiştirilir.

İrkçı olunca harpçi olmak da şarttır. Yoksa harp olmazsa ırkçılık hiç bir manâ ifade etmeyen boş bir söz olmaktan ileri geçemezdi.

Efkârı umumiyeği harpçilik tarafına çekebilmek için,

ırkçılığın ideolojisini yapan nazariyecilere ve onları takip eden diğer kalem erbabı her fırsatta harbin insan tabiatında mevcut bir haslet ve milletlerin yaşayabilmesi için tabii bir zaruret olduğunu, ictinabı kabil olmadığını, harplerin medeniyet getirdiğini, ırkları yükselttiğini ve tasfiye ettiğini iddia etmişlerdir. Bunlara göre yerinde rahat rahat yaşayan ve kendi refah ve hayatını temin için sulh ve sükûn içinde, hiç kimseye zarar vermeden çalışan milletlere karşı açılan istilâ ve tecavüzî harpler mukaddes bir şeydir.

Bizim mahut ırkçılarımızda da aynı şeyi görüyoruz. Onlardaki ırkçılık fikri kendilerine ait orijinal bir buluş olmadığı gibi, ırkçılık prensibi Türk ırkçılığının kendine has müşahhas bir hususiyeti de değildir. Bizim ırkçılar da diğerlerinin bu husustaki fikir ve görüşlerini aynen kullanmışlar, onların söylediklerini elifi elifine tekrarlamaktan başka bir şey yapmamışlardır. Bizim ırkçı Türkçülere göre de harp, insanî bir zarurettir, yaşamak için lâzımdır.

Bizdeki ırkçıların fikriyatçıları arasında geçinen bir Peyami Safa vardır, onu hepimiz yazılarından tanırız. İşte, malûm mektebin, malûm köhnemiş fikirlerini bir gramofon plağı gibi tekrarlamaktan başka hiç bir şey yapmayan bir mütefekkir!..

“Hayat bir mücadeledir.. Harp, canlı mahlûkların en alelâde fonksiyonudur.”* diyerek alelilâk harbi canlı mahlûkun yemek içmek gibi tabii bir ihtiyacı gösteriyor. En insafli, en mutedil davrandığı zamanlarda bile “sulh ve harbi aynı şey olarak” gösterir. “Birkaç damla kanın, ikisi arasındaki iştirâk, heyecan ve hedef birliğini ortadan kaldırmıyacağı”** söyler.

Aynı fikri Peyami Safa’dan başka diğer bütün ırkçılarda da görürüz. Yalnız diğerleri onun gibi içine biraz felsefe çeşnisi karıştırarak tumturaklı cümlelerle ifade edemezler ve daha bayağı bir ifade ile ve açık söylerler. Meselâ Eyuboğlu M. Zeki isminde birisi, sulhu “dışı yaldızlı, içi kof ve ruhları, dimağları uyuşturan bir martaval”*** sayar.

Bir diğer fikir kahramanı da alelilâk harbin lüzum ve

* *Çınaraltı*, No. 38: “İlim karşısında milliyetçilik”.

** *Çınaraltı*, No. 48: “Milliyetçilikte ideal”.

*** *Gök Börü*, s. 5: “Kökten bir değişiklik lâzım”.

zaruretini hocaları gibi ilmi (!) bir tarzda isbata kalkışamazsa da, onlardan kaptığı fikir kırıntıları ile aşağıyukarı aynı tekerlemeyi yapar:

“Savaşın insanî olduğunu düşünmeğe lüzum yoktur. Milliyetçilikle savaş bölünmez bir bütünlüktür. Savaş milli davanın temelidir.”*

Zaten umumiyetle düşünmeye de lüzum yoktur sadece verilen emri yerine getirmek gerek...

Aynı yaveleri derece derece değişen ifadelerle fakat aynı renk ve boyada bütün türkçülerde görmek kabildir.

Meselâ Nihal Adsız da *Çınaraltı* mecmuasının 35’inci sayısında “Türk gençliği nasıl yetişmeli?” başlığı ile yazdığı bir hezeyannamede:

“Biyoloji bakımından hayat bir savaştır. Tarih de hayatın milletler arasındaki çarpışmalardan ibaret olduğunu ve medeniyetin ilerlemesine de savaşların sebep olduğunu katî olarak isbat ediyor.” diyor.

Al Timur Kılıç imzasiyle, *Çınaraltı*’nın 7’nci sayısında çıkan “Harp” adlı bir yazıda da mücadelenin değişmez bir kanun olduğu, insan ırkları arasındaki mücadelenin de harp olduğu ve harbin en büyük medeniyet nâkili vazifesini gördüğü söyleniyor.

Bugünkü harp başladığından beri Cumhurreisimiz İsmet İnönü’nün hemen hemen her nutkunda harp insanlık için bir âfet ve medeniyeti tahrip eden bir müsibet olarak gösterildiği halde bu efendiler, harbi, medeniyeti nakleden, tekamül ettiren; iyi bir vasıta olarak ve ısrarla gösteriyorlar. Buna şaşmamak lâzımdır!

Bu ırkçı türkçülerin harple ilgili bütün yazılarına bir göz gezdirecek olursak söylediklerinin birbirinin aynı olduğunu, hiç bir yenilik göstermediğini görürüz. Nitekim yine aynı adam, aynı yazıda bu mevzularla az çok ülfeti bulunan ve yabancı dillerde bu mevzu etrafında çıkan eserlerden bir kaçını okumuş olan herkesçe malûm yavelerden birisini daha tekrarlıyarak “Harp iyi ırkları fena ırklardan tefrik eder, ırkları tekâmül ettirir, tasfiye eder” diyor.

Peki ama efendiler, ulu orta bir harptir tutturmuşsunuz!

* *Gök Börü*, Sayı: 2, “Savaş ve insanlık”, Nuri Yegün.

Hangi harpten bahsediyorsunuz? Mücerret olarak harbe, cinsi ve mahiyeti tayin edilmeden ne aleyhtarlık, ne de taraftarlık edilebilir. Harplerin müşahhas olarak ele alınması ve öylece tetkik edilmesi lâzımdır. Harplerin mahiyetini tesbit için ise, ne maksatla yapıldığını tetkik etmek lâzımdır.

Taarruz ve istilâ harpleri, müdafaa harpleri var, millî kurtuluş harpleri var. Hiç şüphe yok ki, bunlardan son ikisi mergup ve mukaddestir. Sulh ve sükûn içinde yaşarken hiç bir sebep olmadan, durduk oturduk yerde vatanına bir yabancı tarafından tecavüz edilmiş bir milletin yurdunu, şerefini, namusunu korumak için giriştiği bir harp elbetteki mukaddestir, elbetteki meşru ve muhiktir. Yabancıların hükmü altında esir veya yarı esir yaşayan bir milletin millî kurtuluşu, millî istiklâlî için kalkınmasından, silâhına sarılmasından daha yüksek, daha asil ve mert bir hareket nasıl tasavvur edilebilir! Bu her iki nevi harp de bütün milletlerin hiç tereddütsüz son ferdine kadar genç, ihtiyar bütün efradını, bütün evlâtlarını varını yoğunu seve seve feda ettiği harplerdir. Bu harplerde milletler varlıklarını, en aziz bildikleri millî istiklâllerini korumak veyahut kazanmak için savaşırlar.

Tarihte, hakikaten insanlık için müterakkî bir adım teşkil eden, diğer nevi pek çok harpler de vardır. Her demokrat, her ileri düşünceli insan bu harpleri takdir eder, faydalı bulur. Müterakkî sayabileceğimiz harplerin yaşadığımız devirlere göre bir takım hususiyetleri de olmak lâzım gelir. Meselâ Avrupa'da millî devletlerin bir birlik halinde teşekkül ettikleri devre (1789-1871) esnasında pek çok harpler olmuştur. Bu harplerin herbirinde yeni bir millî devletin kuruluşu, bir millî birliğin teazzuvu görülür ki, bu da bir harbin müterakkî, medeniyet ve insanlık hesabına hakikaten faydalı olması için kâfidir. Bu devirde yapılan harplerde millî devletlerin teşekkül, millî birliğin gelişmesi veya kurulması için, düşman olan yabancı mutlakiyet idarelerine karşı harp edilmiştir. 82 sene süren bu devrede Avrupa kıtasının belli başlı dört büyük millî devleti kurulmuştu: Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya... Bu devletlerin teşekkülü ancak bir çok harplerden sonra tahakkuk edebilmiştir. Avrupa'da bu millî harpler zincirinde sonuncu halkayı teşkil eden 1871 Prusya-Fransa harbinde de Prusya, hem derebeyliğin dağılık

idaresinden, hem de Fransız ve Rus mutlakiyet idarelerinin tazyikinden kurtulmuştu. Bu devredeki harplerde de alelusul rakip memleketler soyuluyordu, birçok insan ölüyordu, şehirler harap oluyordu. Fakat bütün bunlar bu harplerin müterakkî ve insan medeniyetine, milletlerin kurtuluşuna yardımcı mahiyetini ortadan kaldırmak için bir sebep teşkil edemezler.

Fakat bundan sonraki devrede Avrupa kıtasında geçen harpler büsbütün başka bir mahiyet almıştır. Artık başlıca millî devletler teşekkül etmiş, iktisat ve siyaset bakımından bütün dünya paylaşılmış, nüfuz muntakaları halinde şu veya bu devletin elinde toplanmıştır. Bundan sonra gelen harplerde —tabii bu, devletlerin birbirleriyle olan çarpışmaları— kuvvetlinin zayıfı ezmesi, elindeki lokmayı kapması, hiç değilse paylaşması bahis mevzudur. Fakat bu devrin de müterakkî harpleri vardır. Bunlar da herkes tarafından takdir ve takdis edilmeğe lâyiktir: kurtuluş harpleri, millî istiklâl harpleri.

Müstemleke ve yarı-müstemleke halklarının emperyalist devletlere karşı giriştikleri harpler de bu meyandadır. Ecnabilerin istilâsından yurdumuzu kurtarmak için giriştiğimiz millî savaşımız bunların en parlak ve muvaffak misallerinden birini teşkil eder.

Şimdi içinde bulunduğumuz harp şartları altında da muhik görülecek ve takdis edilecek bir harp tipi de müdafaa harbidir. Millî istiklâlini, yurdunu muhafaza ve müdafaa için istilâcılara karşı savaşan bir millet, silahına sarılırken en asil, en şerefli bir hakkını kullanıyor demektir, en meşru bir yolda yürüyor ve mukaddes bir harbe girmiş demektir.

İstilâ emeliyle başka milletlere saldırmış, kendi siyasi ve iktisadî hâkimiyeti altına almak maksadiyle diğer milletlerin istiklâline balta vuranlara karşı bütün milletlerin; dolayısıyla beşeriyetin başına azılı bir belâ kesilen tecavüzü bertaraf etmek, milletlerin hür olarak istedikleri gibi yaşamasını temin etmek gayesiyle girişilecek harp de muhakkak ki meşru ve müterakkî bir harptir, insanlık için faydalıdır.

Bunların dışında emperyalist harpler dedikleri tecavüz ve istilâ harpleri de vardır ki, bunlar hiç bir zaman hoş görülemez, mazur gösterilemez, takdir ve takdis edilemezler.

İşte bunun içindir ki, biz aleltilak harpten bahsedilemez, ulu orta harp aleyhtarlığı veya taraftarlığı yapılamaz, demiştik.

Bütün dünya ırkçıları tarafından ileri sürülen bir iddia da yukarıda söylediğimiz gibi harplerin ırkları tasfiye ettiği, yükselttiği, iddiasıdır. Buna akıl erdirmek cidden güçtür. Karşılıklı iki millet veya millet grupları birbirleriyle harp ediyorlar. Cenkleşen bu milletlerden mağlup olanı, fazla zayıyat vereni için ırkta yükselmesi ve tasfiyesi değil, şimdiki harp metodlarına ve gemi aziya almış ihtiraslara bakılırsa ırkın daha fazla inhizamı, inhitatı bahis mevzuu olabilir. Galip gelen taraf için vaziyet pek başka türlü değil. Bu harp sonunda tabii bir çok zayıyat ve telefata vermiş olacak. Irkların, milletlerin medeniyet yolundaki ilerleyişlerinin ölçüsü olan kültür müesseselerinin, medeniyet eserlerinin harap olmasından sarfınazarla, muzaffer çıkan milletin harpçilik maneviyat ve cesaretinin yükselebileceği bir ihtimal olarak kabul edilebilse de biz bunu ırkın tasfiyesi olarak ele alamayız. Birçok telefata vermek suretiyle, ırk itibarıyla karışık olanların ortadan kalkması yolu ile mi ırk tasfiye olunacak? İnsanın aklına gayri ihtiyarı şöyle bir sual geliyor:

Harbe iştirak eden orduların ezici çokluğunu teşkil edenler köy ve şehir çocuklarıdır; halktır; yoksa bu ırkçı efendiler bu halk tabakalarını hakir görüyorlar da ırkın tasfiyesi namına bunların ortadan kaldırılmasını mı istiyorlar? Bu nokta ırkçı efendilerce izaha muhtaç bir halde durmaktadır. Ne ise biz yine sadede gelelim:

Mutlak olarak harp taraftarlığı yapan bu ırkçı türkçülerin istedikleri, bize tavsiye ettikleri harp nedir: Nasıl bir harptir? Tabii bu meseleyi açıktan açığa pek ortaya atamıyorlar ama bunu fikirlerinden çıkarmak mümkündür. Bazen coşarak kapalıca bir ifade ile dışarı vurdukları da vakidir. Meselâ: Oğuz Türkkan isminde bir zıpcıktı *Gök Börü* mecmuasının birinci sayısında "Türkçülüğe bakış" adlı yazısında: "Ani bir hadisenin ufuktaki o dağlara (tabii Kafkas dağları kastediliyor) bizi yıldırım hızıyla, yarım veya öbür gün yandırtmayacağı ne malûm?" diyor. İşte beklenen, tavsiye edilen harp!

Irkçılar içinde bu adam kendini bilmez biridir, onun sözleri bizim fikir davalarımız için esas olarak alınmaz diye

itiraz edenler bulunabileceğini şimdiden tahmin ediyorum. Fakat Türkiyemiz herhangi bir yabancı devletin taarruz ve tecavüzüne uğramadığı müddetçe mahut türkçülerimiz tarafından bize tavsiye edilen harp, demin harp nevilerini ayırırken bahsettiğimiz sonuncu kategoriden bir harpten başka bir şey olamaz. Böyle bir harbe ise Kemalizm prensipleri ve hükümetimizin dış siyaseti de manidir. Ondan başka böyle bir harbin doğrudan doğruya yurdumuz ve milletimiz için faydalı olmayacağına da hiç şüphe etmemek lâzımdır, bu ancak müteceviz ve istilacı devletlere bir hizmet olur; böyle bir hareket de ittifaklarımıza, dostluklarımıza aykırı olduğu gibi bitaraflık politikamızı da ihlâl eder.

Biz "yurtta sulh, cihanda sulh" taraftarıyız; hiç kimse nin toprağında, varlığında gözümüz yoktur. Şu halde efendiler, ne diye harpçilik çığırkanlığı yapıyorsunuz? Bu hareketlerinizle bizi —Atatürk'ün söziyle ifadelendirelim— bir cinayete mi sevk etmek istiyorsunuz?*

YALNIZ TOTALİTER SİSTEMİN DEĞİL, TOTALİTER DEVLETLERİN DE AŞIKI, HAYRANIDIRLAR

Irkçı türkçülerimizin demokrasi aleyhtarlığını herkes bilir. Bunu isbata hacet yoktur; görünen köye kılavuz istemez. Bozkurtçu, Gök Börücü gibi sokak çığırkanlarının yazılarından tutunuz da daha ağırbaşlılarının gazete ve mecmualarında yaptıkları neşriyatın da hemen her satırında bunu sezme mümkündür. Hattâ bunların demokrasi aleyhtarlığı o kadar sarıh, o kadar küstahça ve cüretlidir ki kendilerine bahşedilen demokratik haklardan istifade ederek, hattâ Teşkilâtı Esasiye Kanunumuza, Kemalizm ve Cumhuriyet İnkılâbımızın prensiplerine, Cumhuriyet Halk Partisi programına aykırı ve zıt fikirlerini ortaya atmaktan bile

* Harp hakkındaki fikirlerimizi kâfi derecede açık söylediğimiz için okuyucularımızın nazarında bizim de mahutların aksine olarak umumiyetle harp aleyhtarı olduğumuz zehabının uyanmayacağını biliyoruz. Fakat her ihtimale karşı açıkça söyleyim ki istilâcılar tarafından yurdumuza yapılacak herhangi bir taarruza karşı milletimizin kahramanca savaşarak başta yurdumuzu, milli istiklâlimizi korumasını ve böyle bir harpte milli satvetimizi göstermek için de şimdiden hazır bulunmaktığımızı can ve gönülden isteriz. Esasen bunun aksini düşünen bir Türkün mevcudiyeti bile tehayül edilemez.

çekinmezler. Bunlardaki demokrasi aleyhtarlığı şüphesiz ki, tesadüfi değildir. Bugün dünyanın hiç bir yerinde bir tek ırkçı yoktur ki aynı zamanda demokrat ve demokrasiye taraftar olsun. Onlar halktan bahsettikleri, milliyetçilikten dem vurdukları zaman demagojilerinin en yüksek hünerini, marifetini gösterirler.

Bizim ırkçılarımız da Avrupa'daki ülküdaşları gibidir. Onlar da demokrasi rejimini istemezler, totaliter idare sisteminin hasretini çekerler. Bu totaliter rejim hayranlığı sadece bu kadarla kalsa iyi. Meselâ totaliter rejimle idare edilen Alman milletine, Alman ordusuna, Alman tekniğine hayranlıkla başlar.. Daha doğrusu propaganda da bu en mülâyim şekil olarak kabul ve tatbik edilir, hattâ bu hayranlıklar bazan o kadar ileri gider ki, kabından taşarak, en mukaddes varlıklarımıza kadar dil uzatır.. Tapınma derecesine varan bu hayranlık, bazılarında, bugün bütün milletimizin medarı-iftiharı olan ve icabı halinde yurdumuzu, millî istiklâlimizi, şeref ve namusumuzu kahramanca korumaya azmetmiş, hazır ve muktedir olan şanlı ordumuzu ve onun yüksek komutanlarını bile dolayısıyla küçük gösterecek dereceye çıkar. Hiç şüphesiz ki, Alman askerî tekniğini herkes gibi biz de takdir ederiz. Osmanlı saltanatı zamanında ordumuzun islâh ve tensiki içinde Almanlardan ne kadar faydalandığımızı biliriz. Mamafih arada şunu da söyleyelim ki, Alman komutanları bizim ordumuzda çalıştılsa bunu bizim milletimiz için değil, kendi devletleri hesabına ve ancak devletlerinin menfaatinin müsaadesi nisbetinde yapmışlardır. Her re ise biz işin bu tarafını geçelim. Bu böyle olduğu halde ordumuzda generallik rütbesine kadar ulaşmış bir muharrir; Emir Erkilet, Von der Goltz paşanın "bir hiçten bir türk ordusu" kurduğunu söyledikten ve Türk Alman silah arkadaşlığını ballandıra ballandıra anlattıktan sonra "Türkiye topraklarında ve bizzat kendi eseri olan bir Türk ordusunun başında vefat ettiği için her halde teselli duyarak gözlerini dünyaya yummuş olacağından eminim"* diyor.

Birinci Cihan Harbinden beri bazılarının ağzından hiç de düşmeyen, sakız gibi mütemadiyen çiğnenen şu Türk-Al-

* Cumhuriyet gazetesi, 1.5.942, "Von der Goltz paşa ve Türk-Alman silah arkadaşlığı".

man silah arkadaşlığı.. Bunun nasıl bir tuzak olduğunu anlamak için bu silah arkadaşlığının sonunda Türk milletine hüsrân ve mağlûbiyetten başka ne verdiğini şöyle bir düşünmek kâfidir zannederiz. Von der Goltz paşanın şahsına gelince onun da Türkiye ve Türk ordusu hakkındaki şahsî düşüncelerinin bizim için pek de dostane telâkkisine imkân bırakmayacak mahiyette olduğunu gösteren bazı delillere tesadüf ediyoruz.*

Her ne ise, şimdi asıl maksadımıza gelelim:

Millî istiklâlimizin, hudutlarımızın kahraman bekçisi, bütün güvenimizi bağladığımız Türk Ordusunu Von der Goltz paşa bir hiçten yaratmış ve bu ordu bizzat Von der Goltz paşanın bir eseri imiş. Şimdi Von der Goltz paşanın yattığı toprakların müdafasını kahraman omuzlarına salâhiyetle alan ordu Türkiye Cumhuriyeti Ordusudur, Millî Türk Ordusudur. Von der Goltz paşanın ordusu değildir. Osmanlı saltanat ordusu da niçin onun eseri oluyormuş? Bu ordu bizzat Türk milletinin ve yüksek kumandanlarımızın eseri değil midir? Bu ordu bugünkü varlığını millete, Mustafa Kemal'e, İsmet İnönü'ye, Fevzi Çakmak'a en büyük rütbeden en kü-

* 1897 senesinde yazılıp *Deutsche Rundschau* mecmuasında intişar eden bir yazısında Von der Goltz paşa Türkiye'nin Avrupa'daki arazisini terk ederek sadece Anadolu'ya çekilmesi fikrini iddia ediyor ve bu meyanda Boğazlar hakkında:

(Hükümeti Osmaniyenin faaliyetini takip edenler bu hükümetin Türkiye'nin hayatına asla taallük etmeyen mesali ile —ki bunların en mühimi boğazlar meselesidir— vakit geçirdiğini elbette farkeylemişlerdir. Halbuki son zamanlarda bunun da ehemmiyeti çok azaldı. Boğazların mevcudiyeti bugünkü günde Türkiye için bir zamanı emniyet ve mahfuziyet değil, belki bir sebebi gailedir.)

(Doktor Yek, "Balkan harbinden sonra Şarkta Almanya", sahife 85)

Bundan başka,

(Balkan harbinin Bulgar zaferiyle neticelenmesi sebeplerini izah eden bir Bulgar zabiti:

"... Bulgar zabitanı geçen ilkbaharda Goltz paşa tarafından bir Alman risale-i mevkute-i askeriyesine yazılıp müşarünileyh'in 910 senesinde hazır bulunduğu Osmanlı manevraları hakkında tenkidatını havi bir makaleyi kemali dikkatle mütalaa eylediler. Bu makalede serdolan mülâhazat zamanımızın en maaruf sevkülceyş muallimlerinden biri olan Goltz paşanın bizzat kendi tarafından Türkiye'de mesbuk olan mesaisinde pek az semerat hasıl olduğunu ve orduyu Osmaninin kıymeti fenniyesi hakkında katiyen hayalata kapılmadığını ih-sas ve işrab eylemekteydi. Goltz paşa efradı askeriyede manevra kabiliyeti mevcudiyetine mütevakkıf olan harekâti asakiri Osmaniyeye icra ettirmek katiyen caiz olmadığını ve asakiri merkume bir kütle-i kesife halinde sevki idare edilmedikçe onlarla bir muvaffakiyet istihsali ihtimali hemen mefkut bulunduğunu makâmı ihtarda beyan ediyor. Biz bunu okuduk ve o zaman Osmanlı ordusunun halini anladık." diyor.)

Aynı eser, sahife 120-121.

çük rütbeli subayına varıncaya kadar komutanlarına borçlu değil midir? Von der Goltz paşanın bu orduda ne hakkı vardır? Bugünkü Erkilet, Almanların eseri olabilir, fakat Türk Ordusu aslâ! Almanlarla Umumî harpteki silah arkadaşlığımızın bizi düşürdüğü feci mağlubiyetten Türk milleti, Türk ordusu sadece kendi kuvvetiyle, kendi kendine güvenerek silkindi, kurtuldu.

Erkilet istediği kadar Alman taraftarlığı yapabilir ama, general olarak çalıştığı orduyu bu derece düşürmek, milletimizi ve yüksek komutanlarımızı bu kadar küçük görmek doğrusu biraz fazla. Hattâ insanı samimiyetle söylenildiğinden şüpheye düşürecek kadar fazla.. Böyle söylemekle Erkilet aynı zamanda millî kahramanlık menkıbeleriyle asırları dolduran askerî tarihimizi ve ananelerimizi de inkâr etmiş oluyor.

İşte böyle abes bir şekil alan totaliterizm hayranlığı muhakkak ki, kendi millî davalarımızın, öz sosyemizin ortaya çıkardığı orijinal, millî ve mahallî şartların doğurduğu bir zaruret değildir. Irkçılarımız şimdiye kadar göstermiş bulduğumuz diğer ana prensipleri gibi bunu da taklitçilik yoluyla dışardan almışlardır.

Totaliterizm hayranlığının dışarı malı olduğunu belirtmek için yorulmaya bile değmez. Haricinin tesiriyle yapıldığının en önemli buhranı da bu efendilerin sadece mücerret olarak totaliter rejim taraftarlığıyla kalmayıp, mevcut totaliter devletlere hayran olmaları ve bu hayranlıklarını da alenen açığa vurmaya kendilerine âdeta bir vazife bilmeleridir.

Totaliter devletlerin gerek harpte gerekse diğer herhangi bir sahada, en ehemmiyetsiz bir muvaffakiyeti bile, sanki kendilerine aitmiş gibi, bu adamların koltuklarını kabartır, bir bayram havası içinde, meselenin ehemmiyetine göre, uzun kısa neşeli günler geçirmelerine sebep olur. Böyle bir anda el alemden utanmasalar, sokak ortasında kucaklaşıp birbirlerini tebrik edecekler. Belki bunu da yaptıkları oluyor, ama biz şahsen şahit olmadık.

Cumhuriyet, *Tasvirî Efkâr* gazeteleri başta olmak üzere ırkçı geçinen bütün neşriyatta, doğrudan doğruya veya dolayısıyla totaliter devletlere sempati gösteren, hulus çakan yazıları hergün bulmak mümkündür. Irkçılar sanki taksitle

ödenek bir borçmuş gibi bu hareketlerinde sadakat gösterirler. Totaliter devletlerin lehine yazı yazmak fırsatını bulmadıkları gün hiç değilse gazetelerindeki büyük puntolu başlıklarla bu borçlarını eda ederler.

Meselâ seciyesi her boyaya girmeye müsait olan ve son zamanlarda da ırkçılığa kapılanan Yusuf Ziya Ortaç:

“Don nehri şarapnel yağmuru altında lâstik teknelerle geçildi. Karadenize dağlardan hücumbotları indirildi...”

“Mucize! Mucize!”* diyerek haykırırken insanın gözü önüne babasının getirdiği bir hediyeye çok sevinen bir çocuğun heyecanlı neşesi geliyor.

Bir gün Hitler’in bir nutkunu radyoda dinlerken Almanca bilmediği halde, bu ne ses, bu ne ses ya Rabbim! diyerek heyecan ve sevinçten düşüp bayıldığı rivayet edilen** Peyami Safa’ya ne dersiniz?

İşte bu Peyami Safa elinde ustaca kullandığı kalemine, vaziyet ve şartlara göre istediği şekilde elâstikî inhinalar verdirerek mütemadiyen totaliter devletleri metheder durur.

Birçok yazıları usta bir gazeteci diliyle yazılmış âdeta bir methiyeden, bir kasideden başka bir şey değildir. Yalnız bu yazıların içinde her zaman kimyadaki katalizör vazifesini görebilecek felsefe ve içtimaiyat terimleri, fikir ve söz kalabalığı bulunur. Türk okuyucunun ağzına acı gelecek zehirli hapları yaldızlayarak yutturmak lâzım geldiğini Peyami Safa pek iyi bilir:

“Tarihin yaman bir tecellisi olarak, büyük davamız lehine ilim, felsefe ve realite birbirine sarılıyor. İşte yeni dünyaya —yeni nizam— bu eşsiz ve güzel kucaklaşmadan doğuyor.”***

Bu yazısında Peyami mücerret olarak ortaya attığı totaliter sistem hayranlığını neticede konkrete bir halde totaliter devletlere kadar teşmil ediyor, bütün Avrupa milletlerinin ve hiç şüphesiz bu arada Türk milletinin de zararına kur-

* *Çınaraltı*, No. 42, “Mucize”.

** Peyami’nin Hitler’in sesine bayılabileceği pek de gayri varit görülemez. Çünkü bu zatın anlaşılın Almanların sesine karşı bilhassa zaafı vardır. Çünkü ikinci, üçüncü derecede bir operet şarkıcısından daha ileri gidemeyen Erna Szak’ı da 24 Mart 1941 tarihli *Tasvirî Efkâr*’da “radyoda dinledim, bu bir ses değil, mucizedir” diyerek göklere çıkarıyordu.

*** *Çınaraltı*, No. 41, “İlim karşısında milliyetçilik, 60 felsefe ve milliyetçilik”.

mak için uğraşılan yeni nizama kollarını açıyor, gel, gel! diyor.

Yazılarında temkinli olmayı hiç bir zaman ihmal etmek istemediği halde Peyami, bazen de hislerine fazlaca mağlup olmaktan kendini kurtaramıyor. Bu harpte totaliter devletlerin zaferine —öyle istediği için olacak— çabuk inandı ve bu inanını mevsimsiz, henüz sırası gelmeden açığa vurdu; biraz daha beklemesi icap ederdi:

“Tarihte hiç bir harp, zaferini bu kadar peşin vermemiştir. Adeta bugünkü harp başladıktan sonra birbirini kovalayan yıldırım zaferleri...”* Hakikaten biraz acele bir hüküm!

Her ne ise bu efendiler istedikleri kadar totaliter rejim taraftarı olurlar, Kemalizmden uzaklaşırlar. Hattâ —milliyetçilikle pek kabili telif değil ama, biraz daha geniş davranarak söyleyelim— totaliter devletlere hayran da olabilirler. İsteyen Hitler’in sesiyle bayılıp ayılsın, isteyen bıyıklarını taklit etsin, isteyen kâkülünü alınına doğru uzatsın...** Bu kendilerinin bilecekleri bir iş sayılabilir ve her koyun kendi bacağından asılır, deyip geçilebilir. Fakat iş maalesef bu kadarla kalmıyor, bu hayranlığa aktif bir propaganda mahiyeti de veriliyor. İşte buna Türk efkârı umumiyesinin tahammülü yoktur. Bizi de onlara benzetmek istiyorlar. Halbuki biz Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Atatürk’ün dediği gibi yalnız kendimize benzeriz. Bu propagandanın pek çok kereler daha da ileri götürülerek hükümetimizin haricî siyasetine aykırı ve zıt bir istikamette inkişaf ettirildiği de oluyor. Yeni nizam makul ve iyi bir şey gibi gösterilmekle kalmıyor, yeni nizam hareketine bilfiil iştirâk etmemiz tavsiye ediliyor. Yunus Nadi, 20 ikinci teşrin 941 *Cumhuriyet* gazetesinde:

“Esas itibariyle Avrupa memleketlerinin kendi aralarında işbirliğine dayanan yeni bir nizam çevresinde, yeni bir hayat merhalesine intikal etmelerini makul görmeyecek aklı başında tek adam bulunmaz.” diyerek yeni nizama daha mülayim bir şekle sokmak gayretini de göstermiş iken Peyami Safa 26.1.1942 tarihli *Tasviri Efkar*’da Avrupa’da bir kıta şuuru meydana gelmekte olduğunu, bizim de Avrupalı olduğumuzu

* *Çınaraltı*, No. 4, “İnsan yok; millet var”.

** Oğuz Türkkan, Adsız.

mu ve yeni Avrupa kuruluşunda fiilî bir rol oynamamız lâzım geldiğini açıkça söylüyor.

Görülüyor ki, neticede dönüp dolaşıp bizim de bu harbe, hem de totaliter devletlerle bir safta karışmaklığımız isteniyor. Hükümetimizin mütemadiyen tekrarlanan şaşmaz birtarafılık siyasetine rağmen bu efendiler bu cüreti nerden buluyorlar? Hükümetimizin haricî siyasetine aykırı hareketleri sadece Mihver taraftarlığı etmekle kalmaz; bunun tabii bir neticesi olarak müttfikimiz ve dostumuz olan devletlere de çatılır, ağız dolusu küfürler, hakaretler yağdırılır. Meselâ kendisi bir çekirge kadar cılız olduğu halde coştugu zaman, Peyami, koskoca dev Amerikayı illetler içinde kıvranan ve remli bir pehlivan gibi görür.* Müttfikimiz İngiltere’yi de tehdiye varacak kadar ileri gider.** Hele hepsinin birden komşumuz Sovyetler Birliği’ne karşı yazdıklarını zikre bile hacet yok.

Şu halde bu efendiler Cumhuriyet hükümetimizin dış politikasını da beğenmiyorlar, ne istedikleri ise meydandadır. İrkçılıklarının nereden geldiği, hangi harbi ve niçin istedikleri, bizim içtimâî bünyemizin kabul edemeyeceği bir rejimin aramızda avukatlığını, yordakçılığını yaptıkları anlaşıldıktan sonra bu efendilerin ne biçim milliyetçi oldukları kendiliğinden meydana çıkıyor. Milliyetçiliği başka kimselere vermemelerinin sebebine gelince, o da gayet basittir: çünkü milliyetçilik onların elinde bir kalkan vazifesi görüyor ve bu kalkanın altında onlar sadece bize aykırı ve zararlı fikirlerin spekülasyonunu yapmakla kalmıyor, bu zararlı görüşleriyle, ağızlarından hiç düşürmedikleri ve sözde çok sevdiklerini durmadan tekrarladıkları milletlerine karşı suikastler hazırlıyorlar.

* *Tasviri Efkar*, 11 Haziran 1941.

** *Tasviri Efkar*, 18 Mart 1942.

BU ADAMLAR MEMLEKETİMİZDE EN KOYU İRTİCAİ TEMSİL EDERLER

"Türk milleti hâkimiyetine sahip olduğu bu devre gelinceye kadar ızdırıp ve inhitatına sebep olun avamîlin mahiyetini anlamıştır. Bu avamîli vahîmenin her ne şekil ve mahiyette olursa olsun teccidi faaliyet etmesine müsamaha edemez!"

ATATÜRK

Bugün bütün dünya ölçüsünde ırkçıların en mürteci zümreyi teşkil ettiğinden, bilmeyiz ki, akli başında olanlardan hiç şüphe eden var mı? İnsanlığın asırlarca süren mücadeleden sonra elde ettiği hürriyet, müsavat, uhuvvet gibi şeylerin ortadan kaldırıldığı, hatta bu ulu fikirleri di-mağlardan ve kalplerden bile söküp atmak için barbarca metodlarla saldırıldığı, Ortaçağ zihniyetiyle kitapların merasimle yakıldığı, memleketlerinin şerefi ve medarı ıftiharı olan şahsiyetlerin, alimlerin, mütefekkirlerin, sanatkârların memleketlerinin dışına kovulduğu, insan cemiyetinin asırlarca uğraşarak kazandığı kültürünün inkâr ve tahrip edildiği bir rejimde ırkçıların en koyusunun hüküm sürmekte olduğundan şüphe etmek için insanın gözlerini kapaması ve tarihi bilmemezlikten gelmesi icap eder. Bizim ırkçılarımız da aynı zihniyette kimselerdir.

Türkçü geçinen bu baylar ırkçılığı kabul ettikten sonra bu prensibin teferruatını da bütün mantikî neticeleriyle benimsemek zaruretindedirler. Almanca bir darbî mesel vardır: A diyen B'yi de söylemelidir. Nitekim de öyle oluyor. Bizim ırkçı Türkçülerimiz de fert hürriyetine, fikir ve vicdan hürriyetine, bütün insanların hem doğuş ve hem yaşayışında müsaviliğine, kadınların iş hayatında ve memleket idaresinde erkekler gibi aynı haklara sahip olmasına taraftar değildirlir... Bu fikirleri kabul edenler onların nazarında milliyetçi olmadıktan başka millet ve yurt için zararlıdır, haindirlir. Onların nazarında Atatürk de, İsmet İnönü de, hakikî Kemalistler de, Cumhuriyet Halk Partisinin umdelerini tam manasiyle benimsemiş olan bütün Türkler de türkçü değildirlir, binaenaleyh milliyetçi değildirlir. Bunu bittabi vaziyet icabı bugün açığa vuramıyorlar. Fakat kendi içlerinden

böyle düşündüklerine hiç şüphe yoktur. Meselâ: Atatürk'ün önderliğiyle Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları neticesinde ortaya çıkan tarih telâkki ve eserlerini tenkit ederken: "görülüyor ki, Türk tarihi, tımarhane metodlarına göre kurulmak istenmiştir."* diyen ve "Dalkavuklar sofrası" isimli hezeyannamesiyle bugüne kadar gelen geçen Türk millî inkılâpçıların en büyüğü olduğunda bütün dünyanın ittifak ettiği Atatürk'ü tezyif eden Adsız'ın başka türlü düşünmesine imkân var mı! Aksini iddia etse yalan söylemiş olur.

Türk sosyetesinin bugün, manevî bir perişanlık içerisinde bulunduğunu söyleyen ve bundan kurtulmak için mutlaka dinde reformlar yapılmasını** isteyen ve dini vicdanlarımıza kuvvetle yerleştirmekten başka bir çare görmeyen*** bir Orhan Seyfi bugünkü lâik cumhuriyetimizi kuranlara ve onun başında bulunanlara samimî olarak takdir gözüyle bakabilir mi?

Kadınların iş hayatından evlerine dönmesini isteyen bu türkçü efendilerin "bütün dünyada kadınlar devletin yüce duraklarına kadar yükselirken, en ulu kahramanlar yetiştiren Türk kızlarının saygısız görülmesine aslâ katlanmayacağız" diyen İsmet İnönü'ye, "dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir" diyen Atatürk'e samimî surette bağlı ve gerçekten hürmetkâr olmasına imkân tasavvur olunabilir mi?..

Millî kurtuluş inkılabımızın bu iki büyük önderine karşı vaziyet böyle iken sadece onların yolunda sadakatla yürüyen diğer vatandaşlara karşı nasıl olabileceğini düşünmeye bilinmez ki artık ihtiyaç kalır mı?

Maziye bağlılık, onu unutmamak: bugünü iyi anlamak, geçen günlerden ders alarak fenalıkları tekrarlamamak, birikmiş tecrübelerden istifade ederek daha iyi bir istikbal hazırlamak için gereken vasıfları kazanmak ve buna çalışmak için lâzımdır. Fakat bu bağlılık aslâ maziye dönüş şekli almamalıdır.

Halbuki bu efendilerde iş böyle olmuyor. Onlar Türk İnkılâbının bütün kazançlarını tezyif ediyorlar; uzun fikir

* Çınaraltı, No. 1, "Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır?".

** Çınaraltı, No. 41, "Dini reform".

*** Çınaraltı, No. 39, "Türkçülük ve din".

mücadelelerinin, yıllarca süren savaşların sonunda ulaştığı-mız bugünkü mevkiin ana desteklerini bir tekmede yıkmak istiyorlar. Meselâ kendini bilmez bir ortaya çıkararak küflü bir edâ ile şapka inkılâbına “başlıkta türklük” yapalım, harf inkılâbına, “Okullarda grekçe, lâtince değil, gök türkçe, uygurca okutmalı, arapça, farsça, eski harfler hakkında malûmat verilmeli”* diyerek Cumhuriyet İnkılâbının çok ileri birer adım olan müsbet verimlerine meydan okuyor. Geriliğe, Ortaçağ zihniyetine karşı açılmış haklı ve müterakki bir mücadelenin bu değerli semereleri artık Türk halkının kalbine yerleşmiş, Türk gençleri bu reformları tam manâsiyle benimsemiş bulunmaktadır. Türk halkı mukaddes bildiği bu inkılâpçı kazançlarına dil uzatılmasına müsaade edemez..

Irkçı türkçülerin en cüretlilerinden, en küstahlarından biri olan Adsız, ortaokullardan yabancı dil derslerinin kaldırılmasını istiyecek kadar ileri gidiyor.** Bu adamın bir muallim olduğu da gözönüne getirilirse vaziyetin fecaati büsbütün sırtır. Böyle bir teklif saltanat zamanında bile hoş görülemezdi. Bu nevi isteklerle ortaya çıkan bu insanların eski dizgallılardan, sarıklı softalardan ne farkı var?

Düşünce itibarile geçmiş devirlerin mürtecilerinden farksız olan bu efendiler tatbikatta memleketimizde mevcut hemen bütün mürteci kimselerle de bağdaşmış vaziyettedirler. Türk İnkılâbını hazmedememiş, inkılâp neticesinde menfaatleri haleldar olmuş, eskiden beri yurdumuzu yabancılara peşkeş çekmiş birçok kimseler şimdi bu karargâhta toplanmışlardır: İrtica olsun da nasıl olursa olsun!..

Millî kurtuluş inkılâbımıza iştirâk etmek hamiyetini (!) göstererek yola çıktığı halde “seciyesizdir” diyerek ve İnebolu'dan yüz geri çevirterek inkılâp merkezimizin içine almak istemediği kimseler,*** inkılâbın ileri hamlelerini bir türlü kavrayamadığı ve muhalefete geçtiği için inkılâp karar-gâhından kovulanlar,**** şüpheli görülen hareketleri yüzünden inkılâp şeflerinin teveccüh ve emniyetini kaybederek

* Gök Börü, No. 4, Oğuz Türkkân “Milliyetçiliğe doğru”.

** Çınaraltı, No. 35. “Türk gençliği nasıl yetişmeli”.

*** Akbabacı Yusuf Ziya.

**** Dr. Rıza Nur, Ali İhsan Sâbis vesaire.

iş başından uzaklaştırılanlar* şimdi bu türkçülerin birer şefi vaziyetindedirler.

Elhasıl yakın mazimizde ortaya çıkmış ve hiç birimizin henüz unutmadığı mürteciler, hangi sınıf ve zümreden olursa olsun hepsi bugününün modası bir kıyafet altında bu-rayaya gelmiş bulunuyorlar ve istedikleri şey yine aynı..: geriye dönüş!..

Türk milleti terakki ve inkılâp yolunda ulaştığı mevzilerden bir adım geri çekilmek niyetinde değildir. Belki daha da ileri gitmeğe azmetmiştir. Onun için bu efendiler iyice bilmelidirler ki, istekleri katiyen yerine gelmeyecektir ve Türk milleti buna katiyen müsaade etmeyecektir.

NETİCE

Yukarıdan beri yazdıklarımızla bu efendilerin neye ve kime hizmet ettiklerini açığa vurabildiğimizi sanıyoruz. Bu adamlar davalarında samimî değildirler. Birçokları bizzat kendilerinin iddia ettikleri gibi şeflik hülyasında, en hafif manâsiyle megaloman kimseler. Eğer bunlar fikir ve davalarında hakikaten samimî olsaydılar, fikir ve iddialarına feragatle hizmeti bir gaye bilir ve aynı fikirler etrafında toplanmış göründüklerine nazaran birbirleriyle iyi geçinmeleri icap ederdi. Halbuki iş tamamen aksine... Herbiri diğerinin kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmakta, diğerleriyle âdeta yarış halinde.. Kendi aralarında geçen anlaşmazlıklar ve kavgalardan dolayı İstanbul mahkemelerinde kimbilir kaç tane dava dosyaları var, mütemadiyen muhakeme edilir dururlar.

Şahsî menfaatler bu efendilerin ef'al ve harekâtında ön safta gelen âmillerdir. Bize yabancı ve çok zararlı olan fikirlerin avukatlığını, vaizliğini yapabilmek de zaten başka türlü izah edilemez. Aralarında samimiyet bulunmadığını, siyasi bir takım emellerin hüküm sürdüğünü bizzat Dr. Rıza Nur da itiraf ediyor.**

Vatan sevgilerinin de bir pamuk ipliğine bağlı ve sudan olduğunu yine zimnen kendileri itiraf ediyorlar.

* Emekli general Emir Erkilet.

** “Hesap böyle verilir”, s. 25.

Reha Oğuz, bir gün Adsız'a: "Başka birisi sizin uğradığınız haksızlıklara uğrasaydı, iradesi sarsılarak vatana ihanet etmeğe kadar giderdi"* diyor. Demek ki vatana ihanet bu efendi nazarında gayet basit, gayet kolay bir şey. Bunun için biraz haksızlığa uğramak, iradesi sarsılmak kâfi. Ne kadar derin ve köklü vatan sevgisi?!

Adsız da kitabına, sadece iradesinin zayıf olmadığını isbat maksadiyle bu satırları almakla iktifa ediyor. Bu risalede rakibini altetmek için en ufak, en ehemmiyetsiz noktalar ve dedikodular üzerinde sahifelerle yazı yazıyor da bu hususa dokunarak muhatabının vatanseverliğinin derecesini açığa vurmamak aklına veya daha doğrusu işine gelmiyor. İşte bunlar böyle adamlar.

Vatanseverliklerinde bile samimî olmadıktan sonra bu efendilerin fikirlerinde samimî oldukları nasıl kabul edilebilir? Meselâ Orhan Seyfi birkaç yazısıyla din meselesi üzerinde ısrarla duruyor, türkçülerin dindar olması şarttır, diyor. Fakat mutekid bir adam sıfatıyla mutlak olarak din taraftarı olduğu için bunu yapamıyor. Türkler az bir istisna ile müslüman olduğu için türkçülerin dindar olması lâzımdır** diyor. Böyle bir maksat için sadece dindar görünmek de kâfi değil mi? Sahte bir müslümanlık da aynı işi görür. Çünkü burada din sadece bir alet olarak kullanılıyor. Din hususunda böyle olduktan sonra diğer fikirlerinde de aynı maksadın hâkim olmasına hiçbir mâni tasavvur edilemez.

Fakat bu adamlar o kadar çok neşriyat yapıyorlar, o kadar çok teşkilâth çalışıyorlar ki, birçok kimseleri bu batıl ve aykırı fikir hesabına kazanabiliyorlar. Bütün yazılarında müthiş bir demogoji ve ağız kalabalığıyla millî hissiyata hitap etmek suretiyle birçok gençleri hakikaten kandırabiliyorlar, ellerindeki gazete ve mecmualardan maada Terakii Maarif Cemiyetinin çıkardığı Bozkurt yayını, Aylıkurt yayını, daha bilmem ne kurt yayını ismi altında bir sürü broşürler ve bir sürü kitaplar neşrediyorlar. Elleri bu bulundurdıkları teşkilât, hattâ gizli cemiyetleri bile var. Yabancı Türklerin ve Tatarların maarif, kültür vesaire gibi

* "Hesap böyle verilir".

** *Cınaraltı*, No. 39, "Türkçülük ve din".

isimlerle kurdukları cemiyetler, resmî sıfatlarına tamamiyle aykırı bir şekilde plânlı olarak tam manâsiyle siyasi faaliyette bulunuyorlar ve genç dimağlara zehirli fikirlerini aşıyorlar. İçlerinde muallim olanlar, memuriyet ve vazifelerini suiistimal ederek fikirlerinin propagandasını yapıyorlar. Gençleri içine toplayan Bozkurt kahvehanesi, Turan kıraathanesi, Türkistan çayhanesi vesaire gibi isimlerle açılan kıraathanelerde gençlere ve mektep talebesine aynı kurt masalları mütemediyen vaaz ediliyor. Divanyolu ve Üniversiteye yakın semtler bu kıraathanelerle doludur. Yayılım ateşi halinde durmadan devam eden böyle bir faaliyet neticesinde bazı gençleri iğfale tabii muvaffak oluyorlar.

Bu itibarla ırkçı türkçüler arasında bu fikirlere, iddialara samimî olarak aldanmış gençler de bulunuyor. Bu gençler etraflarına dikkatli bir göz atacak olurlarsa önlerinde, arkalarında, yerli, yabancı kimlerin bulunduğunu görebilirler. Başlarında bulunanlar içinde kendi yurtlarından kaçtıktan sonra, milletlerinin sözde kurtuluşu namına, öz yurtlarının düşmanlarıyla birleşmiş, beynelmilel irtica ile kucak kucağa çalışan kimseler var. Ecnebi ajanları, tımarhane kaçkınları, dejenereler var. İnkılâbımıza set çekmek isteyen her türlü mürteciler var. Bu efendilerin hayranlıklarını, çığırtkanlıklarını yaptıkları totaliter devletlerin ise Türkiyemiz hakkındaki emelleri malûm. Bu, Osmanlı saltanat hükümeti zamanındakinin tamamiyle aynıdır. Bugünkü şartlar bu isteklerin açığa vurulmasına mâni oluyorsa, artık ortadan kalktı demek değildir. İngiltere İmparatorluğuna karşı mücadelede Almanlar Türkiye'yi bir geçit saymakta, Sovyetlere karşı mücadelelerinde bir alet olarak kullanmak istemektedirler.

Dr. Kurt Köhler tarafından Türkiye'de Alman propagandasının ana hatları hakkında Alman propaganda nazırına verilen bir raporda bakınız Türkiyemiz için ne söyleniyor:

"Balkan memleketleri organik olarak Almanya'ya bağlıdır ve bunlar Küçük Asya'ya doğru bir köprü vazifesini görürler. Anadolu ise jeopolitik bakımdan bütün ön Asya ve Mısır için bir geçittir. Gazi Mustafa Kemal Türkiyesi zihniyet, dinî hayat vesaire gibi bazı farklara rağmen diğer müslüman memleketleri tarafından hâlâ önder bir devlet

olarak tanınmakta ve sevilmeindedir.”*

Vaziyet böyle olunca totaliter devletlerin Türkiye'ye niçin ehemmiyet verdikleri kendiliğinden ortaya çıkar. Kısacası, bu efendilerin iftiharla çığırkanlığını yaptığı devletlerin topraklarımızda gözü vardır. İtalyanların mücessel imparatorluklarının hudutlarını nereye kadar uzatmak istediklerini hepimiz biliriz.

Beynelmilel vaziyet ve bugünkü harp şartları kahraman ordumuzun şanlı satveti ve hükümetimizin uzak görüşlü harici politikası bu devletlerin birgün Türkiyemize saldırmasına mâni oluyorsa tehlike yok demek değildir.

Tehlike elle tutulur derecededir. Devlet ve hükümet şeflerimizin nutuklarında her zaman işaret ettikleri tehlike işte budur ve her zaman hazır bulunmamız için verdikleri emirler bu yüzdendir. Bu devletler evvelce olduğu gibi şimdi de ve her yerde takip ettikleri usule sadık kalarak bizi de içimizden kazanmağa uğraşıyorlar. Fakat bizim yurdumuz ne bir Kisling Norveç'i, ne de bunun benzerlerinden birisidir.

Türk milletinin münevverleri olduğu gibi halk kütleleri de bizdeki ırkçıların nasıl olduğunu biliyor. Bizzat kendi arkadaşları tarafından bile bir ruh hastası olarak gösterilen bir Oğuz Türkkân 18 milyonluk “Türkiye'nin gençliğe türkçülük dersi veriyorum”** diyecek kadar küstah olabilir. Hakikî Türk gençliği bu adamların, bu cereyanın hakikî mahiyetini anlayacak kadar uyanık ve yurt meselelerinde hassastır. Atatürk'ün Cumhuriyet ve İnkılâbı emanet ettiği gençliğin böyle bir adamın derslerine ihtiyacı olmaz. O dersini büyük hocaları Atatürk, İsmet İnönü ve bizzat realiteden almış ve almaktadır.

Kendilerinden başka hiç kimseye yurtseverliği ve milliyetçiliği vermeyen bu efendilerin ne yaptıkları, yurdumuza, milletimize ve inkılâbımıza, dolayısıyla ihanet şeklinde nasıl bir tehlike teşkil ettiklerini gösterdikten sonra bütün Türk milleti namına kendilerine sorabiliriz.

Peki ama efendiler sizin milliyetçiliğiniz ve yurtsever-

liğiniz bu mu? Türk milletine onları başka devletlerin hesabına mahva sürüklemekle mi muhabbet ve bağlılık gösterilir? Hayır, Türk milletini siz yalanlarınızla uzun zaman kandıramazsınız. Yurtsever ve milliyetperver maskesi altında hakikî çehrenizi, Türk vatanını, milletini, istiklâlini, yurdunu samimî, hakikî bir sevgiyle seven, yurdun ve bu milletin istiklâlini korumak için sıra gelirse hayatını fedadan çekinmeyecek olan evlâtları çırıl çıplak ortaya atmaya kendilerine bir vatan borcu bileceklerdir.

Ben bu vatanın, bu yurdun böyle bir evlâdı olduğum için benim gibi olan bütün yurtdaşlarımı sizin gibilerle hakikî bir mücadeleye çağırabilmek ve sizin hakikî hüviyet ve çehrenizi meydana çıkarmak istiyor, ve evvelâ ben elimi yüzlerinizi örten maskelere doğru uzatıyorum.

Bu broşür yüzlerinizdeki maskeleri söküp atamazsa bile, hiç olmazsa, sıyrılan maskenin aralığından arkada başka çehreler, dış hüviyetinizin gerisinde başka hüviyetler bulunduğunu gösterebilirse ne mutlu bana...

İstanbul, 1943

İmza: F. Erkman

* Yakın Şarkta Alman propagandası hakkında bir muhtıra, sahife 11, yazar: Dr. Herbert Melzig.

** Gök Börü, No. 5, “Yeni genç”.

A. F. MİLLER
TÜRKİYE VE BOĞAZLAR SORUNU

ÇEVİREN
AZER YARAN

Sovyetler Birliği Tarih Bilimleri Doktoru A. F. Miller'in, 9 Ocak 1947'de Moskova Konferans Salonunda halk için verdiği "Türkiye ve Boğazlar Sorunu" adlı konferans, boğazlar sorununun tarihsel konumunu ve gelişimini ele almakta, Türk dış politikasının boğazlar sorunuyla sıkı ilişkisini vurgulamakta ve özellikle, İkinci Dünya Savaşının ertesinde, Sovyetler Birliği'nin, (boğazlarla ilgili olarak ileri sürülen güvenlik isteminin) Türkiye'den toprak talebinde bulunmayı içermediğini, —pek açık olmasa da— özel olarak belirtmektedir.

Boğazlar sorunu, bugün güncel bir sorun değildir, ama canlı bir sorundur, ve bu ölçüde de öğrenilmesi gerekli bir konudur. Çünkü boğazlar sorununun, Karadenizden ve boğazlardan olduğu kadar, Ege, Kıbrıs ve Akdeniz sorunundan, emperyalizmin bu bölgedeki egemenlik sorunundan soyutlamak da mümkün değildir.

Doğaldır ki, Miller'in yazısının, konunun kısa bir özeti olduğunu, Sovyetler Birliği'nin, boğazlar konusundaki yarı-resmî görüşünü yansıttığını, okur, ayrıca, gözönünde tutacaktır.

KARADENİZ BOĞAZLARININ ÜÇ ÖZELLİĞİ

Sovyet ve Türk hükümetleri arasında yapılan ve basında çıkan diplomatik yazışma, kamuoyunun ilgisini, en eski, ama uluslararası politikanın değişmez güncellikteki bir konusuna, Karadeniz boğazları sorununa yöneltti.

Sanmıyoruz ki, birkaç yüzyıl boyunca böylesine bir canlılığı koruyan bir başka uluslararası sorundan sözetmek olanacağı bulunsun. Ortaçağlar ve yeni zamanda Avrupa'yı çalkalayan uluslararası çatışma ve çekişmeler çoktan tarihin malı olmuşlardır, ama boğazlar sorunu günümüze değin canlı kalmıştır. Kuşkusuz, İspanya miras mücadelesini, Yedi Yıl Savaşını, 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın başlarının uluslararası ilişkilerini şimdi de arada bir anımsamak yararlıdır. Ama tüm bunlar, hatta bize zaman bakımından en yakın sorunlar, tarihin gidişi içinde artık çözümlenmişlerdir. Ve kırk

yıl önce o denli gürültü koparan Fas ve Bosna bunalımları, üçlü ittifakın üçlü itilafıla mücadelesi, ve bilinen Doğu Sorunu — tüm bunlar, geçmişin öğretici dersleridir, ama bizim için artık çözülmesi sözkonusu sorunlar olmaktan çıkmışlardır.

Karadeniz boğazları sorunu ise çözümlenmemiş olarak duruyor. Bu sorun bir dizi tarihsel dönemden geçti, biçimini ve bir ölçüde de içeriğini değiştirerek o dönemleri geçirdi, ama kesin ve sağlam bir çözüme kavuşmadı ve zamanımıza kadar bugünkü uluslararası politikanın güncel sorunu olarak yaşamaktadır.

Bu sorunun esası nedir ve yaşama gücünün nedenleri nelerdir?

İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve bunlar arasında yer alan Marmara Denizi eskiden beri "boğazlar" genel adıyla bilinirler. Cebelitarık, Tatarski, Magellan ya da başka herhangi bir boğazdan söz ederken zorunlu olarak bunları adıyla belirtiyorlar, İstanbul ve Çanakkale boğazları için ise, ek açıklama yapmaksızın kısaca "boğazlar" demek yeterli sayılıyor. Bunlar tarihte, politikada ve yazında böyle bir ün kazanmışlardır. Ve bu durum raslantı değildir.

Karadeniz boğazlarının üç özelliği, herbiri ayrı ayrı, ya da ikisi birarada diğer boğazlara da özgü olan üç ayırdedici niteliği vardır, ama bu üç niteliğe birarada yalnızca Karadeniz boğazları sahiptir.

Birincisi, Karadeniz boğazları çok dardırlar. İstanbul Boğazında en dar yer yaklaşık 600 metre, Çanakkale Boğazında yaklaşık 1.300 metredir. Bu nedenle onları "kilitlemek", yani boğazlardan deniz araçlarına yol vermemek, ya da bir bölümüne verip diğerlerini buralardan geçirmemek kolaydır.

İkincisi, boğazların iki yakası da aynı devlete, Türkiye'ye aittir. Kuşkusuz, bundan, tümüyle (hiç bir ciddi hukukçu tanıtlamaya kalkışmaz) boğazların Türkiye'nin alışılmış karasuları olduğu sonucu çıkmaz. Ama bazı Türk ilgilileri egemenlik anlayışını çarpıtarak bazan Türkiye'nin boğazları kendi isteğine göre yönetmek hakkını tanıtlamaya çalışmışlardır.

Üçüncüsü, ve Karadeniz boğazlarının en önemli özelliği,

bunlar açık denizle (Akdeniz), boğazlardan başka çıkışı olmayan ve kıyılarında yalnızca boğazları elinde tutan devletin değil, ona göre ölçü ve anlam bakımından birçok kez daha büyük olan bizim ülkemizin de aralarında yer aldığı diğer devletlerin toprakları bulunan kapalı bir denizi (Karadeniz) birleştirmektedirler. Aynı şekilde önemli bir başka nokta, Karadeniz boğazları bizim ülkemiz için yalnız açık denizle tek ulaşım yolu değil, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin Karadenizdeki ve diğer denizlerle okyanuslarda bulunan toprakları arasındaki tek deniz yoludur.

Karadeniz boğazları, devletimiz için ekonomik ve özellikle stratejik bakımdan büyük önem taşıyagelmıştır ve taşımaktadır. 1910 yılında tüm Rus hububat ticaretinin %73,7'si, manganez filizi ihracatının %92,9'u, demir filizi ihracatının %61,5'i, ray ihracatının %100'ü ve çimento ihracatının %70'inden fazlası vb. boğazlardan geçiyordu. Rus ihracatının hemen hiç bir türü yoktu ki, Karadeniz yoluyla şu ya da bu ölçüde bir ilintisi olmasın. Sovyetler zamanında İkinci Dünya Savaşından önce SSCB ihracatının hiç olmazsa %55'i güney limanlarından, yani gene boğazlardan gerçekleşiyordu.

K. Marx, yaklaşık yüz yıl önce Karadeniz ticaretinin geleceğini değerlendirirken, özel olarak, bunun boğazlarda, İstanbul ve Çanakkale boğazları kıyılarında oluşan duruma bağlı bulunduğunu belirtiyordu. Marx şöyle yazıyordu: "Hızla büyüyen bu ticaret, Karadeniz ile, onun anahtarları olan Çanakkale ve İstanbul boğazlarını yöneten güce güven duymasına bağlıdır. Bunları kim elinde tutarsa, Akdenizin bu son uzantısına geçişi, keyfine göre açabilir ve kapatabilir."*

Karadeniz boğazlarının stratejik anlamı daha da önemlidir. Coğrafi haritaya göz ucuyla atılacak bir bakış bile Güney-Doğu Avrupa'yı Doğu ile birleştiren deniz bağlantılarının tüm önemini anlamaya yeter. Ülkemizin savaşları tarihinde boğazların oynadığı büyük rol geniş anlamda bilinmektedir. Kırım savaşını anımsayalım; Alman kruvazörleri "Geoben" ve "Breslau"nun boğazlarda ortaya çıkarak Türkiye'yi savaşa sürüklediği Birinci Dünya Savaşı yıllarını anımsaya-

* Friedrich Engels, "Türkiye Konusunda Gerçek Sorun", Marx, Engels, *Doğu Sorunu [Türkiye]*, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 32.

lim; itilaf devletlerince boğazlardan gerçekleştirilen müdahale yıllarını, ve, son olarak, yakın zamanın dersleri olan, düşman savaş gemilerinin boğazlardan Karadenize sızdığı İkinci Dünya Savaşı olaylarını anımsayalım.

Bu koşullarda tek başına bir devlet, yalnızca boğazlardan iki yakası kendisine ait ve doğa boğazları dar yarattı diye bunları kendi özel isteklerine göre yönlendirebilir mi? Doğaldır ki, yapamaz. Ne de olsa boğazlar, kıyılarıyla birlikte buralara egemen olan devletin sıradan bir "evi" değildir; burası aynı şekilde diğer devletlerin "evlerine" giden yoldur.

Karadeniz boğazları sorunu, yalnız başına Türkiye'nin değil, tüm Karadeniz devletlerinin çıkarlarını en iyi biçimde sağlama bağlamak, yani Karadeniz devletlerine Akdeniz ile sağlam bağ güvencesi vermek ve bununla birlikte Karadenizin güvenliğini korumaktan ibarettir. Bu tanımlamadan çıkarak Karadeniz boğazları sorununun tarihini zaman sıralamasına göre gözden geçirelim.

BOĞAZLAR ÜZERİNE RUS-TÜRK İKİLİ ANLAŞMALARI

Karadeniz boğazları konusu 17. yüzyıl sonlarında uluslararası anlam kazanmıştır. Bugün, Karadeniz boğazları sorununun 250. yıldönümünü, Petro I'in bir Rus filosu kurulması direktifinin 250. yıldönümüyle yanyana belirtmek olanaklı sayılabilir. Bu iki olay arasında bir iç ilişki vardır.

17. yüzyıl sonunda Rusya, Azak Denizi ve Karadeniz kıyılarındaki eski topraklarına dönüyor. Azak'ın alınmasından sonra Türkiye artık tek Karadeniz devleti değildir. Rus filosu kuruluyor, Karadenizde Rus mallarının yeniden düzenlenmesi, ve buna bağlı olarak, Rus deniz araçlarına Karadeniz ve boğazlarda dolaşma hakkının sağlanması konusu gündeme geliyor.

Karadeniz boğazları sorunu da bu zamandan sonra belirliyor. Karadeniz kıyılarında iki devlet, Rusya ve Türkiye olunca, bu konu her şeyden önce bir *Rus-Türk* sorunu niteliği kazanıyor.

Gerçekten boğazlar sorununun gelişmesinin ilk aşama-

sında (17. yüzyıl sonundan, yaklaşık 19. yüzyıl ortalarına kadar) boğazlar rejimi, deniz araçları için buralardan geçiş ve Karadenize giriş kuralları daha çok Rus-Türk ikili anlaşmalarıyla düzenleniyordu.

Boğazları Rus gemilerine açmak için Petro I zamanında yapılan ilk girişimler başarısız olmuştu. 1698 tarihli Karlofça kongresinde Duma-danışmanı Prokoyif Bogdanoviç Voznitsin bu konuyu ortaya getirdi, ama Rusya'nın müttefikleri —Avusturya, Venedik (Venetsiya) ve Polonya— Rusya'dan ayrılarak, 1699 yılında Türkiye ile ayrı anlaşmalar imzalandılar ve Rus diplomatın görevini zorlaştırdılar. Voznitsin, Karlofça'da, ne Türkiye ile barış anlaşması imzalayabildi, ve, ne de, özellikle ticarî gemicilik konusunda Türk delegelerden uygun bir yanıt alabildi.

Ardından, 1700 yılında, 17. ve 18. yüzyılların sınırında İstanbul'a gelen bir başka Rus diplomatı Yemelyan İgnatyeviç Ukraintsev, Petro'nun verdiği görevle, Karadeniz ve boğazların Rus ticaret gemilerine açılması için yeniden çabalar gösterdi. Ama Ukraintsev de Türk hükümetinden olumsuz karşılık aldı. Türk hükümetinin temsilcisi Mavrokardato, baştercüman, ya da, Ukraintsev'in raporlarında adlandırıldığı biçimiyle "Sultan haşmetmeablarının gizli işler sekreteri" Rus elçisine şu karşılığı vermişti: "O denizlerin tek hükümdarı Sultandır, oralarda bir başka hükümdar olamaz. Ve devlet (Türk devleti) o denizlere temiz eldeğmemiş bir kız gibi sahiptir, ve değil oralarda birinin seyretmesine, elini sürmesine bile hiç bir zaman izin vermeyiz."

Ne var ki, bu kibirli yanıt, hem hukukî, hem de fiilî anlamda yeterli dayanaklardan yoksundu. Rusya'nın 1768-1774 yılları savaşlarındaki başarısı Türkiye'yi ortaya çıkan olguyu kabul etmeye zorladı: Rusya Karadenizin kıyılarında sağlam olarak yerleşmişti ve onu "sultanların eldeğmemiş kızı" saymak artık olanaksızdı. 1774 tarihli Küçük-Kaynarca Antlaşmasına göre Karadeniz, İstanbul ve Çanakkale Boğazları, Rus ticaret gemilerinin özgürce dolaşmasına açılmışlardı.

Böylece boğazlar sorununun bir bölümü, ticaret gemilerinin geçişi konusu çözümlenmişti. Bu hakkı ilk kez Rusya aldı, ve sonradan aynı hakkı Karadenizde ticaretle uğra-

şan diğer devletler için de elde etti. Rus politikasının iki değişik yanı karıştırılarak bazan Rusya'nın bu girişimi unutulmaktadır: Rusya'nın boğazlarda ticaret gemilerinin geçişine ilişkin tavrı ve savaş gemilerinin geçişine ilişkin tavrı. Rusya Karadenizli olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadenize sokulmasına her zaman karşı çıkarak gösterdiği direnci tüm ülkelerin ticaret gemilerinin buraya girmesini elde etmekle de göstermişti. Bunda bir çelişki yoktur. Ticarî ilişkilerin çıkarları için Rus hükümeti, Karadenize yabancı ticaret gemilerinin girmesinde ısrar ediyordu, ama bununla birlikte eğer bu denizde yabancı ülkelerin savaş gemileri bulunursa bundan ticaretin yarar değil, zarar göreceğini gözönünde tutmak için bütün dayanaklara sahipti.

Rusya'nın boğazların tüm ülkelerin deniz ticaretine açılması konusundaki girişimi ve, bundan da fazlası, bu ticaretin Türkler tarafından bozulmasına karşı koruma, hakkı bazı anlaşmalarda ifadesini bulmuştu. Sözgelisi 1826 yılında Akkerman'da imzalanan Rus-Türk antlaşmasında, Türkiye, "Osmanlı hükümetiyle dost, ve henüz bu hakka sahip olmayan devletlerin gemilerine eski ölçülerle Karadenize giriş izni konusunda, ve bu gemiler aracılığıyla Rusya'ya mal getirilmesi ve Rus mallarının mezkur devletlere ihracının hiç bir engellemeyle karşılaşmaması esasına göre" Rusya'nın önerilerini "gereken saygı ve dikkatle" kabul etmeyi yükümleniyordu.

Bu konuda, 1829 tarihli Edirne antlaşması daha da belirleyici özelliktedir. Rus gemilerinin ve "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilân edilmiş bir savaş durumunda olmadığı" diğer devletlerin gemilerinin boğazlardan geçişini engellemek konusunda Türkiye'nin yükümlülüğüne işaret eden antlaşma daha sonra şöyle diyordu: "... ve eğer (Allah bundan korusun) bu madde kapsamındaki kararlardan herhangi biri ihlâl edilecek olursa ve ilgili Rusya bakanının önerisine derhal ve tam karşılık gelmezse, o takdirde Babîâli her şeyden önce Rusya imparatorluk sarayının bu kötü niyetli eylem için aynı türden bir ihlalde bulunmak ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı derhal misillemeye girişmek hakkına sahip olduğunu kabul eder." Böylece bizzat Türk hükümeti, bu anlaşmada, eğer Türkler boğazlarda ticarî denizcilik öz-

gürlüğünü engellerse, Rusya'nın Türkiye'ye karşı "misilleme hakkına" sahip olduğunu kabul etmişti. Diğer bir deyişle, Rusya'nın Karadenizde uluslararası ticareti koruma hakkı kabul ediliyordu.

Küçük-Kaynarca barışının imzalandığı andan itibaren, yani 1774 yılından sonra, ve daha geniş olarak 1829 tarihli Edirne antlaşmasından sonra ticaret gemilerinin boğazlardan geçmesi konusunda ciddi güçlükler doğmamıştır. Türk hükümetiyle, transit gemilere yüklemeye çalıştığı aşırı vergi, harç ve gümrükler, Türk yöneticileri tarafından çıkarılan pürüzler nedeniyle bazı çekişmeler olmuştur, ama bütün bunlar ilkesel nitelikte değildirler.

Boğazlarda ticarî dolaşım özgürlüğü ilkesi sağlama bağlanmıştı, ve buna artık kimse karşı çıkmıyordu.

Savaş gemilerinin geçişi konusu oldukça karmaşık durum gösteriyordu. Boğazlarda ve Karadenizde yabancı savaş gemilerinin, üstelik davetsiz olarak bulunmasının Türkiye için olduğu gibi Rusya için de tehdit yarattığı tümüyle açıktır. Bu konuda iki Karadeniz devletinin çıkarları uyuyordu. Bu nedenle boğazlardan savaş gemilerinin geçiş kuraları bu dönemde her şeyden önce *ikili* Rus-Türk anlaşmalarıyla düzenlenmiştir. Gerçekten de bu en mantıklı ve doğru yöntemdi. Eğer, daha önce söylendiği gibi, Karadeniz kıyıları iki devlete, Türkiye ve Rusya'ya ait ise, o zaman bu iki devlet, Karadenize hangi gemilerin geçip, hangilerinin geçmeyeceğine karar vermek durumundadırlar. Yalnızca bunlar, bu iki devlet, kendi "evlerinin", Karadenizin güvenliğini korumak hakkına sahiptiler. Buna bağlı olarak, Karadeniz boğazları rejiminin düzenlenmesi de Karadeniz devletlerine bağlı olmak zorundaydı. O çağdakiler de sorunu böyle anlıyorlardı. 19. yüzyılın başında Rusya İmparatorluğunun başbakanı Kont A. R. Vorontsov, sözde ticaretin (bu denizde hiç bir zaman bulunmamış olan) "korsanlar"dan korunması için Fransız savaş gemilerinin Karadenize girmesi yolunda Taleyran'ın savlarının temelsizliğini gösterirken şöyle yazıyordu: "Karadenizi hem kanallardan [yani boğazlardan —A. M.] başka girişi olmayan ve hem de toprakları yalnız burayı kıyılarıyla çevreleyen devletlere ait bir göl ya da kapalı deniz olarak başka türlü saymamak gerekir."

Türkiye de bu durumu anlıyordu. 1799 yılının başlarında Pavel I zamanında yapılan Rus-Türk ittifak antlaşmasına göre Rusya savaş gemilerini Karadeniz boğazlarından geçirmek hakkını elde etti. 1805 yılında imzalanan ikinci Rus-Türk ittifak antlaşmasında Karadenizli olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişinin yasaklanmasıyla birarada Rus savaş gemilerinin buralardan geçme hakkı daha açık olarak belirtilmişti. 1805 antlaşmasının 7. maddesi şöyle diyordu: "İki yüksek akit tarafı Karadenizi kapalı deniz saymak ve hangi devletin olursa olsun savaş gemisi ya da silahlandırılmış hiç bir aracın belirmesine izin vermemek konusunda anlaşmaktadırlar. Bunlardan herhangi birinin silahlanmış olarak buraya girmeye kalkışması durumunda ise, iki yüksek akit tarafı böyle bir girişimi ittifaka karşı *casus foederis* saymayı ve karşılıklı güvenliğin sağlanması için tek araç kabul ettikleri deniz kuvvetlerinin tümüyle buna engel olmayı taahhüt etmektedirler. Bu konuda doğaldır ki, majesteleri Bütün Rusya İmparatorunun savaş gemileri ve taşımacılığı için İstanbul Boğazından serbest geçişe ara verilmeyecek Babiâli buna bütünüyle bağlı olarak, her bakımdan yardımda bulunacak ve her türlü kolaylığı gösterecektir."

Kuşku yoktur ki, bu maddede belirlenen durum, aslında, Rusya ve Türkiye arasında Karadenizin ve Karadeniz boğazlarının Rus-Türk ortak savunmasına ilişkin anlaşmadır. Böyle bir durum, yalnızca Rusya için değil, Türkiye için de en elverişlisiydi. Boğazların ve Karadenizin yabancı saldırıya karşı ortaklaşa savunulması konusunda Rusya ile ittifaka giren Türkiye, en güvensiz sınırlarında kendine rahatlatma sağlamıştır.

Ne var ki, burada Batı Avrupa devletlerinin müdahalesi gibi yeni bir etken ortaya çıkmaktadır. O dönemlerde Türkiye belirgin biçimde zayıflamıştı ve yıldan yıla dış politikada (daha sonra iç politikada da) bağımsızlığını sürekli olarak yitiriyordu. Türkiye'nin bağımlı ülke durumuna dönüşmesi yalnızca bir tek on yıllık değil, uzun bir süreçtir. Ama tartışmasız olan, 19. yüzyıl başında, artık, Asya, Afrika ve Avrupa'da büyük toprakların Türklerce elde tutulmasına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun, Babiâli adından da anlaşıldığı

gibi padişahının, veziri azamının ve hükümetinin tımturaklı unvanlarına karşın aslında bu devlet eski ululuğun ancak bir gölgesi idi. Türkiye giderek artan biçimde yabancı güçlerin etkisine giriyor, yabancı diplomasının verdiği ödevleri uyguluyor, kendi çıkarlarından Avrupa devletlerinin politikası yararına özveride bulunuyordu.

Napoléon'un ününün ve gücünün doruğuna eriştiği 1806 yılında Türkiye Fransız diplomasisinin etkisine kapılarak Rusya'ya karşı eski antlaşmalardan ve 1805 tarihli ittifak antlaşmasından doğan yükümlülüklerini ihlâl etmeye, ve özellikle, Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçişini engellemeye başladı. Türkiye'nin tutumu, 1806-1812 Rus-Türk savaşına götürdü, bilindiği gibi Türkler yenildiler, politik bakımdan ve toprak alanında zarara uğradılar.

O zaman İngiltere'nin, müttefiki Rusya'nın yardımına koşmakta ivedi davranması ilginçtir, ama onun bu girişiminin nedeni, aslında Boğazlar ve Karadeniz bölgesinde stratejik konumlar elde etmektir. 1807 Şubatında, savaş başladıktan hemen sonra (tam söylemek gerekirse, o zamanlar genellikle kışın savaşılmadığı için kara savaşları henüz başlamamıştı) Amiral Decourt komutasındaki İngiliz filosu, Çanakkale Boğazını yararak İstanbul'u tehdit etmeye başladı. İngilizler, Türklere, diğer isteklerle birlikte Çanakkale Boğazındaki kalelerin yönetimlerine verilmesi talebini içeren bir nota verdiler. Decourt başarı sağlayamadı, ve geri çekilmek zorunda kaldı. İngiliz tarihçiler bu olayı önemsiz sayarlar ve anımsamayı sevmezler. Gerçekten de bu olayın savaşın gidişine hiç bir etkisi olmamıştır, ama boğazlar konusunda bu olayla ilgili olarak sonraları antlaşma pratiğinde rolünü oynayan yeni bir durum doğmuştur.

İngiltere ve Türkiye arasında 1908 yılı sonbaharında barış görüşmeleri başladığı zaman Türkler barış antlaşmasına, Decourt'un İngiliz donanmasının geçişine benzer durumların yinelenmesini önleyebilecek bir maddenin sözleşmeye konmasını önerdiler. Türklerin önerdiği madde şöyle diyordu: "Savaş gemilerinin İstanbul limanına girebilmeleri önceleri daima yasak olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu eski talebinin bundan böyle barış zamanında hangi devletin olursa olsun bütün gemilere karşı gözetilmesi gerektiğin-

den İngiliz sarayı da bu kurala uymayı taahhüt eder."

İngilizler, bu maddeyi kabul etmeye razı oldular, ancak madde "redaksiyon" değişikliklerine uğradı. Türk temsilcilerinin, doğu diplomasi sanatı konusundaki oldukça yaygın düşünceye karşın, İngilizler için tam yenilmez sağlamlıkta durmadığından mı, o sırada sürmekte olan Rus-Türk savaşına bağlı duruma ilişkin düşüncelerin ona etki yapmasından mı, ve İngilizlerin "Georgiya süvarisini" (yani, sözün doğrusu altın soverenleri) harekete geçirdiğinden mi, her nedense, en sonunda, madde kesin redaksiyon durumunda, Türk hükümetinin ona başlangıçta vermek istediğinden tümüyle başka bir anlam kazandı. Madde İngiliz "redaksiyon" düzeltmelerinden sonra şu görünümdeydi:

"İstanbul kanalına, bu arada Çanakkale Boğazına ve Karadeniz Boğazına (yani İstanbul Boğazı — Bosfor) savaş gemilerinin girmesi her zaman yasaklanmış olduğundan, ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bu eski kuralının ileride de barış zamanında her devlete karşı gözetilmesi gerektiğinden, Britanya sarayı aynı şekilde bu ilkeye uymayı vaadeder."

Bu iki redaksiyonun (ilkinin ve sonuncunun) karşılaştırılması, 1809 tarihli İngiliz-Türk antlaşmasına giren Osmanlı İmparatorluğu'nun "eski kuralı" deyiminin gerçekte bir İngiliz türetmesi olduğunu açıkça göstermektedir. Karadeniz boğazlarının istisnasız tüm ülkelerin savaş gemileri için kapatılması Türkiye'nin bütünüyle "eski kuralı" değildi, bu, tam anlamıyla, sultanın boğazları yabancı savaş gemilerine açmak ve kapatmak hakkıydı. Türkiye'nin Karadeniz boğazlarını tek başına yönettiği zamana kadar savaş gemilerine izin verilmesi konusunda sultan kendi yargısına göre karar vermek iradesindeydi. Bu konuda, Türk madde tasarısında da söylendiği gibi, Türk hükümeti, genellikle yabancı savaş gemilerinin İstanbul limanına gelmesini yasaklıyordu. Son antlaşma metninde ise "İstanbul limanı" yerine artık iki boğaz, —Çanakkale ve İstanbul boğazları— belirmişti, sultanın savaş gemilerine izin vermek ya da vermemek hakkı ise Türkiye'nin bütünüyle yeni bir yükümlülüğüne dönüşmüş, hangi devletin olursa olsun yabancı savaş gemilerine izin vermemek biçimini almıştı.

Bu antlaşmaya karşın, gene de boğazlar rejimi sorunu

daha birkaç on yıl boyunca Rus-Türk ikili anlaşmalarıyla çözümlenmiştir.

Bu Rus-Türk anlaşmaları arasında Hünkâr İskelesi'nde (İstanbul Boğazının Asya yakasında bulunan ve o zamanlar Mısır paşasıyla savaşan Türk sultanının yardımına gelen Rus birliklerinin durdukları yerde) imzalanan 1833 tarihli ittifak anlaşması özellikle büyük anlam taşıyordu. Hünkâr İskelesi antlaşması gizli (ne var ki, kısa zamanda herkesin öğrendiği) maddesinde, antlaşmanın açık bölümüne göre Türk sultanının yardım için Rusya'ya karşılık olarak vermek durumunda bulunduğu Çanakkale Boğazının yabancı savaş gemilerine kapatacağı konusuyula yetiniliyordu. İstanbul Boğazı değil, Çanakkale Boğazı kapatıldığından ve Rusya, Türkiye'nin müttefiki olduğu için, doğal olarak kendiliğinden Rus savaş gemileri boğazlardan geçmek hakkına sahip olacaklar, yabancı savaş gemileri ise ne İstanbul'da ve önemlisi ne de Karadenizde bulunamayacaklar.

Hünkâr İskelesi antlaşması Rusya'nın rakiplerinin geniş hoşnutsuzluğuna neden oldu. Petersburg'daki İngiliz ve Fransız elçilikleri Rus hükümetine bir protesto notası yönelterek İngiltere ve Fransa'nın bu antlaşmayı "yok" sayacaklarını bildirdiler. Rus dışişleri bakanlığı bu protestoyu reddetti ve kendilerinin İngiliz ve Fransız notalarını "yok" sayacaklarını bildirdi. İngiltere ve Fransa'nın Rusya ve Türkiye'yi boğazlara filolarını yollamakla korkutma girişimleri de bir başarı sağlamadı, ve Avusturya başbakanı Meffernit kızgınlıkla Türk hükümetinin artık bundan böyle Babîali değil, "Âli Kapıcı" boğazlarda Rus hizmetinde bir kapıcı olduğunu söyledi.

BOĞAZLAR REJİMİ KONUSUNDA ÇOK YANLI ANLAŞMALAR

Aslında Avrupa ülkelerinin protestoları ve tehditleri değil, bizzat Nikolay I'in gerici politikası Rusya için elverişli olan Hünkâr İskelesi antlaşmasının hedeflediği sekiz yıllık süreyi bile tamamlamamasına neden olmuştur.

Nikolay I, devrime ve Avrupa'daki devrim tehdidine karşı mücadeleyi kendine en önemli ödev edinmişti. Onun bakış

açısından Fransa'daki temmuz monarşisi gerçek bir devrimdi, Louis-Philippe ise ona göre jakoben gibi bir "barikatlar kralıydı". "Devrim mikrobu"nun tüm Avrupa'da yaygınlaşmasından korkan ve Fransa'ya alabildiğine ateşli bir nefret duyan İmparator Nikolay, nerede olursa olsun, bu orada, Doğuda da yalnızca Fransa'yı soyutlamak ve ona karşı gerici devletler bloku oluşturmak için Rusya'nın çıkarlarını feda etmeye hazırdı. Bu yüzden, Nikolay I, Yakın-Doğudaki bağımsız politikadan, demek ki Hünkâr İskelesi antlaşmasının Rusya'ya Türkiye'de sağladığı belirleyici (üstün) etkiden vazgeçti, ve Türkiye konusunda çok yanlı anlaşmalar yoluna gitti.

1833 sonbaharında o, Avusturya ile, Rusya'nın Doğudaki hareket özgürlüğünü sınırlayan (Mühengretski) anlaşmasını imzalamıştı. Mısır paşasıyla Türk sultanı arasında (doğrusunu söylersek, İngiltere tarafından kışkırtılan) yeni bir çatışmanın yaklaştığı 30 yılları sonlarında Nikolay I, sultana ilk çatışma sırasında olduğu gibi yalnız Rusya'nın değil tüm büyük Avrupa devletleriyle ortaklaşa, ama Fransa olmaksızın, ve buna bağlı olarak Fransa'ya karşı, destek sağlaması konusunda İngiltere ile anlaşmaya vardı.

Böylece, Hünkâr İskelesi antlaşmasından vazgeçen Nikolay I, Fransa'yı soyutlamak için İngiltere'yle anlaşmakta büyük çıkar görüyordu. Ne var ki, bu konuda İngiltere en büyük çıkarı elde etmiştir: İngiliz dış politikasının yöneticisi Lord Palmerston, Hünkâr İskelesi antlaşmasını "daha genel nitelikte bir antlaşma içinde eritmek" istediğini çok önce açıklamıştı. Öyle de oldu. 1840 yılında Londra'da Fransa dışında tüm büyük devletlerin katıldığı ve Mısır paşasına yönelik kararlarla birlikte, boğazların Rus gemileri dahil bütün yabancı gemilere kapatılmasına ilişkin Osmanlı İmparatorluğu'nun ünlü "eski kuralını" içine alan bir antlaşma imzalamıştı. Nikolay I, büyük zafer kazandığını sanıyordu: Fransa soyutlanmış, boğazlar kapanmıştır. Gerçekte ise İngiltere kazandı. Fransa'nın soyutlanmışlığı çok sürmedi. Bunu izleyen 1841 yılında Londra'da özel olarak boğazlar konusunda, Fransa'nın da katıldığı ve İngilizlerce yeniden türetilen Osmanlı İmparatorluğu'nun "eski kural"ının içinde bulunduğu yeni bir antlaşma imzaladı. Bundan böyle bu "es-

ki kural", hatta sanki uluslararası hukukun bir ölçüsüyümüş gibi oldu, ve bu durumun Rusya için elverişsizliği yabancı gemilerin boğazlardan geçişinin yasaklanmasıyla sağlanan çıkarı aştı. Rus savaş filosu, Karadenizde kilitli kalmıştı, diğer denizlerden aktarılacak gemilerle ikmali olanaksızdı. Boğazların tüm yabancı gemiler için kapatılması biçimindeki Karadenizin güvenliği güvencesi ise kuşkulu bir değer taşıyordu. Çünkü bu ilke yalnız barış zamanında gözetilmek durumundaydı ve 1840 ve 1841 Londra antlaşmalarının imzalanmasıyla Türkiye, fiilî (ve kısmen resmî) olarak, aralarında Türk hükümeti üzerinde en büyük etkiye sahip İngiltere'nin bulunduğu Avrupa devletlerinin himayesine geçti.

Boğazlar rejiminin *ikili*, ve daha çok Rus-Türk anlaşmaları yoluyla saptandığı boğazlar sorunu tarihinin birinci aşaması burada sona ermektedir. 1840-1841 yıllarından başlayarak, boğazlar sorunu, boğazlar rejiminin *çok yanlı* uluslararası anlaşmalarla kararlaştırılmasında belirleyici özelliğini kazanan ikinci aşamaya girmektedir, ve Türkiye de bağımsızlığını kesin olarak yitirmekte ve Avrupa kapitalist devletlerinin yarı-sömürgesi durumuna dönüşmektedir.

1840-1841 Londra antlaşmalarından başlayarak Birinci Dünya Savaşına değin süren bu dönemde, boğazlar barış zamanında Türkiye dışındaki tüm devletlerin savaş gemileri için kapalı sayılıyordu. Ama İngiltere bu ilkeyi birçok kez bozmuştur. Söz gelişi 1849 yılında o sıralar Rusya ile görüşmeler yürütmekte olan (sorun Macar mültecilerinin idaesiyile ilgiliydi) Türk hükümetine etki yapmak amacıyla İngiltere, Çanakkale Boğazına, Amiral Parker'in filosunu gönderdi. Anlaşıldığına göre İstanbul'daki İngiliz büyükelçisi Stratford Canning, İngiliz savaş gemileri yardımıyla ve Rus-Türk görüşmelerinin gidişinden bütünüyle bağımsız olarak Türk hükümetinden Türkiye ile İngiltere arasında Hünkâr İskelesine benzer bir ittifak antlaşması imzalanması rızasını koparmak niyetindeydi. Canning başarısızlığa uğradı. Londra'daki Rus büyükelçisi Palmerston'a 1841 anlaşmasının İngiltere tarafından ihlâline karşı protestosunu bildirirken anlamlı biçimde şöyle ekliyordu: "Parker'in neyi yapmak hakkı varsa, Lazarev (Rus Karadeniz filosu komutanı) onu yapmak hakkına sahiptir." Palmerston durumun ciddiyetini he-

men değerlendirdi ve Parker'e Çanakkale Boğazından uzaklaşma emrini verdi. Palmerston bu konu dolayısıyla Canning'e yazarken "Çanakkale Boğazındaki Britanya filosu İstanbul üzerinde ciddi moral etki yapmaz, İstanbul Boğazındaki Rus filosu ise yapar" diyordu.

Bu öykü ve sonraki bir dizi olay tam bir açıklıkla göstermektedir ki, İngiltere boğazların kapatılması ilkesini kendisi için değil, her şeyden önce Rusya için zorunlu sayıyordu. 1853 yılında Rus-Türk çatışması doğduğu zaman İngiltere 1841 tarihli anlaşmayı yeniden ihlâl etti, ve İngiliz-Fransız birleşik filosu boğazlardan Karadenize geçerek Kırım Savaşını başlattı. Bilindiği gibi çarlığın Kırım Savaşındaki yenilgisi Rusya için ağır koşullar taşıyan 1856 tarihli Paris antlaşmasına götürmüştür. Boğazlar eskiden olduğu gibi Rus savaş filosu için kapalı kaldı, ama Karadenizdeki Rus kıyılarını Batı Avrupa devletlerinin saldırısı durumunda bütünüyle savunmasız bırakan Karadenizin sözde askersizleştirilmesi buna eklendi.

Ama Türkiye de, Kırım Savaşından ağır kayıplara çıktı. Onun ekonomi ve maliyesi yıkılmıştı, tehlikeli dış borçlar yoluna girdi, Batılı müttefikleri ve "hamileri" ise yalnızca bu geri ve yardımsız ülke üzerindeki egemenliklerini pekiştirmeyi düşünüyorlardı. Bizzat Türklerin, Sivastopol savaşı sırasında acı bir hicivle İngilizlerin ve Fransızların Sivastopol'u bir türlü alamadıklarını, ama buna karşılık İstanbul'u çoktan ele geçirdiklerini söylemeleri boşuna değildir.

Böylece, 1856 tarihli Paris antlaşması, iki Karadeniz devletinin, Rusya ve Türkiye'nin durumunu kötüleştirerek boğazlar sorununu daha da karmaşık duruma soktu.

1870 yılında Rus hükümeti Paris antlaşmasının Karadenizin askersizleştirilmesi konusunda Rusya'yı bağlayan maddelerini kaldırdı. 1871 tarihli Londra anlaşması Rus hükümetinin bu kararını onayladı, ama bu anlaşmayla kurulan boğazlar rejimi, 1841 rejiminden hemen hiç bir ayrılık göstermiyordu. Eskiden olduğu gibi boğazlar barış zamanında Rus gemilerini de kapsamak üzere tüm yabancı savaş gemilerinin geçişine kapalı sayılıyordu.

Bu sistem, 1878 tarihli Berlin antlaşmasıyla da korunmuştu. Sultan, bazan, söz gelişi 1891 ve 1894 yıllarında ol-

duğu gibi, Rus savaş gemilerinin üstelik silahsız ve askerî savunması olmaksızın geçişine ferman çıkarmaya karar ver-diyse de İngiltere böyle izinlerin alınmasını bile sürekli ola-rak zorlaştırmış ve sert protestolar göndermiştir. Hatta 1904 yılında Rus savaş gemilerinin Karadenizden Akdenize geç-mesini engellemek için boğazlar yakınında bir donanma gös-terisi yaptı. Sonunda, Rus-Japon savaşı sırasında Rus filo-larının en iyilerinden birinin Japonya-İngiltere müttefikle-rinin denetimi altında uluslararası anlaşmalarla Karadenize kilitlendiği anlaşılmıştı.

Kuşkusuz tüm bunlar Rusya için elverişsizdi. Ama diğer Karadeniz devletinin, Türkiye'nin çıkarına mıydı? Olguların ve olayların yansız tahlili boğazlar üzerinde kurulan ulus-lararası himayenin yanlış ve adaletsiz olduğunu göstermek-tedir.

Zamanının tanınmış gazetecisi Fransız René Pinon bu konuda zekice bir düşünce ortaya koymuştu. "Sağlıklı bir askerın kilitlendiği evin anahtarını yaşlı bir sakata ema-net etmek" —diye yazıyordu Pinon— "en kötü sonuçlar ve zorunluluk karşısında yardım çağırarak bir bekçi dikmek demektir; yardım etmek isteyen çok olur, ama kimse, bunu, karşılığını almadan yapmak istemez. Bu durumda kime aci-malı bilemezsin: Karadenize hapsedilen Rusya'ya mı, yoksa buradan çıkışı yasaklayan Türkiye'ye mi?"

Rus diplomasisi boğazlar sorununun Rusya için doyurucu bir çözüme kavuşturulması için birkaç kez girişimde bulun-du. Örneğin, 1908 yılında Rus dışişleri bakanı İzvolskiy Avus-turyalı meslektaşı Erenthal ile görüşmelerinde Erenthal'ın Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçmesini benimsemesi karşılığında Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından il-hakına razı oldu. Avusturya, İzvolskiy ile yapılan anlaşma-dan hızla yararlandı ve Bosna ve Hersek'i ilhak etmekte ivedi davrandı. Ama Rusya bu anlaşmadan hiç bir şey kazan-madı, çünkü İngiltere Rus taleplerinin gerçekleşmesine ka-rarlılıkla karşı duruyordu. Britanya Dışışleri Bakanı Ed-ward Grey'in İzvolskiy'e verdiği karşılık Rusya'yı şu seçimi yapmakla karşı karşıya getirdi: Ya boğazların tüm yabancı, bu arada Rus savaş gemilerine kapatılması, ya da yalnızca Rusya'nın değil tüm ülkelerin savaş gemileri için buraların

açık tutulması. Soruna ikinci çözüm biçimi boğazlar rejimi-nin Rusya için iyileşmesi değil, kötüleşmesi olurdu.

Bu arada İngiliz hükümeti, Babıâli'ye, güya Rusya'nın boğazlara karşı saldırgan niyetler taşıdığını bildirdi, ve Tür-kiye'den İstanbul Boğazının savunmasını güçlendirmesini is-tedi. Dahası: bizzat Türkiye'nin protestolarına karşın İngil-tere gövde gösterisi amacıyla Türk kıyılarına bir filo gönder-di. Bu koşullarda Rusya önerisinden vazgeçmek zorunda kal-dı.

Rus diplomasisince bu türden bir başka girişim, 1911 yı-lında İtalyan-Türk savaşı sırasında yapılmıştı. İtalya, Çanakkale Boğazını kuşatma niyetini açıkladığı zaman İstanbul'daki Rus büyükelçisi Çarikov Babıâliye Rusya'nın savaş gemilerini boğazlardan geçirmek hakkını elde edeceği Babı-âlinin ise boğazların ve hatta Türkiye'nin Balkan toprakla-rının dokunulmazlığı güvencesini alacağı bir anlaşma önerdi. Bu girişim de aynı şekilde İngilizlerin tepkisiyle karşılaştı. Rus önerisini öğrenen İngiliz dışişleri bakanlığı 1908 yılın-daki gibi, "şimdiki durumun boğazlar sorununu kurcalamak için elverişsiz olduğunu" bildirdi. Sonunda "Çarikov'un girişimi" başarısızlığa uğradı; Çarikov bundan sonra Türkiye'den geri çağırıldı.

Böylece Rus hükümetinin boğazlar sorununu barışçı yoldan çözmek için tüm girişimleri sürekli olarak diğer devlet-lerin, başta İngiltere'nin tepkisiyle karşılaşıyordu.

YENİ ZAMANDA BOĞAZLAR SORUNU

1914-1918 dünya savaşından sonra boğazlar sorunu yeni bir aşamaya, tarihinin üçüncü aşamasına girmektedir. Her şeyden önce dünyada ilk olarak bir sosyalist devletin —Sov-yet Rusya'nın— doğuşuyla Karadeniz devletlerinden en büyü-ğünün dış politikasında kökten nitelik değişikliği olmakta ve buna bağlı olarak onun boğazlar sorununun çözümünde kul-landığı yöntemle, bu aşama, önceki ikisinden kesin biçimde ayrılmaktadır. Çarlığın işgalci planlarını kaldırıp atan Sovyet hükümeti, Karadeniz ülkelerinin çıkarlarını ve Karadenizin güvenliği ilkesini alabildiğine büyük bir kararlılık ve direnç-le savunmaktadır. Ama bazı devletlerin karşı davranışı ulus-

lararası politikanın bu ivedi çözüm isteyen sorununun halkların barış ve güvenliği bakımından tek geçerli anlamda çözümüne olanak vermemektedir.

Birinci Dünya Savaşının bitimini hemen izleyen yıllarda boğazlar sorununun çözümünde başlıca İngiltere'nin sözü geçiyordu. O, emperyalist planlarını gerçekleştirme yolu üzerinde hiç bir engel, hiç bir rakip bulunmadığını düşünüyordu. Çarlık Rusyası yoktu; İngilizler, Sovyet Rusya'yı çok zayıf sayıyorlardı; kendi müttefikleriyle İngiltere, diplomatik ve başka türden baskı yoluyla hesaplaşacağını umut ediyordu, üstelik savaşın sonuna doğru Yakın-Doğuda İngilizlerinkinden başka hemen hiç bir silahlı güç bulunmuyordu.

Bu nedenle Türkiye'yi savaş-dışı bırakan Mondros mü-tarekesinin imzalanmasından (30 Ekim 1918) hemen sonra İngiltere, boğazlarda tam egemenliğini kurmak biçimindeki gizli planını gerçekleştirmeye girişti. İngiliz filosu Çanakkale Boğazına girdi ve İstanbul'u toplarının tehdidi altına aldı. 1920 yılında İstanbul artık fiili olarak da İngilizlerce işgal edilmişti.

Boğazlar üzerindeki yönetiminden yararlanarak İngiltere, Rusya'nın güneyindeki beyaz ordulara yardım etti. Türkiye'yi kesin olarak parçalamak niyetiyle Yunan ordusunu kullanarak Anadolu'ya müdahalesini yürüttü. İngilizlerin baskısı altında güçsüz sultan hükümeti itilâf devletleriyle Sevr antlaşmasını imzaladı. Buna göre, boğazlar, silahsız ve tüm savaş gemilerine açık olarak ilân edilmiş, boğazlar bölgesi ise kendi askeri birlikleri ve polislerini bulundurmamak, kendi bayrak ve bütçesine sahip olmak hakkını alan bir uluslararası komisyonun yönetimine verilmişti. Başka bir deyişle, Türkiye, boğazlar ve onları çevreleyen topraklar üzerindeki egemenliğini bütünüyle yitirmişti. Burada, en güçlü deniz devleti olarak İngiltere egemen olmak durumundaydı.

Sevr antlaşması İngiltere'yi zorlayan nedenler yüzünden yaşama geçmedi. İngilizler, yolları üzerinde, Mustafa Kemal Paşa (Kemal Atatürk) yönetimindeki Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi biçiminde, ve Sovyet Rusya'nın yalnızca onayını değil, aynı zamanda desteğini de kazanan, kendileri için beklenmedik bir engelle karşılaştılar. 1921 yılında Kemalist Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Türkler için bağımsızlık uğ-

runa savaşlarında belirleyici rol oynayan dostluk anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma, boğazlar konusundaki bir maddeyi de içeriyordu. Anlaşma, boğazlar rejiminin Karadenize kıyı ülkelerin yetkisi içine girdiğini öngörüyor, yani en akla uygun ve mantıklı ilkeyi getiriyordu.

1922 yılında, Anadolu'ya müdahalenin yürütülmesi için İngilizlerce gönderilen Yunan ordusu bozguna uğratarak denize dökülmüştür. İngilizler oyunu kaybettiklerini ve Türklerle eşit haklara sahip olarak görüşmelere gitmek gerektiğini kabul etmek zorunda kaldılar.

Ama Lozan barış konferansında, Türkler bu konferansa galip olarak geldiği halde, İngilizler kendileri için elverişli bir boğazlar rejimini sağlayabilmişlerdir. Bu garip durumun nedeni, olaya ilk bakışta, müdahaleciler üzerinde askeri yenği sağlayan Türklerin, hemen bundan sonra Fransa'ya karşı diplomatik savaşında İngilizlerin desteğini aramalarındaydı. Bu desteği umut ederek boğazlar konusunda onlara karşı gerilemeye karar verdiler. Lozan'da Karadeniz ülkelerinin çıkarlarını dirençle ve sonuna değin savunan yalnızca Sovyet heyeti olmuştu. Ama, Lord Curzon gibi aşırı emperyalist ve Sovyet Rusya düşmanı biri tarafından temsil edilen İngiltere, müttefiklerinin ve uydularının desteğinden, ve Türklerin yumuşaklığından yararlanarak boğazlarla ilgili kendi anlaşma tasarısını geçirdi.

1923 yılında Lozan'da imzalanan anlaşmaya uygun olarak boğazlar silahsızlandırıldı ve "hangi bayrağı taşırsa taşırsın", gündüz ve gece, her bakımdan izinsiz ve hatta Türk yönetimine bildirimde bulunmaksızın tüm savaş gemilerinin geçişi için açık ilân edildi. Bu anlaşma, Sovyet Rusya için tehlikeliydi, ve Sovyet hükümeti Lozan anlaşmasını yeniden gözden geçirmek ve Türkiye'ye boğazları tahkim etmek izni verilmesinden söz etmeye başladılar. Başlangıçta İngilizler, Lozan antlaşmasının gözden geçirilmesine yanaşmadılar. Ne zaman Türkler bu konuyu ortaya getirirler İngilizler zamanı "elverişsiz" saydıkları karşılığını veriyorlardı. Ama 1935 yılında İtalyan-Habeş (Etyopya) savaşı Akdeniz havzasında gergin durum yaratınca İngilizler de Türk üsleriyle ilgilenir oldular, İngiliz-Türk yakınlaşması belirdi, ve İngiltere Türkiye'nin boğazlar konusundaki isteklerine yanaştı.

1936 yılı Haziranında Montreux'de boğazlar rejiminin yeniden gözden geçirilmesi konusunda uluslararası konferans açıldı. Boğazların yeniden silahlandırılması yolunda Türkiye'nin talebi tartışma çıkarmadı. Ama asıl anlaşmazlıklar, savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi ve Karadenize girmesinin kuralları üzerinde doğdu.

Sovyetler Birliği, Karadeniz devletlerinin çıkarlarını dirençli ve kararlı olarak savundu. Sovyet heyeti, Montreux'de, Karadenizli olmayan ülkelerin savaş gemilerinin geçmesinin tümüyle yasaklanmasında direnmeyecek, bu geçişin maksimum düzeyde sınırlanmasını kaçınılmaz saydığını bildirdi, çünkü, işin özünde, Karadenizli olmayan ülkelerin gemilerinin, eğer "nezaket ziyaretlerini" saymazsak, Karadenize girmelerine gerek yoktu. Sovyet heyeti bununla birlikte, açık denizle ulaşımlarının tek yolu boğazlar olan Karadeniz devletlerinin (SSCB için ise, ayrıca, Karadeniz ve diğer denizlerdeki Sovyet toprakları arasında bağ için tek deniz yolu) doğal olarak, her tip ve tonajda savaş gemilerinin geçişi için, hiç bir sınırlama olmaksızın boğazlardan yararlanmak hakkına sahip olduklarını gösterdi. Sovyet Karadeniz filosu, Karadenize kapatılmaz ve Sovyetler Birliği'nin diğer denizlerden gemilerini Karadenize geçirmesi yasaklanmaz.

Sovyet önerilerinin tüm haklılığına, tutarlılığına ve bununla birlikte ılımlılığına karşın İngiliz heyeti bunlara karşı çıktı. İngilizler, savaş gemilerinin boğazlardan geçiş kurallarıyla doğrudan ilgili bazı sınırlamalara razı olduklarını, ama bu konuda birincisi, savaş gemilerinin Karadenize çıkması için hiç bir sınırlama olmaması gerektiğini, ve ikincisi, boğazlardan geçişe karşı konulacak sınırlamaların Karadenizli olmayan devletler için nasılsa, Karadenizli devletler için de tümüyle aynı olması gerektiğini bildirdiler.

İngilizlerin bakış açısı, onların Karadeniz konusundaki, "uluslararası" açık bir deniz biçimindeki görüşü bütünüyle kanıtsızdı. Karadeniz hiç bir zaman açık bir deniz sayılmamıştır, sonra buradan boğazlar dışında bir çıkış yoktur. Bu, ne de olsa, Cebelitarık'tan girilebilen ve Süveys'ten çıkılabilen bir Akdeniz değildir. Montreux konferansında İngilizler kendi savlarını temellendirmek için apaçık gülünç bahane-

ler uydurmak zorunda kaldılar: Eğer, sözde, herhangi bir balıkçı teknesi bildirimsiz olarak Britanya sularından ayrılırsa, bunu aramak için İngiliz savaş gemilerinin Karadenize yollanması zorunluluğu, ya da sadece, Karadenizde "bayrağını göstermek" isteği.

İngilizlerin —boğazlardan savaş gemilerinin geçişiyle ilgili Karadenizli ve Karadenizli olmayan devletlerin "eşitliği" konusundaki— ikinci savı da, temelsizdi. Bir yandan Karadenizin sahiplerinin, öte yandan, iyi olasılıkla sahiplerce davet edilen, kötü olasılıkla davetsiz konukların eşit haklara sahip olamayışları anlaşılır bir durumdur.

"Eşitlik" ilkesini Japon heyeti ateşli biçimde destekledi. Hatta Japonlar İngilizlerden de ileri gittiler. Eğer İngilizler Karadenizli olmayan ve Karadenizli devletlerin eşitliğinde direnerek, böylece Karadenizli olmayan devletlerin haklarını genişletmeyi sağlamak istedilerse, Japonlar da o zaman Karadenizli devletlerin boğazlardan yararlanmasını zorlaştırmak istediler. Japon heyeti, sözgelisi, savaş gemilerinin boğazlardan ilerdeki herhangi bir geçişi için Türk hükümetine bildirimde bulunulması konusunda istenilen uzunlukta süreyi, ancak Karadeniz devletlerinin de böyle bir sınırlamaya bağlı olması durumunda kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı. Japonların Karadenizde yapacak hiç bir işleri yoktur, Sovyet savaş filosunun burada kilitlenmesi ya da, hiç olmazsa, onun buradan çıkışının bir ay öncesinden bilinmesi isteniyordu.

Bu koşulda, Türk heyetinin tutumu, zorlaştırıcı bir durumdur. O, Montreux'de İngiliz önerilerinin benimsenmesine öylesine bir hazırlık, öylesine bir ivedilik gösterdi ki, örneğin, Türk heyetinin kendi tasarısından alışılmamış bir "incelik" İngilizlerinki yararına, beklenmeyen vazgeçişini açıklayan Türk gazeteleri bile bu konudaki sıkılganlıklarını ortaya koymuşlardı. Türkiye'nin, Karadenizdeki gerçek çıkarlarını ve Sovyetler Birliği'yle onbeş yıllık dostluğunu kendi Akdeniz politikası ve İngiltere ile yeni dostluğu uğruna kurban ettiği izlenimi doğdu. Bundan da fazlası: gerçekler, Türkiye'nin Sovyet Karadeniz filosunun yer değiştirmesine ya da büyümesine engel oluşturmak için durumdan yararlanmak niyetinde olduğunu göstermiştir.

Konferansta bir ara, Karadeniz devletlerinin savaş ge-

milerinin boğazlardan geçişiyle ilgili madde görüşülüyordu. Türk heyeti, Karadeniz devletlerinin “var olan filolarının” boğazlardan geçmek hakkına sahip olacakları söylenen bir formül ileri sürdü. Türk delegesinden “var olan filo” sözlerinden ne anlaşılacağı, ve bu sözlerde şimdi “var olan filoda” yer almayan, ama sonraki yıllarda yapılacak gemilerin geçişini yasaklamak niyeti bulunmadığı mı soruldu. Türk delegesi biraz bozuldu ve böyle bir sınırlamadan söz etmek istemediği karşılığını verdi. Zaten burada “var olan filodan” sözedilmiştir, “bugünkü filo” değil dedi. Bu deyimini açıklaması isteği üstelenince de, o, “var olan filonun boğazlardan geçiş anında var olacak” filo anlamına geldiğini bildirdi.

Böyle bir “açıklamadan” sonra önerilen formülün anlamsızlığı ortadaydı, ve Türk delegesi bütünüyle gereksiz “var olan filo” sözlerinden vazgeçmek gereğini duydu. Ama bu sırada, o ana kadar ağırkanlı suskunluğunu koruyan İngiliz delegesi canlanıverdi. Türk temsilcisine dönen İngiliz, onların aralarında geçen “özel görüşmelerde”, Sovyetler Birliği’nin ileride yapacağı savaş gemilerinin boğazlardan geçmesini yasaklayan bu formülden sözedildiğini anımsattı. Türk delegesi durumun böyle olduğunu kabullendi. Sonra da, Sovyet heyetine karşı bu formülünü önerdiği için, İngiliz heyetine karşı bunu geçirmediği için özür diledi, ve en sonunda başkandan bu skandal tartışma kaydının tutanaklardan çıkartılmasını istedi.

Sovyet hükümetinin kararlılığı Lozan konferansını başarısızlıktan kurtarmıştır. 20 Temmuz 1936’da Lozan’dakini değiştiren anlaşma imzalandı. Bu anlaşma, Lozan’dakinden ve geçmişte boğazlar konusunda imzalanmış diğerlerinden (henüz tam olmamakla birlikte) daha iyiydi, ve Karadeniz ülkelerinin çıkarlarını karşılıyordu. Bu anlaşmada Karadenizli devletlerin Karadenizli olmayanlara göre özel durumu kabul ediliyor, Karadenizli olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlara ve Karadenize girmesi (tonaj ve bulma süresine göre) sınırlanıyordu, Karadenizli ülkelere ise her türden gemilerini boğazlardan geçirmek konusunda geniş olanak sağlanıyordu.

Ne var ki, Montreux’de imzalanan anlaşma, aralarında bu anlaşmanın değerini küçülten önemli bir eksikliği de

bulduğu yeteneksizlikler taşıyordu. Antlaşma, Türkiye’ye, savaş zamanından kendisi savaşta olmasa bile boğazları yönetmek, anlaşmayı yorumlamak ve kendi bakışına göre yaşama uygulamak biçiminde özel hak veriyordu. Antlaşmanın maddelerinden birinin Milletler Cemiyetinin kararlarının gözönünde tutulacağını öngördüğü doğrudur, ama Milletler Cemiyeti, varlığının ilk günlerinden beri güçsüz ve eksik olarak İkinci Dünya Savaşının doğuşundan sonra kesin biçimde iflâs etmiş, ve Türkiye, Montreux’de imzalanan antlaşmanın tek uygulayıcısı ve yorumlayıcısı olarak kalmıştır.

Bu arada, günümüzdeki Türkiye, Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında tanıdığımız Türkiye’den bütünüyle başkadır. Türk ulusal burjuvazisi temelden bir evrim geçirmiştir. Eski karşıtları olan feodal-komprador çevrelerle birleşerek demokrasiye karşı acımasız bir savaş yürütmüştür. Türkiye’de yönetici olan “Cumhuriyet Halk Partisi” gerici bir güce dönüşmüştür. Ülkesini ve halkını seven, kendi kararsızlıkları neler olursa olsun geniş siyasal ufka ve büyük iradeye sahip bir insan olan Kemal Atatürk öldü. Bu insan, SSCB ile dostluğun belirleyici önemini anlayan ve kritik devirlerde Türkiye’nin dış politika dümenini yanlış dönüşlerden almayan bir devlet adamıydı. Atatürk’ün ardılları onun geniş ufkauna sahip değildirler, ve Türk hükümetinin İkinci Dünya Savaşı dönemindeki tüm çabaları şu ya da bu yabancı koruyucuya —Almanlara, İngilizlere ve Amerikalılara— yaranmak olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk yöneticileri, 1939 yılında İngiltere ile ittifak ve 18 Haziran 1941’de, yani Hitler’in SSCB’ne saldırısından dört gün önce Almanya ile dostluk sözleşmesi imzalayarak denge kurmaya çalıştılar. Gerçekte, Türkiye değerli hammadde sağlayarak, haberalma örgütlenmesine, hitlerci propagandaya olanak vererek vb., Almanlara yardım ediyordu. Montreux’de imzalanan boğazlar anlaşması Türkiye tarafından faşist saldırganların istek ve yararına birkaç kez ihlal edilmişti.

Anayurt savaşı sırasında Türk yönetici çevrelerinin Sovyetler Birliği’ne karşı tavrı hep düşmancaydı. Alman büyükelçisine ve Yakın-Doğudaki faşist casus ve kundakçıların yöneticisi von Papen’e elden geldiğince suç ortaklığı, Türk fa-

şistleri —pantürkistlerin— eylemlerini teşvik, SSCB'ne karşı her türden provokasyon, basında düşmanca propaganda — işte Türk “tarafsızlığının” ortaya koydukları.

Kısa süre önce yayımlanan Alman dışişleri bakanlığının Türkiye'ye ilişkin gizli belgeleri birçok Türk ilgilinin gerçek yüzünü ortaya koymaktadır. Bunlarda, yalnız Yalçın ya da Erkilet adlı birisinden değil, daha etkin kişilerden sözedilmektedir.

Örneğin, belgelerden anlaşıldığına göre, Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Almanların muhbiri rolünü yerine getiriyordu ve Sovyetler Birliği'nde yapılanları onlara bildiriyordu. Hatta, onlara, “Rus sorununun Stalingrad'dan kuzeye doğru ilerlenmesi” (o, Stalingrad'ın düşüşünü halledilmiş bir iş sayıyordu), “Rus birliklerinin dağılması” sonucunu doğuracak olan “Kuybişev-Moskova demiryolunun kesilmesinden ibaret olduğu” öğüdünü veriyordu. Türkiye'nin Başbakanı Saraçoğlu, von Papen ile bir söyleşisinde, işi haddini bilmez bir çılgınlığı kendine uygun görmeye dek varılarak “kendisinin bir Türk olarak Rusya'nın yok edilmesini coşkunlukla istediğini”, ve “Rusya'nın yok edilmesinin Führer'in yüzyılda bir başarılabilir değerdeki kahramanlığı olduğunu ... Rus sorununun Almanya tarafından ancak Rusya'da yaşayan Rusların en az yarısı öldürülürse bitirileceğini” söyledi. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, “olağanüstü geniş kapsamlı bir söyleşisinde”, von Papen'e, onun deyişiyle, “Rus devinin yok edilmesinde Türkiye'nin yüksek düzeyinde çıkarı bulunduğu” ve “Anglo-Amerikan tarafından hiç bir propaganda ve baskının” Türkiye'yi Alman çıkarlarına zarar vermeye yönelik “en önemsiz bir adımı bile atmaya” zorlamayacağı konusunda güvence verdi. Tersine, İnönü, “içinde bulunulan zamanda, Türkiye'nin, tarafsız konumunun artık mihver devletleri için, İngiltere için olduğundan çok daha çıkarlı olduğunu” belirtti.

Bu dönem, Türk politikacılarının, Hitler'in, Kızıl Orduyu dağıtacağını ve İngilizlerin Sovyetler Birliği'ne karşı onunla uzlaşacağını sandıkları sıralardı. Onlar böyle “dünya çapında bir sözleşmede” Türkiye'nin de bir şeyler sağlayacağını düşünüyorlardı.

İkinci Dünya Savaşının gidişindeki kesin dönemeçten,

yani Stalingrad'dan ve Anglo-Amerikan birliklerinin Kuzey Afrika'ya çıkmasından sonra Türk hükümeti, Almanlara fiili olarak sürdürmekte olduğu yardımı özenle gizlemeye başladı. 1943 yılında İnönü'nün Churchill ve Roosevelt'le görüşmeleri oldu. Türkiye İngiltere ve ABD'den savaş donatımı alıyor, ve Türk basını Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesinin yakın olasılığını ima ediyordu. Ne var ki, Türkler, milyonluk bir orduyu silah altında tutmakla birlikte savaşa katılmadılar. Türkiye'nin o sırada, 1943 yılında, savaşa girmesinin Churchill tarafından istenmediği de olanaklıdır. 1944 yılı başında İngiliz gazeteleri Türkiye'yi savaşa girmediği için kınıyorlardı. Churchill'in ise bir seferinde Avam Kamarasında İngiltere'nin onlara boş yere silah verdiğini, onların silahları kullanmadıklarını, ve “hatta bu silahları temizleyebiliyorlar mı, belli olmadığını” söyleyerek Türklere kızgınlıkla çıktığı doğrudur. Ama, görüldüğü gibi, aslında bu bir oyundu. Gerçekte Churchill, galiba, İngilizler Balkanlar'da belirmeden Türk ordusunu el sürülmemiş olarak tutmak istiyordu. O, burada “ikinci cepheyi” açmak, Türklerin yardımıyla Kızıl Orduyu önlemek ve Balkan yarımadasında onun bakış noktasından kabul edilebilir, yani aslında, gerici “düzen” oluşturmak niyeti taşıyordu.

1944 Ağustos-Eylül olayları, Romanya ve Bulgaristan'ın Kızıl Ordu tarafından kurtarılması, Türkiye'nin savaşa girmesini bütünüyle gereksiz kıldı. Savaşın sonunun iyice yaklaştığı 1945 yılı Şubatında, gene de Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş açtı. Bellidir ki, bu, ne Berlin'de, ne de Tokyo'da panik yaratmadı, Türk dışişleri bakanı ise, Mecliste, bu kararın yalnızca San-Francisco konferansına çağrılmak için alındığını açıkça belirtti.

Tüm ilerici insanlığın faşist saldırganlara karşı verdiği sert mücadele döneminde Türkiye'nin böyle tutumunun dünya demokratik kamuoyunda Türk hükümetine hiç de iyi bir san yaratmadığı anlaşılır bir durumdur. Boğazlar anlaşmasının Türkiye tarafında ihlali de gözden kaçmadı. İkinci Dünya Savaşının dersleri, bu anlaşmanın ciddi değişiklikler gerektirdiğini açıkça göstermiştir.

1946 Ağustosunda, üç büyük devlet yöneticilerinin Berlin Konferansına dayanan ve 1936'da Montreux'de kurulan bo-

ğazlar rejiminden hoşnutsuzluğu gözönünde bulunduran Sovyet hükümeti, orada imzalanan antlaşmayı gözden geçirmeyi önerdi. Sovyet hükümeti, 7 Ağustos 1946 tarihli notasında, Montreux'deki antlaşmanın Türk hükümetince bir dizi ihlale değinerek şu beş öneriyi ileri sürdü:

1° Boğazlar, tüm ülkelerin ticaret gemilerinin geçişi için sürekli açık olmalıdır.

2° Boğazlar, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçişi için sürekli açık olmalıdır.

3° Karadenizli olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçişine, özel olarak öngörülen durumlar dışında, izin verilmez.

4° Karadenizden çıkış ve Karadenize girişin tek yolu olarak boğazlar rejiminin saptanması Türkiye'nin ve diğer Karadeniz devletlerinin yetkisi olmalıdır.

5° Türkiye ve Sovyetler Birliği, en çok ilgili ve boğazlardaki ticarî denizcilik özgürlüğünü ve güvenliğini sağlamak yeteneğindeki devletler olarak buraların diğer devletlerce Karadeniz devletlerine düşmanca amaçlarla kullanılmasının önüne geçmek için boğazlar savunmasını ortak araçlarla düzenlerler.

Ama, Sovyet notasının, boğazlar sorununun uzun tarihinin dersleriyle ve özellikle geçen İkinci Dünya Savaşının dersleriyle kanıtı olan bu basit ve açık noktaları Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. 22 Ağustos 1946 tarihli yanıt notasında Türk hükümeti ilk üç noktaya, koşullu olarak razı olup, dördüncü ve beşinci noktaya karşı, bunlar arasında bir Karadeniz devleti olan Türkiye için kabul edilemez hiç bir şey bulunmamakla birlikte, itiraz ileri sürdü. Karadeniz devleti Türkiye'nin, boğazlar rejiminin Karadeniz ülkelerince saptanmasını istemediği durumu ortaya çıkıyor. O, boğazların ortak, Sovyet-Türk savunması ilkesini, bu ortak savunmanın ne de ifadesini bulduğunu bile henüz bilmeden reddediyor.

Sovyet hükümeti, Türkiye'ye 24 Eylül 1946'da ayrıntılı açıklamalı ve Türk hükümetinin konumunu eleştiren yeni bir nota yöneltmek gereği duydu. Türkiye'nin bu notayı nasıl karşıladığı henüz belli değildir.

Toparlayalım ve bazı sonuçlar çıkaralım.

İlk sonuç: boğazlar sorununun 250 yıllık tarihinde en mutlu devre, boğazlar rejiminin o zaman var olan iki Karadeniz devleti —Rusya ve Türkiye— tarafından, başka devletler karışmaksızın saptandığı dönemdir.

İkinci sonuç, bu sistemin bizzat Türkiye'nin çıkarına olduğunu anlatıyor. Bunu, eski sultan Türkiye'sinin birçok devlet adamı anladığı gibi, yeni Cumhuriyet Türkiye'sinden de görenler olmuştur. Tanınmış Türk yazarı Halide Edib, ki burada yapısının radikal olmaktan uzak olduğunu söylemek gerekir, kitaplarından birinde, sultan zamanında "Türkiye'nin zayıflığı ve devlet adamlarının körlüğü yüzünden Türkiye'nin boğazlar sorunu gibi yaşamsal önemdeki bir konuda Rusya ile anlaşmaya gidemediğini" yazıyordu. Bununla birlikte, Halide Edib, hemen burada, onun düşüncesine göre, Batı diplomasisi, Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilere sürekli nifak soktuğu için Türk devlet adamlarının başka türlü yapamadıklarını ekliyor.

Kemal Atatürk'ün SSCB ile dostluğa birinci derecede önem verdiği bilinmektedir. Daha Ulusal Kurtuluş Savaşının şafağında, 1920 yılında gerici milletvekillerinin Ankara hükümeti ile "bolşevikler" arasındaki ilişkinin niteliğine ilişkin açıklama isteğine karşılık verirken, Kemal şöyle diyordu: "Biz, kendimiz, bolşevikleri aradık, ve kendimiz onları bulduk. ... Sovyet Cumhuriyetiyle ilişkiler resmen kurulmuştur." Bir yıl sonra, 1921'de o şöyle söylüyordu: "Biz, Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten önce bizim ulusal haklarımızı kabul etti ve onlara saygı gösterdi." Çok sonra 1936 yılında, Montreux'de imzalanan antlaşmaya bağlı olarak boğazlar konusuna değinen Atatürk, Türkiye ile onun "denizden ve karadan büyük komşusu" arasında "15 yıl boyunca artık değerini göstermiş olan" bir dostluk bulunduğunu "olağanüstü memnuniyetle" belirtiyordu. Hatta yaşamının son günlerinde Atatürk ardıllarına politik vasiyet biçiminde, SSCB ile dostluğun korunması ve geliştirilmesinin gerekliliğine işaret ediyordu.

Türkiye'nin gerçek demokratik kesimlerinin bugün de

SSCB ile dostluğun değerinin ve boğazlar sorununa elverişli çözüm bulunması kaçınılmazlığının bilincinde olduğunu gösteren oldukça yakın zamandan düşünceleri aktarmak olanaklıdır. Bu tutum, İstanbul'da çıkan ve 26 Ekim 1946'da konuyu ele alan *Ses* gazetesine aittir.

“Sovyet notalarında kaygı ve rahatsızlık doğurabilecek ne savaş tehdidi, *ne de toprak talebi* görülmemektedir.” Gazete daha sonra, Sovyet taleplerini, *toprak bütünlüğünü ihlâl etmeksizin karşılamanın olanak içinde bulunduğunu* belirtiyor. “Gerçekte —diye belirtiyor gazete— *söz konusu edilen toprak değildir ...*, ama güvenlik sorunudur. Sovyetler, onların kanısına göre, Türkiye'nin tek başına boğazları saldırılardan koruyamayacağı konusunda kaygı ve rahatsızlıklarını belirtiyorlar.” Bu gazetenin adı, *Ses*, “Golos” anlamına geliyor. Gerçekten de bu uyanık bir ses, aklı başında Türk çevrelerinin sesidir. Ne yazık ki, bu gazete, Türkiye'de neredeyse tek demokratik gazete, Türk yöneticilerince sıkıyönetim yasasına göre geçenlerde kapatılmıştır. İşitiyor muyuz şimdi Türk demokrasisinin sesini?

Bizim çıkarabildiğimiz üçüncü ve son sonuç, boğazlar konusundaki sovyet önerilerini reddeden Türk hükümetinin gericici İngiliz ve Amerikan çevrelerinin direktiflerini yerine getirdiği biçimindedir. Bu çevreler Türkiye ile SSCB arasında, onların, boğazlar üzerinde tekelleri egemenlik sağlamalarını ve Karadenizi tehdit altında tutmalarını engelleyecek anlaşmalara izin vermemeye çalışmaktadırlar. Çok eski değil, 1946 Eylülünde adı bilinen Wolter Lipman, *New-York Herald Tribune* gazetesinde şöyle yazıyordu: “Akdenizin Türkiye sınırları ardında ve yakınındaki bölge, ABD'nin deniz ve hava gücünü oluşturmak yoluyla Kremlin'i uluslararası sorunların ortaklaşa çözümü için görüşmelere en güvenli biçimde ikna edebileceği ve zorlayabileceği bir yerdir.” Basit bir söyleyişle bunun adı şantajdır. Amerikan gericilerinin İstanbul Boğazında da “atom diplomasisi” kullanmayı düşlemeleri, onlarla aynı düşüncedeki İngilizlerin ise boğazlar konusunda 19. yüzyıl politikasına ya da Mondros ve Sevr dönemi politikasına dönmek niyetleri gibi.

Şimdi artık, boğazlar bölgesindeki önemli dayanak noktalarının kurulmasına bazı yabancı subayların katıldıklarına

ilişkin bilgiler var. Türklerin Yeşilköy (San-Stefan) havaalanının komutası bir yabancı subaya bağlanmıştır. Bir başka yabancı subay, boğazda, İstanbul ile Büyükdere arasında bulunan radar istasyonunun yöneticisidir. Karadeniz'in Türkiye yakasında da aynı şekilde, yabancıların yönetiminde radar istasyonları kurulmuştur. Türk filosunun yabancı gemilerin katılmasıyla kısa süre önce yaptığı manevralar da kuşku verici anlam taşımaktadır.

Boğazlar sorununun zamanımızdaki durumunun tarih ve tahlili incelenerek çıkarılabilecek genel sonuçlar böyledir. Kuşku yoktur ki, Karadeniz devletlerinin, ve bu kapsamda Türkiye'nin çıkarları, Karadenizin güvenliği için ivedilikle bu sorunun çözümünü gerektirmektedir.

Pravda Yayınları,
Moskova, 1947

NÜFUS SORUNU VE MALTHUS

K. Marx, F. Engels, *Nüfus Sorunu ve Malthus*, Sol Yayınları, Ankara 1976, Çeviren: Oya Yaylalı, 57x82, 1/16, 296 sayfa.

Ronald L. Meek tarafından Marx ve Engels'in yapıtlarından hazırlanan *Nüfus Sorunu ve Malthus* adlı derleme, başlıca üç kısımdan oluşuyor: Birinci kısımda, Ronald L. Meek'in, Marx ve Engels'in ışığı altında, maltusçuluğu ve yeni-maltusçuluğu değerlendiren bir denemesi, sunuş yazısı olarak yer alıyor. İkinci kısımda, Marx ve Engels'in, genel olarak Malthus'u ve özel olarak maltusçu nüfus teorisini eleştiren pasajları üç ayrı bölümde sunuluyor. Üçüncü kısım, *Sol Yayınları* tarafından eklenen iki ekten oluşuyor: Lenin'in yeni-mal-

tusçuluğu eleştiren bir yazısı —ki bu konuda tek yazısıdır— ile Malthus'un nüfus konusundaki görüşlerinin esaslarını içeren ve tartışmaları başlatan *Deneme'si*.

Kitap, genel olarak Malthus'un eleştirisine yönelmiş bir derleme olmakla birlikte, gerek sunuş yazısının ağırlık noktasının maltusçu nüfus teorisine ayrılmış olması, gerek nüfus teorisiyle ilgili derlemelerin hacminin genişliği, kitabın nüfus ile ilgili tahlillere doğru ağırlığını ortaya koyduğu gibi, eklerin içeriği, kitabı, marksist nüfus teorisini öğ-

renecek ve araştıracaklar için bir elkitabı düzeyine yükseltiyor.

Kitabın yayımının ilginç bir de öyküsü var. İlk *Marx and Engels on Malthus* adı altında Lawrence and Wishart (Londra 1953) tarafından yayınlanan yapıt, bilmediğimiz bir nedenle,* yayından çıkartılarak Ramparts Press'e satılmış. Ramparts Press, kitabı, içeriğine ters düşen, *Marx and Engels on the Population*

Bomb gibi, anti-marksist bir ad altında yayınlamakla yetinmemiş, kitabı, aynı nitelikte aynı bir sunuş da eklemiş. *Sol Yayınları*, Ramparts Press tarafından eklenen sunuşu çıkarmış ve kitabı, maltusçuluk kokan, burjuva bir yorum kokan "nüfus patlaması" ya da "nüfus bombası" gibi bir ad altında yayınlamaktan da kaçınmıştır.

NÜFUS YASASI, DOĞAL VE ÖLÜMSÜZ BİR YASA DEĞİLDİR, BİR İKTİSAT YASASIDIR

Marx, "soyut bir nüfus yasası"nın insanlar için sözkonusu olmadığını belirterek, "her özel tarihsel üretim biçiminin, yalnızca kendi sınırları içerisinde tarihsel bakımdan geçerli kendi özel nüfus yasaları vardır" (s. 102) diyor. Marx ve Engels, nüfus yasasının, bir "iktisat yasası" olduğunu düşünüyor, ve iktisat yasalarının, "doğanın sonsuz yasaları olmayıp, gelip geçici tarihsel yasalar" (s. 92) olduğunu belirtiyorlar. Bu nedenledir ki, her özel tarihsel üretim biçimine özgü bir nüfus yasası olacağı gibi, "kapitalist üretim tarzına özgü [de] bir nüfus yasası" (s. 102) vardır, ve nüfus yasasını, doğanın sonsuz ve ölümsüz yasaları

olarak nitelemek yanlıştır.

Malthus ise, nüfus ilkesini, "ölümsüz doğa yasası" üzerine kuruyor, ve insanların sefaletini ölümsüz bir doğa yasasıyla açıklıyor. (s. 27). Böylece, sefaletin, genel olarak sınıf sömürsünden ve özel olarak kapitalizm gibi sınıfsal sömürü sistemlerinden oluştuğu gizleniyor, sefaletin sorumlusu insan toplumu değil, kimsenin kurtulamayacağı ölümsüz doğa yasası olarak sunuluyor. Dolayısıyla, Malthus'un vargıları, "bir bütün olarak egemen sınıfların çıkarlarının yanında ve işçilerin çıkarlarının karşısında" (s. 25) yer alır. "İngiliz işçi sınıfının —diyor Marx— Malthus'a karşı nefreti bu yüzden tümü-

*Lawrence and Wishart ve *Editions Sociales*, Stalin'in ölümünden sonra, Stalin'den alıntılar yapan kitapların tümünü ya yayından çıkarmışlar (örneğin: Varga, *Two System*, Politzer, *Principes Fondamentaux de Philosophie*) ya da Stalin'den yapılan alıntıları çıkararak yayınlamışlardır (örneğin: Cornforth, *Dialectical Materialism*). Ronald L. Meek'in sunuş yazısının iki yerinde (bkz: s. 28, 42) J. Stalin'in "SSCB'nde Sosyalizmin Ekonomik Sorunları" ve "SSCB 18. Kongresine Rapor" adlı yazılarından alıntılara yer verilmiş olması, bizce, sözkonusu yapıtın yayından çıkarılmasının nedeni olmuştur. Parti disiplini ilkesini benimsemekle birlikte, destalinizasyon hareketinin, aşırı da olsa bir eleştiri çerçevesini aşarak katı bir yadsınmaya vardırılmasını marksist bir tutumla bağdaştırmadığımızı ekleyelim.

le haklıydı ve halk, burada, bir bilim adamıyla değil, [halkın] düşmanlarının satılmış bir savunucusu, egemen sınıfların utanmaz bir dalkavuşu ile karşı karşıya olduğunu, içgüdüleriyle sezmiştir.” (s. 158.) Çünkü Malthus, daha aşağıda açıklayacağımız formüllerine dayanarak, “her ulusta, halkın alt sınıfları arasında görülen yoksulluk ve sefaletin” hafifletilmesi için, bu alt sınıfların, yoksulluklarından dolayı bedenlen cezalandırılmasını isteyerek şöyle diyecektir: “Daha

şimdiden sahiplenilmiş bir dünyaya gözlerini açan insan, *anababalarından haklı olarak talep edebileceği bir geçim olanağı sağlamıyorsa* ve toplum onun emeğini istemiyorsa, yiyeceklerden en ufak bir pay isteme hakkının olduğunu öne süremez ve hatta, onun bulunduğu yerde işi yoktur. Doğa ona defolmasını söyler...” (s. 15.) Gerçi Malthus, *Denem*'sinin daha sonraki bölümlerinden bu pasajı çıkarmıştır, ama onun ardındaki temel görüş, sonuna dek savunulmuştur.

MALTHUS'UN FORMÜLÜ TANITILANMAMIŞ BİR FORMÜLDÜR

Malthus, “halkın alt sınıfları”na, “üst sınıflarca” uygulanmak istenen bu cezayı, nasıl bir mantık temeline dayandırıyor? Malthus, bütün sistemini dayandırdığı bir formül koymuştur ortaya. Ona göre, nüfus, geometrik diziyle, yani $1+2+4+8+16+32$ vb. biçiminde; toprağın üretken gücü ise aritmetik diziyle, yani $1+2+3+4+5+6$ vb. biçiminde çoğalır. Arada korkunç bir fark vardır, ve bu nedenle, sahiplenilmiş bu dünyada çocuğuna bir geçim olanağı sağlamak durumunda olmayan ana-babaların çocuk yapmaya hakkı yoktur. Bu, kesin bir doğa yasasıdır. Engels, Malthus'un bu iki formülü arasındaki farkın korkunçluğunu belirtmekle birlikte, iki formülün de *doğru olmadığını* belirtir ve Malthus'un geometrik oran için doyurucu kanıtlar getirmediğini, aritmetik oran için ise hiç bir kanıt ileri sürmediğini açıklar. Engels, Malthus'un formülünün ge-

çersizliğini tanıtlarken, aynı zamanda, istihdam edilecek işgücünün nüfusla birlikte artabileceğini ve —Malthus'un ihmal ettiği ve bütün sorunların üstesinden gelebilecek olan— bilimin ise geometrik diziyle ilerlediğini belirterek, çizilen karamsar ve umutsuz tablonun temelden yoksun olduğunu ortaya koyar. Şöyle devam eder Engels: “Toprak üretkenliğinin aritmetik diziyle arttığı nerede tanıtlanmış? Toprak alanı sınırlıdır. Bu çok doğru! [Ama] bu toprak yüzeyinde istihdam edilecek işgücü, nüfusla birlikte artar. Hatta tutalım ki, emekteki artışın neden olduğu verim artışı her zaman emek artışına orantılı olarak artmıyor olsun; gene de üçüncü bir öğe vardır, ... [bu da] en az nüfus kadar hızlı ve onun gibi kesintisiz olan bilimdir. ... bilim en azından nüfus kadar hızlı büyümektedir. Bunlardan ikincisi, bir önceki kuşağın büyüklüğüne o-

rantılı olarak çoğalır ve bilim de bir önceki kuşağın aktardığı bilgi kitlesine orantılı olarak artar,

yani en sıradan koşullar altında bile bilim, geometrik diziyle ilerler.” (s. 70.)

DEĞİŞEN SERMAYE İLE DEĞİŞMEYEN SERMAYE ARASINDAKİ ORANSIZ GELİŞME VE NİSPİ FAZLA NÜFUS

Öyleyse, kapitalist toplumda, akıcı, saklı ve durgun biçimlerde daima varolan nispi fazla nüfusun kaynağı nerededir?

Marx ve Engels, kapitalist toplumda, aşırı nüfusu, işçi nüfusunda meydana gelen nispi fazlalık ile açıklarlar; Malthus ise, aşırı nüfusun, işçi nüfusunda meydana gelen nispi fazlalık ile değil de, nüfusun mutlak aşırı çoğalmasıyla meydana geldiğini ileri sürer.

Daha önce Marx'tan bir pasaj aktararak belirttik ki, her özel tarihsel üretim biçiminin tarihsel bakımdan geçerli kendi özel nüfus yasası vardır, ve kapitalist toplumdaki nispi fazla nüfusu, “kapitalist üretim biçimine özgü bir nüfus yasası”nda (s. 102) aramak gerekir.

Kapitalist toplumun nüfus yasasını inceleyen Marx, bu toplumda nispi fazla nüfusun, yedek sanayi ordusunun nedenini, sermayenin organik bileşiminin, yani değişen sermaye ile değişmeyen sermayenin birbirlerine oranının aritmetik bir biçimde değil, geometrik bir biçimde ilerlemesinde bulur. Yatırılan toplam sermayenin, değişmeyen sermayeye (makinelere, hammaddelere, tesisler, vb.) yatırılan bölümü, giderek değişen sermayeye (işçi ücretlerine) yatırılan bölümden fazla olur ve bu “oransızlık,

aritmetik bir biçimde değil, geometrik bir biçimde ilerler” (s. 127), dolayısıyla sermayenin artışına oranla da işçi istihdam edilmez. “... birikimin ilerlemesiyle —diyor Marx—, değişmeyen sermayenin değişen sermayeye oranı değişir. Başlangıçta diyelim 1:1 iken, bundan sonra sırayla 2:1, 3:1, 4:1, 5:1, 7:1 vb. haline gelir, yani sermaye artmaya devam ederken toplam değerinin 1/2'si yerine sadece 1/3, 1/4, 1/5, 1/6, 1/8, vb. oranında işgücüne dönüştüğü halde 2/3, 3/4, 4/5, 5/6, 7/8 oranlarında olmak üzere üretim araçlarına dönüşür. Emeğe olan talep, sermayenin bütünü ile değil, ancak değişen kısmının miktarıyla belirlendiğine göre, bu talep, daha önce varsayıldığı gibi toplam sermayedeki artış ile orantılı olarak artacağına, gittikçe küçülen şekilde düşer. Emeğe olan talep, toplam sermayenin büyüklüğü nispetinde ve büyüklüğün artması ölçüsünde artan bir hızla düşer. Toplam sermayenin büyümesi ile birlikte değişen kısmı, yani onunla birleşen emek de büyür, ama bu daima küçülen oranda olur.” (s. 99.) Emeğe olan talep, artmakla birlikte, toplam sermayenin artışına oranla, daima küçülen bir oranda olduğu için, işçi nüfusunda nispi bir fazlalık meydana gelir. “Fazla işçi nüfusu —diyor Marx—, birikimin ya da kapita-

list temele dayanan zenginliğin gelişmesinin zorunlu bir ürünü olduğu gibi, tersine olarak da, bu fazla nüfus, kapitalist birikimin kaldıracı ve hatta bu üretim biçiminin varlık koşulu haline de alır. Bu fazla nüfus, her an el altında bulunan yedek bir sanayi ordusu teşkil eder ve bu ordu, tıpkı bütün masrafları sermaye

tarafından karşılanarak beslenen bir ordu gibi bütünüyle sermayeye aittir. Fiili nüfus artışının sınırlarından bağımsız olarak bu fazla nüfus, sermayenin kendisini genişletme konusunda değişen gereksinmelerini karşılamak üzere, daima sömürülmeye hazır bir insan malzemesi kitlesi yaratır.” (s. 102.)

NÜFUS DÜZENLEMESİ VE KOMÜNİST TOPLUM

Marx ve Engels, kapitalist toplumda, nispi fazla nüfusun kaynağını, işçi nüfusunda meydana gelen nispi fazlalıkta bulurken, elbette, bu fazlalığın, üretici güçlerin engeli haline gelen kapitalist özel mülkiyetle birlikte ortadan kalkacağını, ve ancak böylece, nüfusla birlikte artan işgücünün üretimde istihdam edileceğini düşünüyorlardı. Ama bu, komünist toplumda, insanların çoğalmasını düzenlemeye, mutlak olarak, karşı oldukları anlamına alınmamalıdır. “Elbette —diyordu Engels—, insan sayısının, sınırlamayı gerektirecek oranda artma olasılığı soyut olarak, vardır. Ama eğer komü-

nist toplum, herhangi bir evrede, insanların çoğalmasını, tıpkı üretimi olduğu gibi, düzene sokma zorunluluğunda kalırsa, bu işi, hiç bir güçle karşılaşmazın bizzat ve yalnızca bu toplum yapacaktır. ... Herhalde, bunun yapılıp yapılmamasını, ne zaman ve nasıl yapılacağını ve bu amaçla ne gibi araçların kullanılacağını kararlaştıracak olanlar, komünist toplumun insanları olacaktır. Ben, kendimi, onlara yol gösterme ve önerilerde bulunma durumunda görmüyorum. Bu insanlar, elbette, bizlerden daha az zeki olmayacaklardır.” (s. 139-140.)

YENİ-MALTUSÇULUK TEORİSİ VE İŞÇİ SINIFININ SINFİSAL GELECEĞİ

Kitabın “Ekler” bölümünde, Lenin’in “İşçi Sınıfı ve Yeni-Maltusçuluk” adlı bir yazısı yer alıyor. 1913’te yazılan ve Lenin’in bu konudaki tek yazısı olması dolayısıyla ayrı bir önem taşıyan yazı, Pirogov Doktorlar Kongresinde ele alınan düşük sorunuyla ilgili olarak açılan tartışmalar üzerine yazılmış. Yazıda, doğum-

ları önleme ve sınırlamanın, yeni-maltusçuluğun bir biçimi, gerici bir burjuva ideolojisi olduğu belirtilmekte ve küçük-burjuva tutum ile sınıf bilincine sahip işçinin bu konudaki tutumunun karşıtlığının sınıfsal özünü açıklanmaktadır.

Lenin, umutsuz bir biçimde yokolmakta olan, geleceğinden

umudunu kesmiş, morali bozulmuş küçük-burjuvazinin, daha çok çocuğun, meşakkatlerine ve acılarına, yoksullaşmalarına ve aşağılanmalarına yol açacağını düşündüğünü, oysa sınıf bilincine sahip işçinin ve küçük mülk sahibi yığınların (yoksulların), “Tanrıya şükür, kendi kendimize geçinip gidiyoruz. Eğer çocuğumuz olmazsa bu kadarı yeter.” diye ürkekçe fısıldaşan duygusuz ve bencil küçük-burjuva çiftlere uygun düşen yeni-maltusçuluğa kayıtsız şartsız düşman olduğunu yazar. Lenin şöyle devam eder: “Bizim kuşağın karşı karşıya bulunduğu güçlükler, babalarımızın çektiklerinden daha da zordur.” Ama serflik gibi, kapitalizm gibi, küçük üretim gibi, “İşçi sınıfı [da] yokolmuyor, büyüyor, güçleniyor, cesaret kazanıyor, sağlamlaşıyor, kendini eğitiyor ve kavgada çelikleşiyor.” (s. 239.)

Lenin, kişisel çıkarlar ile sınıfsal çıkarlar arasında, gelecek açısından bir değerlendirme yapmaktadır. Küçük-burjuvazi, sınıf olarak, umutsuz bir biçimde yokolurken, bu sınıfsal geleceğini kişisel dünyasında yansıtan kü-

çük-burjuva unsurlar, daha fazla meşakkate katılmamak için fazla çocuktan kaçınacaklardır. İşçi sınıfı için durum tam tersidir. Çünkü o, geleceği olan biricik sınıftır. Yeni toplumu kuracak olan, insanlığı kurtaracak olan tek sınıftır. Bu nedenledir ki, fazla çocuk, onun yaşamını daha güçleştirse de, sınıfını güçlendirecek, geleceği kazanacak ve yeni toplumu kuracak gücü büyütecek, çoğaltacaktır. “Yeni yapının temellerini daha şimdiden atıyoruz ve çocuklarımız bu yapıyı tamamlayacaklardır.” (s. 239.) Lenin, kişisel çıkarları değil, sınıfsal çıkarları öne çıkarmakta, işçi sınıfının ve küçük mülk sahibi yığınların (yoksulların) sınıfsal geleceğinin, onların bireysel davranışlarında yansımaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu nedenledir ki, bazı sıkıntılardan, acılardan geçecek de olsa, geleceğin zaferini kazanacak ve yeni yapıyı kuracak kuşakların üretilmesi ve yetiştirilmesi için, sınıf bilincine sahip işçiler, gerici ve korkakça olan teori aşılama girişimlerine karşı en amansız sınıvı vereceklerdir. (s. 240.)

YENİ-MALTUSÇULUĞUN EMPERYALİZMİN TEORİSİ OLARAK SÜRDÜRÜLMESİ

Yapıtı derleyen Ronald L. Meek, Marx ve Engels’in yaklaşımının, diğer çalışmaları gibi, modern olduğu olgusunu vurguladıktan sonra, seçilen pasajların işçi sınıfı hareketine gerçekten yararlı yanının, marksist yöntemin, birbuçuk yüzyıldan beri gericiliğe hizmet etmiş ve bugün

de hizmet etmekte bulunan bazı öğretilerin eleştirilmesine devamlı uygulandığını belirtmektedir (s. 52). Yazar, yeni-maltusçuluğun, bugün yurt içinde (yani emperyalist ülkede) ekonomik durgunluk, ve yurt dışında, yani sömürgelerde (ve yarı-sömürge-

lerde) milyonların isyanı ile karşı karşıya olan emperyalizm tarafından, emperyalist ülkenin silahlanmasını ve savaşı isteklendirmede, sömürge (ve yarı-sömürge) ülkelerde ise, en azından

kendisine (emperyalizme) karşı pasif bir tutum takınmaya halkı ikna etmede kullanıldığını belirtmekte, bu görüşlerini doğrulamak için değişik ülkelerden örnekler vermektedir.

TÜRKİYE AÇISINDAN YAKLAŞIM BİÇİMLERİNE BİRKAÇ ÖRNEK

Bizim, nüfus açısından yaklaşımlarımız neler olabilir?

Tarihsel yaklaşım olarak: Türklerin, İran üzerinden Anadolu'ya doğru ilerleyişi, nüfus çoğalması ve üretim araçlarının azalmasıyla açıklanır. "Fetihçi barbar halkta —diyor Marx ve Engels—, ... bu halk için geleneksel ve ilkel üretim tarzından başka bir tarz mümkün olmadığından, nüfus çoğalması [altını ben çizdim, —m.e.], zorunlu bir şekilde, yeni üretim araçlarının gereksinmesine yol açtığından, savaşın kendisi, daha büyük bir şekilde başvurulan bir normal ilişkiler tarzıdır." (*Alman İdeolojisi*, Ankara 1976, s. 120.) Kuşku yok ki, Osmanlı devleti söz konusu olduğunda, bu sözlerden soyutlanacak ya da indirgenecek bazı kavramlar vardır. Ama, Osmanlı devletinde de, nüfusun çoğalması, yeni üretim araçları gereksinmesine yol açtığına, ağır basan geleneksel ve ilkel üretim tarzı, gereksinme duyulan yeni üretim araçlarının, nüfusun artışı oranında sağlanmasına engel olacak, ve bu araçlar, savaş yoluyla sağlanacaktır. Osmanlı devletinin Batıya doğru ilerlemesinin temelinde, diğer şeyler yanında, nüfusun çoğalması ile geleneksel ve ilkel üretim tarzının ne ölçüde

etki yaptığını incelemek gerekir. Savaş, gerek çoğalan nüfusa, yeni üretim araçları (özellikle toprak) sağlamak, gerek diğer halkların servetler şeklinde biriktirdikleri artı-ürüne elkoymak bakımından, Osmanlı devletinin gelişmesinin etmeni olmuş, fetihler olanaksız hale geldikten sonra ise, bir yandan bu her dönem dışardan içeriye giren biriktirilen artı-ürünün azalması, devleti, kendi halkı üzerinde yeni vergiler koymaya zorlamış, öte yandan çoğalan nüfus da, üretimin tarımda geleneksel ve ilkel olması ve kentte zanaat loncalarının (ahi teşkilatlarının) sıkı kayıtları yüzünden, üretim aracından soyutlanarak sınıf-dışı olmaya başlamış, bu sınıf-dışı nüfus, içerde birkaç yüzyıl devam eden isyanların (Celâli İsyanları) etmeni olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, gelişme, duraklama ve gerilemiş evrelerini araştırırken, üretim ilişkilerinin niteliği yanısıra, nüfus artışı ve dolayısıyla nüfus yasasını, Marx'ın deyişiyle, "her özel tarihsel üretim biçiminin, yalnızca kendi sınırları" (s. 102) saptanarak nüfusun işlevini tarihsel yönden irdelemek gerekir.

Emperyalist sömürü yönünden: Yukarda, Marx'tan uzunca

bir alıntı aktararak belirttik ki, kapitalist toplumda, nispi nüfus fazlası, nüfusun aşırı çoğalmasıyla değil, işçi nüfusta meydana gelen nispi fazlalıkla oluşur. İşçi nüfusta meydana gelen nispi fazlalığın nedeni ise, yatırılan toplam sermayenin, değişen ve değişmeyen sermayeye aynı oranda yatırılmamasındadır. Bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerde, biriktirilen artı-değer kitlesi, büyük ölçüde, bir yandan yabancı kökenli sahipleri tarafından yurt dışına aktarıldığı ve öte yandan üretim aracına yatırılarak yurt dışına çıkarıldığı, ülke içersinde yatırılmadığı için, ülke içersinde, sermaye birikimi oranında genişletilmiş yeniden-üretim gerçekleşmez. Kapitalist toplumda, değişmeyen sermayeye, değişen sermayeye oranla, fazla yatırım yapılmasına ek olarak, yarı-bağımlı ülkede, biriktirilen artı-değerin tümü bu ülke içersinde yeniden-üetime yatırılmadığı için, değişen sermayeye yatırılan kısım daha da azalır ve işçi nüfustaki nispi fazlalık yarı-bağımlı ülkede daha da yüksek olur. Ülkemizde, akıcı, saklı ve durgun biçimlerde, nispi fazla nüfusun köklerini araştırırken, "kapitalist üretim biçimine özgü nüfus yasasıyla" yetinmemek, yarı-bağımlı ülkenin bu özel tarihsel durumunu da gözönünde bulundurmamak gerekmektedir.

Güncel yönden: Bazı emperyalist ülkeler, belirli bir süre, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerden geniş ölçüde emek-gücü emmiştir. Özellikle Almanya, bu ülkelerin başında gelmektedir, diğer emperyalist ülkeler de, be-

lirli ölçüde emek-gücü soğurmuştur. Bunun, emperyalist ülke açısından olduğu kadar, bağımlı ve yarı-bağımlı ülke açısından da bir değerlendirmesini yapmak gerekir. Emperyalist ülkeler, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkelerden nispi fazla nüfusun bir kısmını emerek, bir yandan emperyalist ülkede emek-gücünün fiyatını düşürmekte, bir yandan kendi ülkesi emekçileriyle bağımlı ve yarı-bağımlı ülke emekçileri arasında bir kastaşmayı oluşturmaya çalışmakta, bir yandan da sermaye ihraç edemediği ülkelerin emek-gücünü hem istihdam ederek ve hem de metanın satarak onu sömürme olanağı sağlamaktadır. Bağımlı ve yarı-bağımlı ülkeler yönünden ise durum daha değişiktir: bir kere, bağımlı ve yarı-bağımlı ülkede, işçi sınıfı saflarına katılan nispi fazla nüfusun bir kısmı, belirli bir süre için emilerek, ülkede, kapitalizmin özelliğinden doğan bunalımın doğuracağı devrimci dalga yatıştırılmakta; ikincisi, ülkeye işçilerin gönderdiği dövizle kapitalist sınıf (devlet) canlanma ve güçlenme olanağına kavuşmakta; üçüncüsü, işçi sınıfı saflarına katılan canlı ve becerikli unsurlar, emperyalist ülkelere çekilerek, onların küçük-burjuva olma özelliklerini gerçekleştirmelerine bir ölçüde olanak sağlayarak, devrimci harekette nispi bir düşüşe yol açılmış bulunmaktadır. Doğru devrimci bir siyaset izleyebilmek için, nüfus yasası açısından, bu özel tarihsel koşulların gözönünde tutulması gerekir.

SONUÇ

Değindiğimiz bu birkaç yaklaşıma, sanırım, nüfus sorununun önemini ortaya koyacak niteliktedir ve gerek tarihsel derinliği, gerek güncel genişliği olan bir toplumsal tahlilin nüfus sorunundan soyutlanamayacağına birer örnek oluşturmaktadır. Marx ve Engels, her tarihsel üretim biçiminin yalnızca kendi sınırları içerisinde tarihsel bakımdan geçerli nüfus yasaları olduğunu belirterek, kapitalist üretim biçimine özgü nüfus yasasını saptamakla yetinmişlerdir. Bugün, emperyalist sistem içinde, içinde bulunduğumuz özel koşullar nedeniyle, tarihsel bakımdan geçer-

li özel nüfus yasasını saptamak ise, doğrudan, yarı-bağımlı ülke devrimcisine düşen bir görevdir. Yeni-maltusçuluğun günümüzde aldığı —emperyalizm tarafından önerilen nüfus planlaması dahil— yeni biçimlerini, marksist yöntemle ele almak, yeni-maltusçuluğun gerici niteliğini açığa çıkarmak, bu konuda devrimci tutumu belirlemek gereği vardır. Marksist yöntemin nüfus yasasına uygulanmasında, *Nüfus Sorunu ve Malthus*, sorunun esaslarını saptama bakımından, temel bir derleme olarak, dilimize kazandırılmış bulunuyor.

M. E.

ÜLKE

YAYINLARI

ŞEFİK HÜSNÜ
TÜRKİYE'DE SINIFLAR

AHMET KARDAM
CHP NEDİR, NE DEĞİLDİR?

P.K. 512, KIZILAY-ANKARA

HAZİROL KALBİM

METİN DEMİRTAŞ

ŞİİRLER

ÇIKIYOR

CEM YAYINLARI

TÜRKİYE YAZILARI

AYLIK KÜLTÜR EDEBİYAT DERGİSİ

FİYATI: 15 TL. ALTI AYLIK ABONE 50, YILLIK 100 TL.

YAZIŞMA VE HAVALA ADRESİ
P.K. 387, KIZILAY-ANKARA

TÜSTAV

SOL
YAYINLARI

MARX, ENGELS
SEÇME YAPITLAR
3 CİLT

MARX, ENGELS
DOĞU SORUNU
[TÜRKİYE]

STALİN
LENİNİZMİN SORUNLARI

İBNİ HALDUN
MUKADDİME
BİRİNCİ CİLT

ONUR KİTABEVİ — ZAFER ÇARŞISI, 26
YENİŞEHİR, ANKARA

ONUR
YAYINLARI

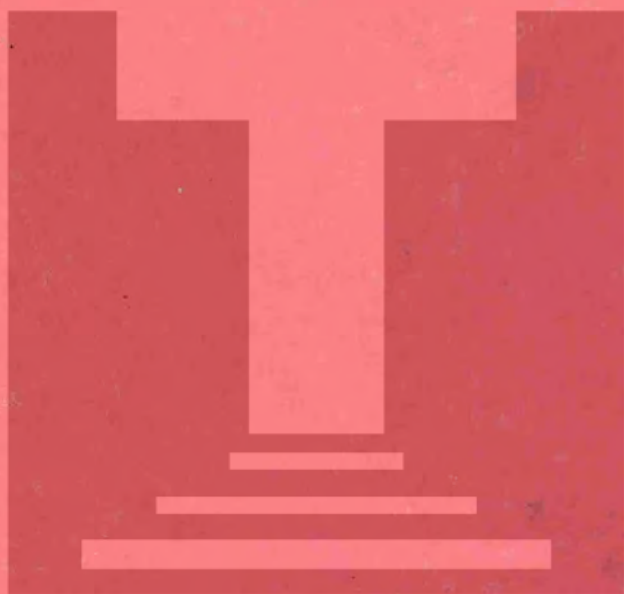
TÜSTAV

ÜLKE

ÜÇ AYLIK SİYASAL DERGİ

Sahibi: *Vahap Erdoğan*; Yazışleri Müdürü: *Ali İhsan Torun*; Yönetim Yeri: Bağlar Caddesi, Seyran Sokak 13/a, Ankara; Yıllık Abone: 150 TL. (Yurtdışı aboneler, ayrıca 100 TL. posta gideri eklemelidir); Basıldığı Yer: *İlkay Basım-evi*, Ankara; Yazışma ve Havale Adresi: P.K. 512, Kızılay-Ankara.

40 lira

TÜSTAV